

B. G. FORSELVSE SELTS

Forselvsse Sommud

1996

2

B. G. Forseliuse Seltsi perioodiline väljaanne "Forseliuse Sõnumid" avaldab töid valdkondadest, mis on kooskõlas Seltsi püüdlustega: hariduse ajalugu; haridustraditsioonid; kaasaja haridusideoloogilised eesmärgid ja nende teostamise teed; haridus, kool ja õpetaja arenguruumis; maakool. Loomulikult avaldatakse Seltsi enda kroonikat.

Toimetuse kolleegium: Evi Laido, ajalookand. Endel Laul, Madis Linnamägi, prof. em. Helmut Piirimäe, Olev Toomet.

Kirjastaja

B. G. Forseliuse Selts

tel./fax 27/ 420 277

tel. 27/ 420 498

GSM 8/25 019931

Peatoimetaja Olev Toomet 279/ 97 460

Tegevtoimetaja Evi Laido 27/ 420 277

Kaaned Kärt Mikli

Kujundus Jaak Vaas 27/ 432 023

Arvutikiri Mare Lang 27/ 420 277

Fotod: Bleier, Tõnis Kallejärv, Andres Lehestik, Madis Linnamägi, Ove Maidla, Heino Mägi, Albert Riisk, Carl Schulz ja autorite erakogud.

© B. G. Forseliuse Selts
"Forseliuse Sõnumid" 96/2
Tartu, 1996.

FORSELIUSE SÕNUMID 2/1996

SISUKORD

Kooli- ja ja hariduslugu

<i>Ferdinand Eisen</i> . Väikeste maakoolide kadumine	1
<i>Ülo Lind</i> . Pihkva kubermangu eestlaste kirjaoskus XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul	5
<i>Edgar Marten</i> . Õpetajate Päev Ülemaailmsete Eesti Päevade raames /Toronto 1972/	13
<i>Egil Johansson</i> . Rootsi rahvaharidus enne rahvakooli	20

Oma koolis

<i>Angela Uljas</i> . Nii valmis Osula koolimaja	26
<i>Heino Laagus</i> . Jüri Vilmsi lapse- ja koolipõlv Pilistvere kihelkonnas	30
<i>Mare Leiten</i> . [karikatuur]	35
<i>Merle Lupp</i> . Julius Kuperjanov - Tartu Õpetajate Seminari kasvandik	36
<i>Julius Kuperjanov</i> . Soov	39
<i>Anna Rinne</i> . Läänemaa Õpetajate Seminar 1930-1932	39
<i>Heino Mägi</i> . Otepää Keskkooli koduloomuuseum	44

Pedagoogika. Hariduspoliitika

<i>Helmer Jõgi</i> . Süvaõppest	47
Eesti hariduse rahvuslik programm. Kavand	50
B.G. Forseliuse Seltsi pöördumine erakondade ja hariduspoliitikute poole 20.veebruari 1995.	54

Tutvustame ja arvustame

ABD-RAAMATU LUGU	56
<i>Enn Are</i> . Veidi ABD- Raamatu leiu asjaoludest	57
<i>Viiu Klement, Reet Sonn</i> . ABD-Raamatu ennistamisest	58
<i>Lembit Andresen</i> . Unikaalne aabitsaleid Maidla mõisast	59
<i>Eha Jakobson</i> . A nagu Aabits	61

Mõnda muud

<i>Hans Lepp</i> . Gustav II Adolphi varakamber	63
<i>Madis Linnamägi</i> . Kauni emakeele päev. Toetusavaldu	66
<i>Herbert Salu</i> . Õnneraha	66

B.G. Forseliuse Seltsis

<i>Imbi Muhel</i> . Üks unustamatult ilus reis Itaaliasse	79
<i>Tanel Kõiv</i> . [karikatuur]	85
<i>Evi Laido</i> . Aastapäevaüritused Rakveres	85
<i>Evi Laido</i> . VI metsakool Illukal	89

KROONIKAT. B.G. Forseliuse Selts: Laureaadid. Üldkogu. Metsakoolid.

Õpireisid	96
Bibliograafiat Bengt Gottfried Forseliusest ja B. G. Forseliuse Seltsist	101
VII üldkogu: Pärnu Koidula Gümnaasium tutvustab ennast. <i>Maia Erm</i> ...	104
Autoritest	106
Toimetuselt	110
Reklaam	111

FERDINAND EISEN,
B.G. Forseliuse Seltsi nõunik

VÄIKESTE MAAKOOLIDE KADUMINE

Väikeste maakoolide kadumine ja kaotamine 1950-ndate aastate lõpust kuni 1970-ndate aastate lõpuni oli meie maaelus üks teravamaid sotsiaalseid probleeme. Selle põhjuste ja tagajärgede üle käis ajuti äge vaidlus, mis kestis kümnepäevade tagant hiljemgi. Tegelikult ei ole probleemika vaibunud tänapäevalgi ning probleem annab arutluseks ainet kindlasti ka edaspidi. Maaelu sotsiaalsete ja kultuurilis – hariduslike probleemide käsitlemisel pöörduakse ikka jälle maakoolide kaotamise juurde tagasi, peatudes eeskätt selle negatiivsete tagajärgede juures. Selle protsessi konkreetsete põhjuste ahelast minnakse üldiselt aga mööda. Tegemist oli siin omalaadse sotsiaalse nähtusega, mille tagajärjed said oma tagasimõju tõttu täiendavateks põhjusteks muutustele maaelanikkonna paiknevuses tolleaegsetes olukordades..

Algpõhjuseks oli siin muidugi nõukogude võimu poolest pealesurutud põllumajanduse kollektiviseerimine, millest tulenesid kohe algul rängad majanduslikud raskused maarahvale. Hiljem komplitseerisid neid veelgi kolhoosikorra edasise arengu heitlikud perspektiivid. Talumajanduse ajal elas maal rahvast rohkesti ja rohkesti oli ka käepärast maakooli, mis oma enamuses ei olnudki siis nii väikesed antud tingimustes. Repressioonide ja administratiivsete survevahenditega läbiviidud kollek-

tiviseerimise algaastail oli aeg, kus tasu tööpäeva eest külas piirdus ühe rublaga ja alla selle. Algas elanikkonna hulgaline lahkumine maalt. Hilisematel aastatel järgnes kolhooside suuren-damine – ühendamine, mille tulemusel majandite arv vähenes 2 – 3 korda. Sellega kaasnes hulga külade kuulutamine mitteperspektiivseteks, ja teiselt poolt, nn perspektiivsete asulate mahamärkimine ning väljaarendamine. Viimastesse koondati suurte tootmishoonete ja mitmekordsete lin-natüüpi elumajade ehitamine, samuti ka mõningase hulga individuaalelamute rajamine. Elanikkond, eriti selle töövõimeline osa, hakkas hulgaliselt lahkuma vanadest sisseelatud paikadest, mis nüüd osutusid mitteperspek-tiivseteks äärealadeks. Elanikkonna lahkumine algas mitte seepärast, et väikesed maakoolid kaotati ära vaid väikesed maakoolid kadusid kõigepealt seepärast, et elanikkond valgus neis tingimustes maalt ära. Kaotati ju ka väikesed maakauplused, jäi kiratsema või suleti kohapealseid rahvamaju, raamatukogusid, liideti külanõuko-gusid, halvenes side ametiasutustega. Sellel kõigel oli muidugi elanikkonna liikumisele maal ja maalt oma ta-gasimõju, mis seda protsessi omakorda süvendas ja kiirendas. Nii vähenes ka laste arv maal – paljud maakoolid tüh-jenesid õpilastest. Seepärast ei või väikeste maakoolide kaotamist vaadelda kui omaette eraldi võetavat küsimust, mille eest peab vastutust

kandma ainult üks, s.o. hariduselu juhtinud ametkond, nagu seda tihti on väidetud ja väidetakse. Seda esiteks.

Teiseks. Asusid ju paljud maa-koolid kunagistes mõisahoonetes, mis olid kunagi koolide jaoks kohandatud, või siis 1920-1930-ndatel aastatel või veelgi varem ehitatud koolihoonetes. Need hooned olid üldiselt halvas olukorras: ilma veevärgita, keskküteta, sanseadmeteta, sööklata, rääkimata töökojast, võimlast ning teistest kaasaja koolile vajalikest ruumidest. Aga 1960-ndatel aastatel oli teoksil 8-klassilise koolikohustuse elluviimine. 1970-ndatel seisis ees üldise keskhariduse saavutamine, hariduse sisu uuendamine. Iseasi, kuidas praegu neid ülesandeid keegi hindab, kuid sel ajal olid need koolikorralduses peamisi ülesandeid ja eemärke. Lisaks sellele tuli muidugi arvestada neid nõudeid, mida sanitaarinspeksioon ja tuletõrje koolimajale esitasid. Nende hoonete nõuetekohaseks korda-tegemiseks ei jätkunud riigil vahendeid. Ka majandid kolhoosid ja sovhoosid, mis koolija rahvamajade ehitamisel ja remontimisel siiski osalesid, kaotasid huvi selliste tühjenevatele äärealadele jäävate hoonete ümberehitamise ja kapitaalsete remontimise vastu ega olnud selleks kõige ka majanduslikult suutelised.

Vähese õpilaste arvu juures olid sellistes koolides paratamatult liitklassid, kus ühe õpetaja tunnis olid koos kahe-kolme ja isegi nelja klassi õpilased. Eriti ähvardas liitklasside probleem teravaks muutuda seoses NSV Liidu Pedagoogika Teaduste Akadeemia nimekama psühholoogi D. Elkonini poolt 1968-1969. a. mitmes Akadeemia baas-koolis ja mõnes rajoonis läbiviidud katsetega. Nendega püüti tõestada, et algkooli õpilaste võimed õppematerjali omandamiseks on suuremad kui seni arvatud. Eksperimentaal-koolide najal väitis ta, et lapsed suudavad omandada nõuetekohase alghariduse kolme aastaga, järelikult tuleb algkoolid muuta kolmeklassilisteks. Selletaolist

eksperimenti hakatigi Nõukogude Liidus kohati ellu viima. Meie vabariigis oleks see tähendanud suurema hulga väikeste maa-alkkoolide muutmist ühe õpetajaga koolideks, kus õpetaja pidanuks toime tulema kolme klassi õpilastest koosneva liitklassiga. Meie haridusministeerium ei läinud selle eksperimendiga kaasa. Liitklasse oli meil ennegi rohkesti. Pealegi ei väärinud Elkonini ja tema mõttekaaslaste poolt teostatud katsed täit usaldust.

Väikeste liitklassidega koolide, s.h. ka liitklassidega 8-klassiliste koolide hulk raskendas koolide kindlustamist kvalifitseeritud aineõpetajatega: vastava koormuse puudumise tõttu tuli sellises koolis ühel õpetajal õpetada mitut ainet, milles ta nõutavat ettevalmistust ei omanud. Samuti olid väikestes koolides ka väga piiratud võimalused õpilaste klassiväliseks tegevuseks nagu laulukoori loomiseks, rahvatantsu ja spordi harrastamiseks ning üldse õpilasorganisatsioonide tegevuseks. Vaatamata nende tegevuste selleaegsele ametlikule välisele ideoloogilisele küljele oli neil sisuliselt siiski oluline tähtsus koolinoorte arendamisel.

Väikestel koolidel on omad vaieldamatud positiivsed küljed: kool on kodulähedane, sellest ka õpilastele ja lastevanematele lähedasem, sageli tervele põlvkonnale traditsiooniline oma kool. Iga õpilast on võimalik individuaalselt tundma õppida. Kuid koolile esitatavate üldiste nõudmiste piirides andsid tõsiselt tunda ka vasturääkivad tegurid, eriti õppekorralduslikud ja eespool mainitud majanduslikud hädad ning raskused väikestes koolides.

Väikeste maakoolide sulgemine ja mõnede 8-klassiliste koolide muutmise algkoolideks seadustati koolivõrgu igaaastasel kinnitamisel Eesti NSV Ministrite Nõukogus. Need muudatused toimusid rajoonide täitevkomiteede teadmisel ja ettepanekul, kes tundsid ja pidid tundma kohalike olusid ning võimalusi. Agarateks tagantõukajateks olid siin Rahandusministeerium ja selle kohapealsed rahandusosakonnad, kelle argumentatsioon ei ulatunud majandusliku säästu eesmärgist kaugemale. Pedagoogilisest arukusest ja kohalike

elanike murede mõistmisest jäi sageli puudu. Kohalike elanikega neid küsimusi siiski arutati. Arutelu seisnes peamiselt selles, et neid veenda lastele paremate koolitingimuste loomisega ja lubadustega korraldada õpilaste transport kooli ja koju. Ühte-teist lubadustest ka täideti. Neil aastatel valmis tööpool-est laialdaselt juurdeehitusi perspektiivseteks loetud koolide majadele, kus püüti arvestada selleaegseid sanitaar- ja tuletõrje nõudmisi. Neid juurdeehitisi püstitati Üldiselt tehti neid juurdeehitisi standardsete tüüp-projektide järgi, mis oma arhitek- tuurilise ilme ja puhtehitusliku külje poolest alati ei rahuldanud.

Suuri lootusi pandi laste vedamisele bussiga kooli ja koju. Maakoolide õpilastele kehtestati reisijateveo bussiliinidel tasuta sõit. Kuid sellega ei saanud küsimust kaugeltki lahenda. Abiks tuli võtta eri kooli- bussiliinide käikupanemine ja ma- jandite transport. Eeskujuks oli mujal maailmas toi- muv õpilaste kooli transportimine. Sellist perspektiivi toetati Ministrite Nõukogu poolt. Aga tegelikkuses see ei teostunud ootuspäraselt – kus busside puudus, kunas bensiini nappus, kus majandi oma hädad ja puudused. Pealegi ei olnud kõigi nende kooli teede ääres ootepaviljone. Nii tekkis tõsisel- raskusi väikeste laste kooliteele. Kohtadelt tuli rohkesti kaebusi ja palveid väikeste koolide likvideeri- mise vastu, mis enamuses jäid siiski arvestamata.

Süüd oli siin muidugi ka haridumini- steeriumil ja rajoonide haridusosakon- dade juhatajatel. Päriselt vältida väikeste koolide kaotamist ei oleks sellises olukorras võimalik olnud, kuid Haridusministeerium ja haridu- sosakonnad pidanuksid kindlameel- semalt vastu astuma kampaania- likele liialdustele. Väikeste koolide likvideerimise tuhinas sattus selle alla ka õpilaste arvu poolest ja oma asukoha tõttu võrdlemisi elujõulisi maakoole. Nende kaotamine ei olnud kuidagi õigustatud, põhjendada võidi

seada ehk ainult majandusliku kokku- hoiuga

Nende küsimuste arutamisel Haridus- ministeeriumi kolleegiumil ja haridus- osakondade juhatajate nõupidamistel kostis hoiatusi, et väikeste koolide likvideerimisel tuleb tähelepanelikult arvestada konkreetseid olusid ja elanikkonna põhjendatud nõudmisi. Ent väikeste koolide koondamise kam- paania oli liiduliste võimuorganite nõudel ja samuti vabariigi valitsuse heakskiitmisel nii “autoriteetselt” käima pandud, et selle vastu väljaas- tumist hinnati kui perspektiivitunde puudumist.

Perspektiivitundest arusaamine osutus väga erinevaks. Üksmeelt ei olnud selles küsimuses ka meie haridusministeeriumis. Seda ala kureeris ministri asetäitja Arnold Meri. Väikeste koolide koondamine oli neil aastakümnetel koolivõrgu korrastamise nimetuse all tõesti kogu Nõukogude Liidus käimas. Kui mul tuli 1964. aasta detsembris esineda NSV Liidu Ülem- nõukogu eelarve-komisjoni hariduse kulutuste alamkomisjoni ees aruandega haridusalaste kulutuste kohta Eesti NSV-s, heideti seal mulle ette peamiselt väikeste koolide ülemäärast suurt arvu. Seda asjaolu märgiti ära ka komisjoni otsuses, kus ühtlasi kohustati meid “koolivõrgu korrastamist” jätkama. Samuti oli see küsimus korduvalt arutlusel NSV Liidu Haridusminis- teeriumi Keskkooli Nõukogus, kus seda seostati harilikult ikka koolide õp- peedukuse küsimusega. Siin ja eelarvekomisjonis püüdsin ma seletada meie koolivõrgu omapära võrreldes teiste liiduvabariikidega, meie maaelanikkonna hajusa asustusega, mille tõttu kooliringkonna raadius ku- juneb pikaks. Tõsisemaid etteheiteid ma selles küsimuses siiski ei saanud. Küll aga pälvis Haridusministeerium korduvaid etteheiteid vabariigi organite poolt. Haridusministeeriumi iga-aastase tegevuse aruande esitamisel Eesti NSV Ministrite Nõukogus esitas Rahandus- ministeerium (peamiselt küll majan- duslikust küljest) ikka etteheiteid ja oma ettepanekuid väikeste koolide ning klassikomplektide likvideerimise kohta. Need etteheited leidsid vastava

sõnastuse ka valitsuse otsuses Haridusministeeriumi tegevuse kohta. Ikka tehti selles Haridusministeeriumile ülesandeks jätkata "koolivõrgu korrastamist"

Mul ei ole praegu kasutada statistilisi andmeid, kuid nagu säilinud märkmetest on näha, likvideeriti 1960-1970-ndatel aastatel maal üle 400 väikese algkooli ja üle 50 8-klassilise kooli, millest osa muudeti algkoolideks. Selle tulemusel tõusis klassiti keskmine täituvus maakoolides 11 õpilaselt 15 õpilasele ning vähenes tunduvalt liitklasside arv. See võimaldas kindlustada maakoole paremini aineõpetajatega, hoogsamalt arendada õpilaste klassivälisist tegevust, eriti lastekooride ja rahvatantsu viljelemisel. Koole sai nüüd mõnevõrra paremini varustada ka õppevahenditega. Juurde rajati aga paarkümmend uut keskkooli, pidades silmas üldisele keskharidusele üleminekut. (Enamus neist maakoolidest ei õigustanud suuruse tõttu oma olemasolu.)

Väikeste koolide kadumine tõi pedagoogilisest küljest kaasa olulisi kaotusi, mida eespool mainitud.

Mõnelt poolt avaldati siis kartust, et selle "maakoolivõrgu korrastamise" teel tahetakse luua linnatüüpi suuri kõledaid koole, kuid maakoolid jäid ikkagi väikesteks koolideks, kus klasitäituvus ulatus keskmiselt 15-16 õpilasele. Et koolipiirkonna raadius venis pikemaks, tekkis kohati vajadus internaadi ning õpetaja elumaja järele. 1973. aastal võeti vastu ENSV Ministrite Nõukogu määrus NSVL MN vastava määruse alusel maakoolide olukorra parandamise kohta, kus nähti ette 1974-1980.

aastatel maal koolide ehitamist 24 700 õpilaskohaga, 5 400 kohaga internaatide ja ca 1 700 õpetajate korteri ehitamist. Need abinõud olid suunatud nn perspektiivsetesse keskustesse ja jäid suures osas küll ellu viimata. Kuid mõneti leevendas see tekkinud olukorda.

1970. aastate lõpupoole tõstsid rajoonide, kolhooside ja sovhooside juhid juba tõsiselt nurinat väikeste maakoolide kaotamise üle, seda seoses töövõimelise elanikkonna vähesusega majanduslikult juba tugevnevates majandites. Süüdlasena tekkinud olukorras mainiti eeskätt Haridusministeeriumi, kuigi kogu eelnev "korrastamine" toimus Ministrite Nõukogu nõudmisel ja rajoonide juhtkondade teadmisel ning ettepanekul. Nüüd tegi vabariigi Ministrite Nõukogu korralduse, et iga maakooli likvideerimine või ümberorganiseerimine võib toimuda ainult Põllumajanduse Ministeeriumi nõusolekul. Tegelikult oligi maakoolivõrgu "korrastamine" selleks ajaks juba põhiliselt lõpule jõudnud. Vastavalt majandite arengule, nende keskuste ja abikeskuste paiknevusele, hakati looma uusi algkoole, taastama mõningaid endisi, asutama lasteaed-algkoole, täiustati 8-klassiliste koolide võrku maal.

Väikeste maakoolide kadumine omaaegsetes tingimustes oli üldiselt paratamatu. Kuid ka nendes tingimustes toimus see oluliste vigadega ja mõõdutundeta. Praegu, iseseisvunud Eestis, hoopis uutes majanduslikes tingimustes, on kujunenud ja on kujunemas uued vajadused ning võimalused maakoolivõrgu kujundamiseks ning nõukogude võimu ajal toimunud vääristustest ülesaamiseks.

ÜLO LIND,
Toila Keskkooli ajalooõpetaja

PIHKVA KUBERMANGU EESTLASTE KIRJAOSKUS JA USULINE
KUULUVUS XIX SAJANDI TEISEL POOLEL
NING XX SAJANDI ALGUL.

Kirjaoskus ja haridus on läbi aegade olnud põhilisi riikide ja rahvaste arengutaseme näitajaid. Kirjaoskaja ja eriti just haritud rahvas on ka majanduslikult arenguvõimeline. Sama kehtib ka üksikisikute ning rahvusgruppide kohta, kelle puhul eriti emakeelne haridus annab peale majanduslike võimaluste potentsiaali rahvusliku identiteedi säilitamiseks.

Kool ja kirik, haridus ja usk olid möödunud sajanditel ning veel käesoleva sajandi alguskümnenditel peaaegu lahutamatud, seepärast leiavad need käesolevas töös käsitlemist kõrvuti ja paiguti paralleelselt. Järgnevas artiklis on püütud anda ülevaade Pihkva kubermangu eesti asunike usulise kuuluvusest ja kirjaoskusest.

1898. aasta Ülevenemaalise ravaloenduse andmetel elas Venemaa territooriumil 1 002 738 eestlast. Nendest Visla äärsetes kubermangudes (Poola) oli registreeritud 4 372, kellest suurema osa moodustasid ilmselt vene armees teenivad sõdurid. Ülejäänud 998 366 eestlasest elas Euroopa Venemaa kubermangudes 989 443, Kaukaasias 4 281, Siberis 4 202 ja Kesk-Aasias 440. Eesti rahva põhimass elas oma kodumaal. Neist 518 594 inimest Liivimaa ja 365 959 inimest Eestimaa kubermangus.

Vene kubermangudest oli eestlaste arvu poolest esikohal Peterburi kubermang (64 116), kus suurimaks külgetõmbejõuks oli selle pealinn Sankt-Peterburg. Teisel kohal asus Pihkva kubermang 25 458 eestlasega ja kolmandal Novgorodi kubermang 3 112 eesti asunikuga. Teistes Euroopa-

Venemaa kubermangudes, peale Tauria, Samaara ja Tveri, oli eestlasi alla tuhande inimese. Siberis elas eestlasi kõige enam Tobolski (2031) ja Jenissei (1406) kubermangus; Lõuna-Venemaal Stavropoli kubermangus 1406. Üldse elas Venemaal väljaspool Eesti etnilisi piire 113 400 eestlast (ilma Visla-äärsete sõjaväelasteta) (5:10).

Samuel Sommer, kes uuris eesti asundusi ja pidas arvestust nende alusel, teatab, et suuremad asunduste grupid asusid Peterburi, Pihkva, Novgorodi, Vologda, kokku kubermangus 124 asundust, Siberis 107 asundust (Siberi vanim oli Rõškovo asundus Tobolski kubermangus, millele panid 1843. a. aluse sunnitööliste järeltulijad), Volga ääres 39, sise-Venemaal 12 ja Kaukaasias 10. Kokku arvab S. Sommer olevat 320-330 asundust (7:15).

Peale eelmainitute on töö kirjutamisel peamisteks allikateks olnud veel Pihkva Oblasti Arhiivis asuvad Pihkva Kubernerite Kantselei ja Pihkva Kubermangu Statistika-komitee fondid.

EESTLASTE ARV JA PAIKNEMINE
PIHKVA KUBERMANGUS.

Esimesed eestlastest ümberasujad saabusid Pihkva kubermangu 1855. a. Liikumiseks arenes ümberasumine 1860. aastatel, mil Venemaa Riigivara-de Ministeerium hakkas seda soodustama. Eestlastest väljarändajad asusid elama kõigisse kaheksasse maakonda ja seitsmesse linna. Aastasadu enne neid olid Petseri maakonna põlisasukateks kujunenud

setud ehk petseri eestlased. Rahvaloenduse andmed sisserändajaid ei erista, seepärast on ümberasujate kindlaks tegemiseks kasutatud kõrvalallikaid.

Esimese ülevenemaalise rahvaloenduse andmeil oli eestlaste arv Pihkva kubermangus 1897 a. 25 458. Kubermangu rahvastiku üldarvust moodustas see 2,3%, millega oldi mittepõhirahvusest elanikkonna seas esikohal. Ülejäänud rahvused kokku moodustasid 2,7%.

Elades küll kõikjal üle kubermangu, ei jagunenud eestlased maakondade vahel ühtlaselt. Kõige rohkem oli eestlasi Pihkva maakonnas – 17 725, Toropetsi maakonnas – 2 879 ja Holmi maakonnas 2 196 (ilma linnadeta). Pihkva maakonna plussiks oli tema naabrus Võru ja Tartumaaga, kust asunikud tihti-peale ainult 10-20 versta teisele poole piiri asusid ja omastega üsna tihedad suhted säilitasid. Vastseliina koguduse alla kuulus aga inimesi palju kaugemal. Miinuseks oli kehv kivine maa. Toropetsi ja Holmi maakondadesse, mis asusid kõige kaugemal, koonduti aga ilmselt parema maa tõttu.

Linnades elas eestlasi vähe. Kõige rohkem Pihkvas 633 inimest, mis moodustas 71% eestlastest linnaelanikest kubermangus. Kogu Pihkva linna elanikkonnast moodustasid nad 2,1%. Toropetsis elas 128

eestlast, mis moodustas 14,5% eestlastest linnainimestest ja 1,7% kogu Toropetsi elanikkonnast. Teistes linnades elas eestlasi tunduvalt alla saja.

Kubermangu eestlaste koguarvust elas maal 95% ja linnades 5%.

Tegevusalade poolest jätkus eestlasi peaaegu igasse ametisse, mida Pihkvamaal üldse peeti, kuid enamasti igal alal 1-20 inimest.

Sotsiaalselt kuuluvuselt jagunesid eestlased talupoegadeks 83,7% ja väikekodanlasteks 16%. 0,3% sisse jäävad kaupmehed (10), ametnikud (12), vaimulikud (1) jt. Sooliselt koosseisult oli kubermangus mehi 48,0% ja naisi 52,0%, linnades vastavalt 56,0% ja 44,0% (6:20-25).

Mitmeid allikaid omavahel kõrnutades jääb 1890. aastatel Pihkva kubermangus elanud eestlastest ümberasujate õigeks arvuks 11 373. Põliselanikest petseri eestlasi ehk setusid oli kubermangus samal ajal ligikaudu 14 000. Kõik setud elasid ainult Pihkva maakonnas.

PIHKVA KUBERMANGU EESTLASTE KIRJAOSKUS JA USULINE KUULUVUS.

Sissejuhatuseks vaatleksime, milline oli üldine kirjaoskuse tase Pihkva kubermangus ülevenemaalise rahvaloenduse andmetel.

Tabel 1 (6:c.XI)

Pihkva kubermangu rahvuste venekeelse kirjaoskuse protsent

<i>Rahvus</i>	<i>mehed</i>	<i>naised</i>	<i>keskmine</i>
Suurvenelased	20,8	5,37	13,1
Valgevenelased	34,1	7,82	21,0
Eestlased	36,9	27,4	32,2
Soomlased	59,0	54,2	56,6
Juudid	63,0	43,3	53,2
Lätlased	67,0	60,7	63,9
Poolakad	66,3	67,0	66,7
Sakslased	78,2	77,4	77,8

Kirjaoskuse seisukohalt oli Pihkva kubermang Euroopa-Venemaa osas viimaste seas. Keskmise kirjaoskuse

kubermangus oli 14,6% ja Venemaa Euroopa osas 22,9% (6 c.XI).

Tabelist 1 hakkab kõigepealt silma, et kirjaoskus oli naistel meeste omast madalam (poolakatel praktiliselt võrdne), seda nii kohaliku rahva kui ka muulaste seas.

Eestlased olid muulaste seas venekeelselt kirjaoskuselt viimasel kohal, jäädes lätlastele alla 50%. Keskmine kirjaoskus oli eestlastel ca 32%, lätlastel ca 64%. Siinkohal võiks tuua J.Vostokovi tähelepaneku: "Muuseas, lätlased omandavad vene keele kiiresti ja kergelt, kuna eestlastele valmistab õppimine suuri raskusi keelkondade erinevuse tõttu. Seepärast semstvokoolides eestlasi üldse ei ole "(3:839). Eestlaste madala kirjaoskuse tõelisteks põhjustajateks olid setud, keda oli ca 60% ja kelle kirjaoskus võrdus 1(ühe) protsendiga.

Igale rahvale on siiski esmatähtis emakeelne kirjaoskus ja järgnevalt vaatlemegi sellekohaseid andmeid.

Tabel 2 (6:c.XI)

Pihkva kubermangu muulaste emakeelne kirjaoskus

<i>Rahvus</i>	<i>M</i>	<i>N</i>	<i>keskmine</i>
Poolakad	9,0	13,6	11,3
Sakslased	3,2	20,7	17,0
Juudid	26,1	28,1	27,1
Lätlased	35,4	57,4	46,4
Eestlased	43,2	71,2	57,2
Soomlased	59,4	68,9	64,2

Tabelist 2 selgub, et kõikidel rahvastel oli naiste kirjaoskus meeste omast kõrgem. Tabeleid 1 ja 2 võrreldes näeme ka, et nendel rahvusgruppidel, kelle venekeelne kirjaoskuse protsent oli kõrge (poolakad, sakslased), oli emakeelne kirjaoskus üsna nigel ja vastupidi, halva venekeelse kirjaoskusega rahvastel oli emakeelne kirjaoskus teistest parem. Nimelt tabelis 1 on eestlased ja soomlased muulastest väiksema kirjaoskuse protsendiga, keskmised vastavalt 32,2% ja 56,6%, poolakad ja sakslased aga kõige "haritumad", vastavalt 66,7% ja 77,8%. Emakeelne

kirjaoskus on hoopis eestlastel ja soomlastel kõige kõrgem 57,2% ja 64,2%. Poolakatel ja sakslastel on madalaim 11,3% ja 17,0%. Sealhulgas poola meestel 9,0%!

Poolakate ja sakslaste väga nõrk (11,3 ja 17,0) emakeelne kirjaoskus kinnitab, et nende rahvuste esindajad on assimileerumisele väga lähedal.

Eestlaste, lätlaste ja soomlaste kohta käivatest andmetest selgub, et nemad on oma venekeelse kirjaoskuse omandanud teisenä emakeele kõrvalt.

Läti meeste puhul paneb veidi imestama nende vähene emakeelne kirjaoskus (35,4%). Eestlaste juures üllatab aga naiste kõrge kirjaoskuse protsent (71,2), kui arvestada, et setu naised olid kirjaoskamatud.

Vostokov kõneleb tunnustavalt ümberasunute kirjaoskusest ja nende püüdest hariduse poole. Ta toob ka konkreetseid näiteid. "Petseri valla Malahhovo külas on 7 luterlast - kõik kirjaoskajad, Kasahnovo külas 11 luterlast kõik kirjaoskajad, Volujevo külas 8 luterlast 7 on kirjaoskajad", märgib J. Vostokov ja lisab, et "kool on eestlastele eksisteerimiseks justkui hädavajalik, sellepärast, kui kusagil leiduvad mõned kooliealised lapsed, asutatakse kohemaid koolituba"(3 : 836).

Pihkva eriarhiivi andmetel oli 1885.a. Toropetsi maakonna Ozeritski vallas 57 täiskasvanud eestlast, kõik kirjaoskajad, nii luterlased kui ka õigeusklikud (8: 1.106).

Stshemeritsos asutati esimene läti kool 1865.a.(3:836), teisenä asutati eesti kool Lazarevos 1872.a. (2:838). (Lazarevo asub Zalesje kihelkonnas). Meomutteli andmetel 1900.a. oli Pihkva linnas kool, kus õppis umbes 40 last. Koolimajas pidas õpetaja pühapäeviti ka jumalateenistust. Pihkva maakonnas oli 4 kooli. Toropetsi linna kooli suurendati sel ajal 100 lapse jaoks. Kool oli veel Porhovi maakonna Gora külas, kus elas 536 eestlast. Teistes maakondades J. Meomutteli andmetel koole ei olnud. Holmi maakonna kohta on kirjutatud, et "vaimline elu on vilets"(1:17).

A. Nigoli andmetel olid 1918.a. koolid olemas Pihkvas, Velikije Lukis ja Toropetsis ning Porhovi maakonna Gori (Meomuttelil Gora) külas, kus oli veel ka haridusselts ning laulu- ja pasunakoor (2:25).

J. Lebedev on koostanud tabeli Liivimaalt tulnud ümberasujate kirikute ja koolide kohta, mis olid asunike kasutuses 1890.a. Selle juures on ta kasutanud Pihkva kubermangu Statistikakomitee, maakondade politseiülemate ja õigeusu misjonäri Lutsebuli andmeid (4:14). Andmed on nii eestlaste kui ka lätlaste kohta, sellepärast on kaldjoone peal eestlaste kohta, joone all lätlaste kohta käiv arv. Kui arv on ilma kaldkriipsuta, siis see tähendab, et ühte kirikut (kooli, palvemaja jne.) kasutavad nii lätlased kui ka eestlased. Luterlikke koole on märgitud üheksa, nendest seitse olid ametlikud, kaks kooli aga arvatavasti preestri poolt kui salajased. Üks

nendest asus Zaitsevov Pangevitsa vallas ja teine Katshanovo vallas Ostrovi maakonnas. Preester ja misjonär Lutsebul uskus, et selliseid registreerimata koole on kubermangus rohkemgi (4:20).

Õigeusklikele eestlastele ja lätlastele oli viis kooli, kuid eestlastest õpilasi ainult 36. Luterlikes koolides oli tabel 3 andmeil kindlaid eesti rahvusest õpilasi 40, kuid ega sedagi palju olnud.

Vostokov kurdab, et vene keel ei ole luterlikes koolides au sees, sest koolid alluvad Pihkva luterlikule pastorile, kes on saksameelne. Eriti käib see eestlaste kohta, kes omandavad vene keelt palju halvemini kui lätlased ja seepärast pole eestlasi peaaegu üldse semstvokoolides, kus J. Vostokovi arvates on õpetusease palju kõrgem (3:238).

Tabel 3.(4:14)

Liivimaalt tulnud ümberasujate kirikud ja koolid Pihkva kubermangus 1890. a.

Pihkva linn / maakonnad	Õigeusk						Lutrelus							
	Kirikud	Palve-majad	Preestrid	Kõstrid	Koolid	Õpetajad	Õpilased	Kirikud	Palve-majad	Preestrid	Kõstrid	Koolid	Õpetajad	Õpilased
Pihkva linn	/1		/1	/1	1	10/39			1	1/1		1/1	1/1	20/40
Pihkva mk		3			1			1	1/1		2	3	9	40/185
Ostrovi mk		/2			1	1 2/21		1			1	3	2	110
Opotshka mk								1						
Novorshevi mk														
Vel. Luki mk		1/							1					
Toropetsi mk	1/	1/	1/	1/	2/	24/		1		1	1			
Holmi mk									1					
Porhovi mk		/2						1	2		2	1	1	25
Kokku	2	9	2	2	5	1 72		5	7	5	6	9	14	420

Pihkva maakonna kooliõpetaja M. Aleksejevi arvates pole asunike lastele emakeelseid koole tarvis asutada. Liivimaalt tulnute lapsed peaksid kohe minema olemasolevatesse kohalikesse koolidesse, kus vene õpilased avaldaksid neile positiivset mõju. "Arvatavasti avaldavad balt-

laste lapsed vene lastele omakorda negatiivset mõju, kuid kasu ületab kahju", arvas Aleksejev (4:19).

Vostokovi lühike ja selge kreedo on kirjas tema artikli lõpus: "Assimileerimise aluseks on kooli denatsionaliseerimine" (3:844).

Kool ja kirik, haridus ja usk olid möödunud sajandi II poolel veel peaegu lahutamatud, seepärast käsitletakse neid alljärgnevalt kõrvuti ja paiguti paralleelselt. Eestlaste

kohta antud seostes annab ülevaate järgnev tabel.

Tabel 4 (6:52)

Pihkva kubermangu eestlaste usuline kuuluvus ja kirjaoskus

Usk	kubermangus			maakonnas			linnas		
	arv.	kirj	%	arv.	kirj	%	arv.	kirj	%
õigeusklikud	16464	2292	13,9	16335	2199	13,5	129	93	72,1
luterlased	8983	5851	65,1	8229	5491	66,7	754	560	74,3
roomakatol.	5	2	40,0	3	1	33,3	2	1	50,0
baptistid	6	3	50,0				6	3	50,0

Tabelis toodud andmed vastavad küll pealkirjale, s.t. näitavad e e s t l a s t e usulist kuuluvust ja kirjaoskust, kuid a s u n i k e kohta need andmed õiget teavet ei anna. Teatavasti olid setud õigeusklikud, kuid mitte ümberasujad. Seetõttu annabki setu rahvas ligikaudu 14 000 inimest koos paari tuhande õigeuskliku asunikuga üldtabelis suure ülekaalu õigeusklikele. (Palju neis inimestes tegelikult õigeusku oli, sellest eespool.)

Nagu tabelist näha, saab juttu tulla vaid õigeusklikest ja luterlastest, sest ülejäänud uskude ametlike esindajate arv oli tühine. Tegelikult küll kaldusid paljud ümberasunud luterlased pastorite vähesuse ja kirikute kauguse tõttu baptismi, kuid ei sõandanud seda ametlikult tunnistada.

Linnades, nagu samast tabelist 4 näha on, oli kirjaoskajate protsent luterlastel ja õigeusklikel ligikaudu võrdne, absoluutarvudes aga oli luterlastel peaaegu kuuekordne ülekaal, ehkki neid oli kubermangus poole vähem. Õigeusklike linlaste kõrge kirjaoskuse protsendi andsidki ümberasunud eestlased. Petseri eestlased käisid Pihkvas ainult "raablemas"

Sisserändajate usuline jaotumine oli ligikaudu järgmine. Ametlikud andmed annavad Pihkva kubermangu eestlaste üldarvu, millest tuleb eraldada petseri eestlaste arv. Püüdes

tõele lähemale saada, lahutame Pihkva kubermangus elavate õigeusklike arvust (16 462) Pihkva maakonnas elavate õigeusklike arvu (14 085), sest setud elasid ainult Pihkva maakonnas, saame arvu 2 378, mis oleks Pihkva kubermangus elavate a s u n i k e s t õigeusklike li g i k a u d n e arv.

Proovides samuti ligikaudselt ära arvata ümberasujate arvu ja arvestades 1890.a. setude arvuks 14 000, teeme järgmise tehte: $25\,458 - 14\,085 = 11\,373$. Seega saame järgmise tulemuse:

ümberasujaid — 11 373, neist

luterlasi — 8 983 78,98%

õigeusklikke — 2 378 - 20,86%

Arvud on muidugi üsna ebatäpsed, kuid sisserändajate usulist jaotumist annavad nad edasi tõepärasemalt kui rahvaloenduse statistika.

Kirjanduslikest allikatest võib lisada J. Meomutteli andmed, mis on rahvaloenduse omadega peaaegu üheaegsed. J. Meomutteli teatel oli Pihkva linna eesti koguduses 891 hinge ning "iga kolme nädala tagant peab õpetaja Bresinsky saksa kirikus eesti keeli jumalateenistust, muudel pühapäevadel koolimajas õpetaja" (1:16).

Siinkohal oleks sobiv pöörduda J. Vostokovi poole. "Kui keegi, kes teab, et luterlastel on kubermangus ainult kaks kirikut, peaks arvama, et eestlased ajavad läbi ilma usuta, siis ta

eksib rängalt. Luterlased kogunevad igal pühapäeval selleks sisustatud koolimajadesse, kus koolmeistri juhatusel lauldakse ja palvetatakse. Pastori poole pööratakse ainult laulatuse puhul" (3:834), kirjutab J. Vostokov. Ta lisab teisel, et "Lazarevo külas Zalesje kihelkonnas on eestlaste palvemaja, kus on istekohad 134 inimesele, kuid ära mahub sinna üle 150 inimese. Lugemine ja laulmine toimub võru murrakus, mis on kõigile arusaadav ja kestab 1-1,5 tundi. Et asunikud pastorit eriti ei vajagi, tõendab fakt, et nad kalduvad baptismi, mis levis siia Riist 1879.a. Praeguseks on ristitud umbes 30 inimest, kuid kaasaminejaid on väga palju. Sekt laieneb üha, hoolimata luterlike õpetajate vastuagitatsioonist ja isegi nende vastu algatatud kohtuasi lõppes baptistidele soodsalt" (3:835).

J. Meomuttel lisab veel, et "Vastseliina koguduse järele on Pihkva maakonnas ligi 3 000 eestlast, kellel neli koolimaja ja üks palvemaja on" ja et "Toropetsi linnas on eesti kool, mida peab üleval eesti kogudus leerilapsed käivad 2 korda aastas: sügisel noormehed, kevadel tütarlapsed. Vaimulik hoolekandmine Toropetsi maakonna luterlaste üle on Toropetsi, Holmi ning Velikije Luki koguduse õpetaja I. Boasi käes" (1:17). Viimane lause, õieti küll kogu Meomutteli teade, selgitab ühtlasi, miks hingekarjased nii harva "hingede" juurde jõudsid.

Pihkva kubermangu õigeusu vaimulikkonna juhte tegi murelikuks õigeusu visa levik asunike seas. Üha suureneva migratsiooni tingimustes oli Pihkva maakonda viie aasta jooksul lisandunud vaid üks õigeusklik muulane. Sellest järeldati, et Pihkva maakonnas tehakse luterlike pastorite ja kooliõpetajate poolt tugevat propagandat õigeusklike asunike seas.

Lätlasest õigeusu preester Lutsebul on teatanud 1890. a. juulis Pihkva kubermangu Statistakomiteele, et "praegusel ajal on Liivimaa õigeusklikel muulastel väga raske usust

taganeda [sel ajal oli Balti kubermangudes Sinodi ülemprokuröri K. Pobedo-nostsevi venestusideoloogia täies hoos. Seda viis Liivimaal ellu kuberner M. Zinovjev. Ü. Lind.] , kuid asudes ümber Pihkva kubermangu, muudetakse nad kooli vahendusel ruttu luterlasteks. Peale eestlaste ja lätlaste pööratakse luterlasteks isegi setud ja venelased" (4:24).

Eestlased tõid õigeusust taganemise põhjenduseks tavaliselt kolm põhjust: 1) paastumine on raske, 2) luterlikus kirikus saab igaüks laulda, 3) luteri kirikus võivad väsinud inimesed istuda.

Õigeusu preestrid tegid misjonitöö kõrvalt tähelepanekuid ka eestlaste iseloomu ja käitumise kohta. J. Vostokovilt võime lugeda: "Olles kodumaal kasvatatud tööarmastuse ja kokkuhoiu vaimus, muudavad ümberasujad kohalike suureks imestuseks liivatasandikud ja soomülkad viljakandvaiks põldudeks. Saabudes on nad viletsad ja vaesed, teenides endale ülalpidamist töölistena, kuid varsti kosuvad, soetavad endale härraste moodi majad, muutuvad väikemõisnikeks. Ja juhtubki nii, et kui kohalikel elanikel on leib ammu söödud, võivad asunikud seda teistele müüa. /---/ Pole siis ime, et kohalikud inimesed võtavad neilt üle maaharimisviisi, aga vaesemad satuvad tihti neist ka majanduslikku sõltuvusse. Võib juhtuda, et tulnukate arvu edasisel suurenemisel haaravad nad enda kätte kõik tähtsamad ametikohad ja peamised tuluallikad kogu maal" (4:26). Meeldetuletuseks – eestlased moodustasid Pihkva kubermangu elanike üldarvust 2,3%.

Üks Toropetsi maakonna preester iseloomustas eestlasi järgmiselt: "Paastu ei tunnista, väljapaistvalt rüüpsed, silmapaistvalt teadmishimulised, otsiva vaimuga, mis väljendub selles, kuidas nad majapidamiseks vajalikke esemeid ise valmistavad, enamus kirjaoskajad, kirikupühi ei pea" (3:823).

"Miks loobutakse õigeusust?" mõtiskleb J. Vostokov, "Kui Liivimaal

saab seda seletada pettumusega ei saanud maad, ei saanud kohustustest priiks, siis Venemaal ju see ei kehti” (3:829). Ja jõuab ise arusaamisele, et kogu õigeusu kiriku sisustus on liivimaalastele võõras, samuti pole harjutud maanikumardustega, ikoonide austamisega ja küünaldepanekuga. Üheaegne lugemine ja laulmine on harjumatu ja arusaamatu, pealegi summutavad seda mõnikord laste hõiked (3:841).

Kuid J. Vostokov teab veel ühte väga olulist põhjust. Nimelt olid Liivimaal õigeusu vaimulikud riigipalgal ega saanud usklikelt teenistuse eest kopikatki. Tasuta sakramentidega harjunud inimesed ei raatsinud ka Pihkvamaal maksta, seda enam, et alguses oli nende majanduslik olukord tõesti vilets.

“Sellepärast käivadki nad parem kaks korda aastas Liivimaal endises kihelkonnas lapsi ristimas ja abielumas”, konstateerib J. Vostokov (3:842). “Igal juhul elavad õigeuslikud asunikud vene inimestest erinevas maailmas ja ausalt öeldes, õiget õigeusku nende seas ei olegi” (3:842). Nukrad on ka J. Lebedevi raamatu lõpuread: ”Kunagi oli pihkvalaste missiooniks õigeusu levitamine Liivimaa radadel lätlaste ja eestlaste seas. Kas tõesti on ajaloo poolt määratud, et kunagine võimas sõjaline kindlus ja ideoloogiline kants / Petseri klooster Ü. L./, peab passivselt pealt vaatama, kuidas tema enese piiridesse tungib võõraslääne kultuur, luterlus ja saksa keel?” (4:33).

Luterlik kirik, haridus ja kultuur kujundasid ning säilitasid eestlastest asunike identiteedi Pihkva kubermangus nagu mujalgi maailmas läbi aastakümnete.

Lebedevi poolt kardetud venelasele võõras kultuur hoidis Petseri kloostrit vene kloostritele kõige rängematel 1920-1930. aastatel Eesti Vabariigis ning läbi viiekümne nõukogude okupatsioonista ENSV-s. Setude kultuuri ja identiteedi lagundasid mõlemad tegurid, nii eesti luterlik kul-

tuur kui nõukogude võim. Kuid see on juba uue artikli teema.

Kokkuvõte.

1850. aastatel hakati Venemaa Riigivarade Ministeeriumi poolt ümberasumist soodustama ja 1860. aastatel jõudis see buum Liivimaale. Talupoegi viisid uue maa otsimisele pikemat aega toimunud ühiskondlik-majandusliku arengu tegurid. Eesti talupoegade väljarändamise peamiseks põhjuseks oli ülerahvastus külas ja sellega kaasnenud maapuudus. Oma osa kuulus ka usuvahetuliikumisele, mida õhutas lootus, et “keisri usku ülesvõtmine” aitab maad ja vabadust saada. Lootusest sai kinnisidee.

Eesti ümberasujad jõudsid Pihkva kubermangu 1855. aastast alates. 1890. aastail paiknesid nad kaheksas maakonnas ja viies linnas. Kokku oli neid u. 11 373. Neist 95% elas maal ja 5% linnades. Eestlaste arvu kubermangus suurendasid siinsed põliasukad petseri eestlased e. setud, keda sel ajal oli ligi 14 000.

Kirjaoskus oli levinud ja levis peamiselt ümberasujate hulgas. Eestlaste venekeelse kirjaoskuse protsent muulaste seas oli madalaim — 32,2%. Lätlastel ligikaudu 64%, mis tõendab kirjanduses kinnitatut, et lätlased omandasid vene keele eestlastest palju kergemini. Eestlased hoidusid semstvokoolidest kõrvale ja said õpetust kodus, nagu see amusest ajast kodumaal tavaks oli saanud.

Emakeelselt kirjaoskuselt olid eestlased soomlaste järel teisel kohal 57,2 %. Eriti hämmastab eesti naiste kirjaoskuse kõrge protsent 71,2%, sest setu naised olid ju hoopis kirjaoskamatud. Teine imestamapanev tõik on läti meeste madal emakeelne kirjaoskus 35,4%. Esimene eesti kool asutati 1872.a. Lazarevos. 1890. aastal oli luterlikke koole vähemalt 9. Pareim kirjatundmine aitas kindlasti kaasa ka eestlaste edasijõudmisele uues elukohas,

kus nad mitte ainult ei muutunud jõukaks, vaid kippusid juba paremaid elukohti endale saama.

Usulise jagunemise poolest oli asunike seas luterlasi 80% ja õigeusklikke 20%. Kuid laskumata siin analüüsi, peab ütlema, et sellel peaaegu mingit tähendust ei olnud, sest eestlased ei saanud venekeelsest jumalateenistusest kuigi palju aru. Pealegi oli enamus kirikutest kaugel ja preester käis 1-2 korda aastas ning rääkis siis tõlgi vahendusel. Olulisem oli siiski see, et eestlased ei püüdnudki "kõigest väest osa saada," sest usku oli vahetatud arvestusega sõna otseses mõttes maist kasu saada.

Luterlased balansseerisid oma koolitubades palvetades luterluse ja baptismi piiril, kusjuures ka ristitud baptiste oli palju, kaasatundjaid veel rohkem. Ametlikus statistikas see ei peegeldu, sest baptistina ei juletud end üles anda.

Samuti on ülevenemaalisi rahvaloendusi tabelites usukuuluvuse arvud teistsugused kui siin toodud, sest kõik setud olid õigeusklikud, neid ei saa aga ümberasujatega kokku arvata.

Setud elasid rohkem omaette, ei tahtnud ennast pidada ei eestlasteks ega venelasteks. Olles ametlikult õigeusku, kummardasid nad tegelikult oma iidseid jumalaid, iseäranis viljakusjumal Pekot. Haridusele nad suuremat rõhku ei pannud.

LÜHENDATUD VÄLJAVÕTE : **Ülo Lind 1992.** Eesti asunikud Pihkva kubermangus 19. saj. II poolel ja 20. saj. algul. Diplomitöö. Juhendaja: dots. L. Eringson. Tartu, Tartu Ülikool. Lähiajaloo kateeder. /Käsikiri./

ALLIKAD.

1. **Meomuttel, J.** kösterkooliõpetaja. 1900. Eesti asunikud laialises Vene riigis. Esimene katse sõnumid kõikide Eesti asunduste üle tuua. /Jurjevis/, "Postimehe" trükikoja kirjastus.
2. **Nigol, August,** gümnaasiumi kooliõpetaja ja sõjaväe õpetaja Soomemaal. 1918. Eesti asundused ja asupaigad Venemaal. Teine katse sõnumid kõikide Eesti asunduste üle tuua ja esimene katse üleüldist korraldust luua asunduste jaoks. Tartu, Eesti Kirjastuse=Ühisuse "Postimehe" trükk. /Eesti Kirjanduse Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Toimekonna toimetused nr. 1./
3. **Vostokov, Jegor** 1886. Latõši i Estõ pereselentsõ Pskovskoj gubernij. Peterburg. Tipografija Jeleonskij I Ko.
4. **Lebedev, Jevgeni** prepodavatelj Pskovskoi Duh. Seminarij. 1891. Inorodtšeski vopros v Pskovskoi gubernij v svjazi s religiozno polititšeskim znaniem Pskovo- Petšerskovo monastõrja. Pskov, Tipografija gubernskovo pravlenija.
5. Pervaja vseobštšaja perepisj naselenija Rossijskoi imperij 1897. G. Obštšij svod po imperij rezultatov razrabotki dannõh pervoj vseobštšaja perepisi naselenija proizvedjonnoi 28 janvarja 1897 goda. I-II. S.-Peterburg, 1905.
6. Pervaja vseobštšaja perepisj naselenija Rossijskoi imperij, 1897 g. XXXIV Pskovskaja gubernija.
7. **Sommer, Samuel.** Väljarändamine ja tähtsamad sündmused eesti asunduste elust Venemaal. EKM EKLA. Fond 235, M 20:19.
8. Pihkva Oblasti Arhiiv Fond 23, 1, s. 105a

EDGAR MARTEN,
Toronto Eesti Keskkooli
ja Gümnaasiumi juhataja

ÕPETAJATE PÄEV ÜLEMAAILMSETE
EESTI PÄEVADE RAAMES
/TORONTO 1972/.

Ülemaailsete Eesti Päevade eeltöid alustati I ringkirja väljasaatmisega 30. aug. 1970 ja need kestsid kasvava tempoga kuni teokssaamiseni 11. juulil 1972. See osutus kahtlemata suurimaks eesti koolides töötavate õpetajate töökoosolekuks pagulasaastail. Kasutan võimalust veelkord kõikide kolleegide tänamiseks igal ilmakaarel tõhusa omapoolse panuse ja koostöö, aga veel rohkem isikliku ilmumise eest Torontosse. Koosolekust võttis osa 105 koolitegelast ja pedagoogi järgmistest maadest: Austraaliast 2, Rootsist 20, Saksamaalt 2, Inglismaalt 2, Ühendriikidest 24 ja Kanadast 55.

Õpetajate Päeva töökava oli juba referentide poolt varem ette valmistatud ja seega aluseks sujuvale ning asjalikule töömeeleolule päevaseks tööks.

Päeva avas praost O. Puhm Torontost, kes oma avapalvuse aluseks võttis Mäejutluse, kus Issand pöördub oma jüngerite poole:

“Teie olete maa sool. Teie olete maailma valgus. Ei saa jääda varjule linn, mis asetseb mäe otsas. Ei süüdata ka küünalt ega panda seda vaka alla, vaid küünlajalale, et see paistaks kõikidele, kes majas. Nõnda paistku teie valgus inimeste ees, et nemad näeksid teie häid tegusid ja annaksid au te Isale, kes on taevas.”

Juba ärkamisajast alates on kooliõpetajad, lihtsad mehed olnud eesti rahvale “maa soolaks”, mis on hoidnud alal meie kultuuri ja keelepärandit. Meil tuleb praeguses ühiskonnas tihti vastu tuult tegutseda, sest vaenlane püüab eestlust tasalülitada väliselt ja sisemiselt. Läbi aastatuhandete vaatavad eelnevad generatsioonid meile, sisendades jõudu, usku, lootust ja armas-

tust jätkuvaks võitluseks eestluse radadel.

Lühikeses avasõnas Kanada toimikonna juhataja tervitas Edgar Marten kokkutulnud kolleege.

Vaatamata raskustele ei ole eesti noorus veerandsaja aasta jooksul eesti keelest ega kultuurist võõrdunud, mida tõendab noorte hulgaline innukas vastuvõtt Ülemaailmsetest Eesti päevadest, mis veelkord näitavad vaba eestluse kultuuriliste ürituste väärikust. Loodan, et Õpetajate Päev annab meile kõigile uusi mõtteid ja ideid, mida on võimalik kasutada igapäevases koolitöös.

Esimesena tervitas Õpetajate Päevale kogunenuid Eesti Vabariigi Aukonsul Kanadas hr. Ilmar Heinsoo, kes kokkuvõtlikult ütles järgmist.

“ÜEP on saanud inspireerivaks tõelisuseks ja kui need päevad on kord lõpule viidud, siis olen kindel, õn meil kõigil järjekordselt põhjust olla uhked, et oleme eestlased. Teoks on saanud nende päevade raamides toimuv Eesti Õpetajate Päev – kauge- mas perspektiivis võib-olla kõige olulisem ja tähtsam kõikidest Eesti Päevade kokkutulekutest, kongressidest ja konverentsidest, sest teie nõupidamine siin täna käsitleb eestluse edasikestmise mitmekülgset probleemi. Minul on sellepärast eriline au ja heameel Eesti Vabariigi esindajana Kanadas tuua tervitusi sellele auväärsele pedagoogilisele kogule, kelle hulgas leiame niihästi meie omariikluse õnneliku aja haridusala markantseid tegelasi kui ka nooremat järelkasvu, kes on oma hinnatava panuse andnud emakeelsele koolile väljaspool kodumaad. Meie koolid on eestluse edasikandmuse taimelavad, kust peavad võrsuma reservid, mis täidavad bioloogilise protsessi kaudu

lise protsessi kaudu tekkinud tühje kohti. Ka see töö nõuab tugevaid iseloomu, leidlikke ja sitkeid isiksusi, keda motiveerib ennekõike tugev rahvuslik vaim ja usk oma rahva missiooni.

Koolmeistrite idealism on teguriks, mis kabe lühikese aastakümnega Eesti kooli viis Lääne-Euroopa tasemele. Andku Kõigevägevam ise teile, lugupeetud pedagoogid, jõudu ja tuge ja jätkuvat idealismi teie raske ülesande täitmisel meie emakeelse kooli edasiviimisel ja arendamisel võõrastes ühiskondades.

Soovin teie tänasele nõupidamisele, kus eesti õpetaja ulatab oma käe kolleegile ühistes muredes ja rõõmudes literaalselt üle kontinentide ja ookeanide, kõige paremat kor-daminekut”

Järgnesid tervitajatena pr. Hella Leivat Kanadast, hr. Heinrich Mark Rootsist, pr. Ida Kutzer Saksamaalt, pr. Vaike Lugus Ameerika Ühendriikidest Rahvuskomitee poolt, pr. Meta Liiv Ameerika Ühendriikide Eesti Õpetajate Keskorganisatsiooni esindajana ja pr. Õie Haas Aust-raaliast.

Koosoleku juhatajaks valiti: pr. V Lugus – Ühendriigid, hr. E. Marten – Kanada, hr. Joh. Ungerson – Rootsi. Protokollijaiks: pr. L. Aruvald – Kanada, pr. M. Liiv – Ühendriigid, hr. R. Nugin – Rootsi.

Järgnevais ülevaateis asukohamaa koolioludest kõnelesid järjekorras hr. Hans Lupp – Kanadast, hr. Joh. Ungerson – Rootsist, pr. Meta Liiv – Ühendriikidest ja pr. Salme Pruuden – Inglismaalt. Ülevaatest selgus, mil-liste raskus-tega on erinevail mail töötavad koolid pidanud võitlema. Prae-gused koolitüübid on välja ku-junenud pikaajalise katsetuste ja töö tulemusena. Kõikide maade koolielu ühiste kandjatena ja koordineeri-jatena on domineerinud enamasti juba Eestis pedagoogilise ettevalmis-tuse saanud kasvatajad. Seejuures on Rootsist töötavatel eesti koolidel olnud võimalik saada riigilt majanduslikku toetust. Teistel maadel on kulude kandjad olnud lastevanemad ja pal-

jud kohapealsed eesti organisat-sioonid. Koolitöö jätkuv stabiilsus eeldab püsivat eesti koolide kestvust vähemalt kõigis suuremais asukoha-maades, kuna Ing-lismaal ja Sak-samaal näib olevat raskusi üldise vähese laste arvu tõttu. Muret teki-tab aga noorte õpetajate juurdekasvu küsimus. Kuid sellegi lahendamiseks on algatatud kursusi Rootsist ja kur-sused on eelneva tööaasta kavas Ka-nadas ja mujal.

Kasvatustelisel teemadel oli kõnele-jaid neli. Esimesena vaatlus noorte osatähtsust eesti keele ja mee-le edasikandmisel noor Toronto Eesti Keskkooli lõpetanu Oskar Müller-beck. Ta mainis oma kõne sisseju-hatuseks, et teda on arvatavasti sellepärast kõnelema kutsutud, et kõigil oleks võimalik oma silmaga näha, mis noorte õpetamisel eesti koolis on viltu läinud.

Vaadeldes 9 aastat kestnud isiklike kogemuste põhjal tööd Toronto eesti koolides, leidis noor kõneleja, et ta on õppinud end eesti keeles väljendama, kuigi mitte päris soravalt. Põhiline eesti keele grammatika on mul enamvähem selge, sõnavara on kõõgikeele staadiumist tublisti kaugemale jõudnud, kuigi ei ole kül-laldane vabaks arutluseks kõikidel teemadel. Kõige püsivamaks varaks, mis ma eesti koolist sain, on: tead-mine ja tundmine, et olen eestlane, ja küllaldane eesti keele oskus. Noori saab eesti kooli kaudu eestlusele säilitada esitades eesti keelt elava keelena, mis on kasutusel kultuuri, tehnika ja kirjanduskeelena. Eesti kool paguluses peab olema nagu elav organism, võimeline arenema vas-tavalt eesti noorte muutuvatele va-jadustele. Me soovime eestlust kui ideaali või mõistet, mida võime iden-tifitseerida, näha elavana, taas uena, edasiarenevana ja kindlasti Eestit kui riiki kord jälle iseseisvana.

Hr Paas Kanadast vaatlus oma sõnavõttus lapse keelelist arengut kodu ja kooli koostöö taustal.

Viimastel aastatel on kooliikka jõudmas lapsi segaabielu-perekondadest, kelle eesti keeles

kodune alus puudub. Neile on vajalik asutada erirühmi või klasse ja muuta eesti keele metoodikat, pühendades rohkem aega ja tähelepanu eestikeelse kõneoskuse harjutamisele. Kodumaa tundmise edukas õpetamine oleneb tihtipeale õpetaja entusiasmist ja võimest seda edasi anda noortele. Samuti sõltub see õppetöö mitmekesistamisest piltlike õppevahendite kasutamisega. On väga oluline, et tööd eestluse alal jätkatagu igal võimalikul viisil ka pärast algkooli lõpetamist, sest aastad 14-17 on eriti kriitilised, mõjustatuna ümbrusest kohalikus ühiskonnas. Soovitan eriti suuremates asukohamaades eesti täienduskoolide asutamist. Selles vanusegrupis loodud noorte omavahelised sõprussidemed kanduvad edasi edaspidisel eluteel. Sellega kaasub sügavam arusaamine eestlaste omavahelise koostöö tarvidusest ning ülesannetest võõrsil.

Hr. Heinrich Mark Rootsist lähtub teema "Eesti kooli ülesanded vabas maailmas" vaatlemisel lähtealustest, mille väljaarendajaks oli juba Jakob Hurt Eesti Aleksandrikooli asutamisel, ja leidis, et modifitseerituna ongi see emakeelse pagulaskooli ideoloogiaks. Tema põhiteesiks oli, et ainult võõrkeelses koolis käinud lähivad kaotsi eesti rahvale kaotsi.

Emakeelsetel koolidel on suur kultuuriline ja rahvuspoliitiline tähtsus. Eesti riik ei olnud mingi juhuse sünnitus, vaid pikaajalise kultuurilise ning ühiskondliku arengu lõpptulemus. Iseseisva Eesti kultuurielu kandjad elavad väljaspool kodumaa piire. Et sellest kohustusest on aru saadud, näitab eesti koolide ja täienduskoolide loomine paguluses, mille ülesandeks on olnud eesti noorte juhtimine eesti kultuuri varasalvede juurde. Eesti kultuuritraditsioon on see väike eriline maailm, mis meid sadade sugupõlvede tagant seob Läänemere idarannikuga.

Pr. Vaike Lugus Ühendriikidest vaatles eesti noore kasvamist kodu, kooli ja ühiskonna kolmnurgas. Kui üks neist puudub, jääb kasvatus puudulikuks. Kuna me ise moodus-

tame eesti ühiskonna asukohamaa ühiskonnas, peab kasvatus tugevaimaks elemendiks olema eesti kodu. Kodu ühiskonna algrakukesena on olnud eestluse säilitamise aluseks läbi aastasadade. Siin rajab laps oma eesti keelelised juured. Järelikult olgu kodu kohaks, kus valitseb rõõmus eesti meel ja eesti keel. Ühiskond kui sarnane on summa cum laude kõigist, mis on seoses inimesega ja tema tegevusega, järelikult kohustab see iga eestlast tegutsema ja toimima nii, et lapsel on hea olla ja ta meeleldi sellesse ühiskonda tahab kasvada. Kuna laps kasvab eeskuju najal, vaadake hoolega oma eesti ühiskonda ning tema väärtuste skaalat.

Ei saa nõuda, et üks kord nädalas eesti koolis käimine kasvataks lapsest eestlase, kuid ometi aitab kool last aru saada, miks ta elab väljaspool oma isamaad ja miks pidid eestlased põgenema saatuslikul aastal 1944. Eesti kool on siiani oma kohustusi täitnud ausa vaprussega südame suuremeelsusest oma kaasinimese vastu. Kui eesti kool, kodu ja ühiskond kõnelevad ühist keelt, ei jää noorelgi muud üle kui kõnelda sama keelt me kasvatus kolmnurgas.

Ühises lõunalauas veedetud hubasele omavahelisele vestlusele järgnes päeva teine osa, mille juhatas sisse pr. Alice Kullango referaadiga "Tegevus Toronto Eesti Seltsi Lasteaias." Alustades lühikese ülevaatega lasteaia loomisvõludest ja organisatsiooni alustest peatus referent pikemalt lasteaia kasvatus raamkaval, mis jaotub tööklassideks vanuserühmade alusel.

Õppe- ja mänguvahendite muretsemine on toimunud ise-tegevuse korras ja siin on õpetajad ning lastevanemad leidlikult ja huviga kaasa aidanud. Kasvatustöö toimub rahvuslikul alusel sidudes tööd ja tegevust rahvuslike tähtpäevadega ja kodumaise aastakalendriga. Näiteks: lõikusepäeva oktoobris, mille tutvustamisel lapsed õpivad tundma seni, puu- ja juurviljasid, siis samaaegne muudatuste uurimine ja vaatlemine

sügisel looduses. Järgnevad jõulud, talv, vastlapäev jne. kuni kevadise emadepäevani ja piduliku lõpuklassi ärasaatmiseni eesti täiendusalkkooli. Lasteaia tegevusse on rakendatud abilistena lastevanemaid korrapidajaina, perenaistena ja abistajaina tööklassides. Sarnane tihe side kodu ja lasteaia vahel ongi edukaks aluseks igale hästi tegutsevatele lasteaiaele. Soovin kõigile edukat lasteaedadega tegutsemist.

Eesti keele õpetamise metoodilist palet vaatles Toronto Eesti Täienduskooli õpetaja pr. Endla Rüdmiik, käsitledes nii kasvatuslikke kui ka õpetuslikke küsimusi.

Edukas õppetöös on enamasti õpetaja algatusvõimest ja õppetöö varakust planeerimisest. Tuleb õhutada õpilaste enesealgatust ja isetegevust. Lasteraamatute ja jutude lugemisel on tihtipeale häid tulemusi andnud rühmatöö kasutamine. Eriti edukaks on selle kasutamine osutunud lasteaia ja ka nooremates algkooli klassides. Luge- ma õppimisel kasutame kahte meetodit: sünteetilist või analüütilist, vahel ka nende kombinatsioone. Sünteetiline meetod alustab häälikuist silpidega ja viib sõnade kaudu lauseteni. Analüütiline meetod lähtub jutukestest, millest leitakse lause, lausest sõna ja nii – kuni häälikuni. Luge- maõpetamise aluseks on lapse jutustamisvõime, mida saab arendada pildi kaasabil. Pildi vaatlemine on tähtis sõnavara rikastajana. Alpperioodil on heaks õppevahendiks ka "liikuv aabits" kus lapsed silpidest sõnu moodustavad. Lugemisõpetuse algkursusele järgneva päris lugemine kuni kooli lõpetamiseni. Lugemis- arutlus- ja jutustamisaineiks on eeskätt koduloolise ainega seotud lood laste maailmast, millised lapse iseloomu kasvatamisel on hindamatud. Kasvatustöö kaudu väheneb karistuse osatähtsus, mis loob klassis sõbraliku töömeeleolu. Ajanõudeid jälgides ja õppetööviise ning -vorme pidevalt redigeerides loome eeldused püsivaks eesti kooli edukaks arenemiseks.

Omaette ettekannete osa moodustasid õppevahendid. Neist uudne ja huvitav oli Aadu Kajassaare – (Rootsist) ülevaade abivahendeist õppetöö hõlbustamisel, käsitledes peamiselt audio-visuaalseid õppevahendeid. Eestiainelisi õppevahendeid peab aga ise valmistama. Kasutada saaks järgmisi õppevahendeid: vilttahvel koos lisanditega, pildisarjad näitaja kommentaaridega, helilindid, vaikfilmid, diapositiivid, kaardid, tabelid, diagrammid jne. Lastele on alati meeldinud pildid, eriti need, mis jätavad ruumi fantaasiale. Sellise pildimaterjali kogumine ja järjestamine oleks väga oluline. Helilindi tähtsust on alles viimasel ajal emakeele õpetamisel hakatud hindama. Mitmesuguseid vaikfilme – saadetuna helilindist – võib Eesti Komitee õppevahendite laenukogust laenata. Loetletud õppevahendid põhjalikult läbimõelduna ja viimistletuna rikastavad õppetunde klassides, kas osalise õppeaja või kogu tunni ulatuses. Sarnaseid tunniajalisi saateid saaks edukalt käsitada ka "kodukooli" raamides. See oleks eestluse renessanss "kodukooliga" igas eesti perekonnas.

Valdek Lenk – (London, Kanada) peatus pikemalt lugemike ja eesti keele õpikute juures. Ta märkis, et ei saa mainimata jätta Oskar Paasi "Eesti ajalugu täienduskoolidele" koos töövihikutega ja Aadu Kajassaare "Eesti maateaduse vihikuid" Need on õpetajaile väärtuslikuks lisaks seniilmunud kooliraamatuile. Lugemike puudusest, mis 7-8 aastat tagasi teravalt tunda andis, on momendil üle saadud 1965. aastal prouade Hella Leivati ja Ilme Ivandi poolt algatatud "Emakeele lugemik koolile ja kodule" aasta hiljem Herman Rajamaa "Eesti aabits" ning "Eesti lugemikud" I, II ja III ilmumisega. Samuti juba vanematele klassidele varem ilmunud Herman Rajamaa "Eesti lugemik" II osa kolmas ümbertöötatud trükk. Need lugemikud, mis on koostatud täienduskooli iseloomust lähtudes, katavad nõutavad vajadused.

Eelkooliealistele lastele on Toronto Eesti Seltsi poolt välja antud õpik "Õpeta mind lugema" I, mis on koostatud vastavalt lasteajaja vajadustele, aga võib olla abiks igapäevale, kes lugemisõpetusega tegeleb. Ta on metoodiliselt nii koostatud, et tarbekorral võib õpetaja isik jääda tagaplaanile, rõhutades õpilase isetegevust. Ilmumisel on "Õpeta mind lugema" II osa. Keeleõpikuist on koolides kasutusel Henno Jänese "Meie emakeel", Aleksander Laane "Emakeele õpik" ja uudisena Helga Kerstelli "Mina ise" Eriti viimane hästikoostatud õpik on teretulnud lisand, sobiv kasutamiseks täienduskoolide keskmistes klassides.

Kurvem on lugu nooremate klassidega. Praegused õpikud tunduvad raskena. Tõenäoliselt tuleks õppekava kärpida, metoodikat muuta ning suuremat rõhku panna loomuliku keelevaistu arendamisele.

Seda arvestades on hr. Lenk hr. Rajamaa ettepanekul koostanud "Eesti keeleõpiku ja harjutustiku" noorematele klassidele, mille tutvumiseks emplarid on saanud sooja vastuvõtu osaliseks nii õpilaskui õpetajaskonna poolt. Täienduskoolides on eeldused tulemusrikkaks tööks ainult siis, kui suudetakse õpilaste huvi äratada ja neid tõelisse õppetöösse kaasa tõmmata.

Joh. Ungerson Rootsist, vaadeldes õpperaamatute probleemi Euroopa horisondilt, lähtus esimeste pagulasaastate karjувast vajadusest eesti kultuuri ja keele säilitamiseks ning vastavate õpperaamatute muresemiseks tekkivatele eesti laagri-, alg- ja keskkoolidele mitte üksinda Rootsist, vaid ka teistes maades, kus asus eesti pagulasi. Kuna õpperaamatute väljaandmine ei olnud ennast tasuv väikese tiraaži, samuti selleaegse eestlaste madala majandusliku kandepinna tõttu, loodi Rootsist õpikute kirjutamiseks juba 1945. a. Rootsi-Eesti Õpperaamatute Fond. Fondi poolt kirjastatud raamatute hulk ulatub mitmetesse kümnetesse ja nii on õpikuid saadetud tasuta Saksamaal viibivaile kaasmaalastele.

Fondi kaudu on Kooli- ja noortetoimkonna kirjastamisel momendil H. Rajamaa "Aabits ja lugemik", teine trükk, H. Kiisk'i "Eesti laulude noodiraamat" ja uus trükk "Väike õigekeelsuse sõnaraamatust."

Omalaadse aktsioonina toimub Eesti Õpperaamatute Fondi kaasabil H. Rajamaa "Eesti aabitsa" kinkimine Rootsist igale eesti lapsele viieaastaseks saamisel.

Samuti leiab laialdast kasutamist Eesti Komitee 2000-köiteline laenu-raamatukogu, eriti pensionäride poolt. Väärtkirjandust on kingitud Stockholmi ja Göteborgi algkoolide parematele lõpetajatele ja teistele eesti noorsoo-organisatsioonidele. Nii seisab Eesti Õpperaamatute Fond jätkuvalt eesti kultuuri ja vaimuvara viljelemise teenistuses.

Elavat vastukaja leidis pr. Leida Laane poolt ette kantud Herman Rajamaa loeng eesti õpetajate organiseerimisest.

Kakskümmend kaheksa aastat tagasi maapakku jõudes olime kõik ühesugused eesti õpetajad. Vahe oli ainult esindatavas koolitüübis või kutsetunnistuses. Aastate möödudes on olukord muutunud ja praegu töötavad eesti koolide tööpõllul Eestis kutsehariduse saanud õpetajate kõrval asukohamaades õpetajakutse omandanud õpetajad ja veel olude sunnil tekkinud n.n. kutseta õpetajad. Kooli tööväljadele on neid toonud abivalmidus ja idealistlik suhtumine. Ülemaailmses ulatuses on kutseta õppejõud enamuses. Siinjuures tuleb paljudel puhkudel loobuda õpetajakutse kui palgalise elukutse mõistest, sest suur osa õpetajaid teenib igapäevast leiba muudel kutsealadel, aga on ühel või teisel viisil rakendunud eesti rahvusliku kasvatusetööväljale. Nii tekkinud rahvuslikule pedagoogilisele tegevusväljale rakendunud asjatundlikke ja huvilisi tegijaid on vajalik koondada eesti õpetajate organisatsioonidesse vahet tegemata kutsega või kutseta õpetajate vahel. Eesti Õpetajate Keskuühingu seisukoht on, et kõik tulevad täisõiguslikeks liikmeiks vastu võtta.

Nii võime veel viimsel hetkel saada tugeva eesti õpetajaskonna võõrsil. Ainult organiseeritud õpetajaskonna abil saame edukalt tegutseda ja jätkuvalt ainsa pagulasrahvana kuuluda ka rahvusvahelisesse õpetajate keskorganisatsioonis IFTA-sse ja WCOTP-sse. Paljud ülesanded, mis maapaos meie õlgadele on langenud või langevad, on lahendatavad ainult siis, kui meie õpetajaskond on hästi organiseeritud.

Kahtlemata on käesolev ülevaade lünklik. Olen siiski igast referaadist püüdnud anda olulisemat. Järgnevad läbirääkimised olid elavad ja konstruktiivsed. Ülevaade Õpetajate Päeva materjalist on momendil redigeerimisel, mahult umbes 100 käsitsi ja masinal kirjutatud lehekülge, ja ilmub loodetavasti käesoleva aasta esimesel poolel, sisaldades ka olulisema osa läbirääkimistest. Kogu Õpetajate Päeva töö raamistati kaheistkümmesse järgnevasse resolutsiooni:

1. Eesti rahvuskooli eesmärgiks on juhatada eesti noored eesti kultuuri varasalvede juurde, nii et nad oleksid suutelised meie kultuuriväärtusi omandama, säilitama ja edasi arendama.
2. Eestluse taimelavaks on kodu, kus kõneldakse lastega eesti keelt ja kus suhtutakse arusaamisega meie rahvuslikesse ülesandesse.
3. Eesti lasteaed, algkool, keskkool, pühapäevakool ja keele kursused on asendamatud abilised eesti kodule tema vastutusrikkas töös. Neile kuulugu meie toetus.
4. Eesti täienduskoolil lasuvad suured ülesanded rahvusliku kasvatusalal, mida on võimalik täita ainult siis, kui kodu, kool ja eesti ühiskond töötavad käsikäes ühiste rahvuslike sihtide saavutamiseks.
5. Iga eesti vanema kohustus on saata lapsed eesti täienduskooli. Selle puudumisel and-ku lapsevanem oma lapsele õpetust eesti keele alal kodusel teel.
6. Täienduskool ei saa hüljata neid lapsi, kes ei valda eesti keelt.

Nende jaoks tuleb moodustada eriklassid või erirühmad, milledes õpetatakse eesti keelt kui võõrkeelt.

7. Kasutage moodsat õppeviisi, tehnilisi õppevahendeid ja õppigenevate käsitlemist.
8. Korraldada asukohamaades õpetajate järelkasvuks vajalikke pedagoogilisi kursusi eesti keele ja eestipäraste ainete õpetamiseks.
9. Koondada kõik eesti õpetajad ühingutesse.
10. Hoida tihedamat sidet eri asukohamaade koolide keskuste vahel õpperaamatute ja vahendite soetamisel ning vahendamisel.
11. Koolide ja noorteorganisatsioonide omavahelist koostööd tuleb koordineerida.
12. Noorsoo kirjanduse soetamine ja ergutamine on oluliseks rahvusliku tähtsusega ülesandeks kõikidele ühiskondlikult tegutsevaile isikule, organisatsioonidele ja õpetajaskonnale.

Rõõmsas üksmeeles kulgenud tööpäev lõpetati võimsa Eesti hümniga.

THE ESTONIAN NATIONAL SCHOOL IN EXILE SUMMARY

1. The major intent of the national school (in exile) is to direct and lead Estonian youth into the realms of your cultural treasury, so that they may possess, preserve and develop our cultural heritage and values.
2. The roots of Estonian culture are in the home, where the Estonian language is spoken with the children and where cultural and national commitments and responsibilities are taught with care and understanding.
3. The Estonian kindergarten, public school, high school, Sunday school and language courses are irreplaceable and most necessary supplements to the learning process.

which takes place in the home. To them we pledge our support.

4. The Estonian school bears an enormous responsibility to the cultural growth, which can be fulfilled only if the home, school and estonian society work together towards unified cultural objectives.
5. It is the responsibility of every Estonian parent to send his children to the Estonian school. If this is not possible, the parent is obligated to teach the Estonian language in the home.
6. The school should not turn away those children who cannot speak Estonian, but rather, separate groups or classes
7. should be organized, in which the Estonian language is taught as a foreign language.
8. Develop modern teaching methods, materials and other usage.
9. To organize in exile, relevant pedagogic courses to ensure the maintenance and growth of future generations of qualified specialists in the Estonian language and other related subjects.
10. Organize all Estonian teachers.
11. Strengthen the bonds of communication between teachers residing in different countries in order to improve the means, methods and materials of education.
12. Increased collaboration and teamwork between the schools and Estonian youth organizations should be arranged.

It is the responsibility of each individual, each organization and the entire body of teachers to sustain and encourage the creation and growth of youth literature.

ÄRATRÜKK:

Eesti Kool [1974]. Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu Aastaraamat. Stockholm 1974. Acting Editor: Joh. Ungerson. Lk. 48-56.

Autori märkus kirjast B.G.Forseliuse Seltsile jaanuaris 1996:

Rahvuslik kasvatus koos eesti keele ja kultuuri säilitamisega on olnud eesti koolide esmaseid ülesandeid. Meie koolides (lasteaed, algkool, keskkool, gümnaasium, eesti keele kursused) õpib ka sellel /1995.-1996./ kooliaastal üle 300 õpilase. See näitab meie koolide jätkuvat elujõudu.

EGIL JOHANSSON,
Umeå Ülikooli professor

ROOTSI RAHVAHARIDUS ENNE RAHVAKOOLI

“Rahvas hakkab koolis käima”
Selline juubeliraamatu pealkiri võib näida mitmetähenduslikuna, aga samas ka huvitava ja inspireerivana. Rahvakooli algust ei saa piiritleda mingi kindla aastaarvuga, sest vana rahvaharidus ei lakanud ei 1842. ega ka 1847 aastal. Samuti ei olnud sel ajal enam uudiseks koolihariduse erinevad vormid. Tegelikult elas vana koduõpetus veel kaua aega areneva koolihariduse kõrval, olles sellele nii alternatiiviks kui ka lihtsalt toeks. Koduõpetus omakorda tugines veelgi vanemale, keskajast pärinevale suulise õpetuse traditsioonile.

Suuline traditsioon

Üldine keskaja jutustamistraditsioon on hästi tuntud oma muinaseeposte, seaduseraamatute, laulude ja ballaadide poolest. Sellesse keskkonda tungis varakult kirik, mis nõudis, et üksteise järel asutatud kirikukihelkondades oskaksid kõik Meie Isa palvet, usutunnistust, Ave Mariat ja teisi palveid. Niisugune suuline traditsioon oli pärand kiriku varasest perioodist. Kogu lääne kirik sai ühtse palvekorralduse Laterani sinodil 1215. aastal. Rootsis on see dokumenteeritud maakonnaseadustes, piiskopkondade põhikirjades ja teistes säilinud allikates, mis sisaldavad ettekirjutusi ristimise, isaduse, pihi, armulaua ja abielu kohta. Nende tekstide ja palvete peast teadmist nõuti seitsme- kuni kaheteistkümnenda aastastelt lastelt, kes läksid oma esimesele armulauale. Arvati, et selles eas, *anni discretionis* (arusaamise aastad), oskavad lapsed vahet teha hea ja kurja vahel ning vajavad andeksandmise vastuvõtmist patukahetsuse ja armulaua sakramendis.

Suulise traditsiooni tähendus on mitmes mõttes võtmeks, mille abil on võimalik seestpoolt lahti mõtestada kiriklikku rahvaharidust ja selle sügavat tähtsust nii laste kui ka täiskasvanute jaoks kuni meie sajandini. Paljud olulised momendid elavad edasi meie ajalgi. Veel enam puudutab see aga päheõppimise osakaalu suurenemist ja süvenemist kogudustes lugemisel ja laulmisel.

Lugemistraditsioon

Esimesed massiliseks levitamiseks ja lugemiseks mõeldud raamatutrükid arendasid ja tugevdasid suulist traditsiooni. Vanimad aabitsad trükiti poognatena, millest hiljem tehti 16-leheküljelised vihikud. Sellised vihikud ja poognad on säilinud meie maal rootsi ja ladina, soome ja saami keeles. Mõned neist trükiti nii ruunimärkides kui ka gooti kirjas. Kõik need vihikud algavad Meie Isa palve ja usutunnistusega ning peegeldavad seega vana palvetraditsiooni. Samamoodi algavad nimelt ka paljudes teistes keeltes kirjutatud aabitsad, mida on välja antud alates 16. sajandi algusest Pariisis, Amsterdams, Londonis, Roomas ja mujal Euroopa riikide kui ka teiste maade tarvis. Need aabitsad on kaua seisnud raamatukogudes ja oodanud tõlgendust meie kultuuris. Näiteks Lähis-Idast pärit vanas kirikukeeles aabitsad või tähestikuvihikud annavad nüüd pisut dramaatilise kinnituse, et immigrantide kirikute praegustes raamatutes on vanad palve- ja laulusõnad endiselt hästi tuntud.

Aabitsatrükkide kaudu muutus suuline traditsioon keskseks ka tulevases kiriklikus lugemistraditsioonis. Need väiketrukised sisaldasid nimelt Meie Isa palve, usutunnistuse, käskude, ristimise ja armulauatekste koos söögi-, hommiku-, ja õhtupalvetega. Nimetatud palved moodustasid omakorda kodupalvuse sisu. Ka pattude ülestunnistamine, mis on pihi üks osi, kuulus asja juurde.

Samad tekstid olid ära toodud ka järgmises lastele lugemiseks mõeldud raamatus, milleks oli Väike katekis-

mus koos Lutheri lühikeste seletustega viie peatüki kohta. Siin on järjekord teine: kõigepealt on antud käsud ja seejärel usutunnistus, Meie Isa palve, ristimine, pattude ülestunnistamine, armulaud. Ka palvete järjekorda on muudetud, nii et söögipalved tulevad koduses palvuses enne hommiku- ja õhtupalveid. Söögipalve ja Athanasiuse usutunnistus kuuluvad tihtipeale Väikese katekismuse juurde.

See teine raamat sillutas tee kolmandale raamatute grupile, mis sisaldas lisaküsimusi ja seletusi samade tekstide kohta. Kõige tuntum on Swebiliuse variant 1689. aastast. Selles trükiti reeglina ära ka Taaveti seitse psalmi ja teised palved.

Kõige suurem ja tähtsam raamat oli lõpuks lauluraamat, millest võis leida kirikulaule, kirikuaasta evangeeliume, epistleid ja palveid, väljavõtteid käsiraamatust, Väikesest katekismusest ja väikesest palveraamatust elu erinevate ajajärkude jaoks ning teisi hästi tuntud tekste, näiteks parandamatust viletsusest või Jeruusalemma hirmsast ärahävitamisest. See kogu kiriku jaoks mõeldud 1695. aasta lauluraamat oli ligi tuhat lehekülge paks ning ilmus palju arvukamates trükkides, kui siiani teada oli. Kuningliku raamatukogu 1700-1829. aasta bibliograafilise andmebaasi abil on kindlaks tehtud, et seni teada olnud 250 lauluraamatu väljaande asemel tuleb ligi kaks korda rohkem väljaandeid.

Eelkõige nende erinevate vanusegruppide jaoks mõeldud nelja raamatu abil sai suuline traditsioon luua eeldused ja sisu arenevale lugemistraditsioonile. Seda tunnistavad mitte ainult säilinud raamatutrükid, vaid ka andmed laste ja vanemate teadmistest ning edusamudest kiriku katsumisnimestikes.

Leksandi 1628. aasta pihiraamatus ja Bygdeåsi 1639. aastast pärit katsumisraamatus on valdav siiski veel suuline traditsioon. Leksandi raamatu märged *tükid* ja Bygdeåsi raamatu *oskab ise sõnu* viitavad

tegelikele sõnadele tekstis, samal ajal aga *seletus* ja *katekismus* tähistavad Lutheri seletusi samade tekstide kohta. Vanemad inimesed on suures osas endiselt kõige elementaarsemal suulisel tasemel, noored liiguvad edasi aga üha uute ülestähendustega katekismuse seletuste kohta. Emad ja tütreid on päheõppimises isadest ja poegadest selgelt ees. Esimesed ülestähendused tehakse ka aabitsate ja lugemise kohta, ennekõike noorsoo ja meeste osas.

Mora näite põhjal on võimalik pilti veelgi süvendada. Märkmed 1660. aastatest pärit pihiraamatust näitavad, et kõige väiksemad lapsed on õppinud kõigepealt ära Meie Isa palve, usutunnistuse ja koduste palvetundide palved. Suuremad lapsed ja kogu keskmine põlvkond tegelevad Väikese katekismuse õppimise ja raamatust lugemisega. Vanemad inimesed seevastu jäävad suulise traditsiooni juurde, õppides tekste pähe ilma raamatuta. Samasuguseid näiteid võib tuua veelgi, kõik nad valgustavad põhjalikult suulise traditsiooni üleminekut lugemistraditsioonile.

Heaks kokkuvõtteks on kuulus kodukatsumiste nimekiri 1720. aastate Rättvikist, mis toob umbes 800 majapidamise kohta ära aabitsate, Väikeste katekismuste, Swebiliuse väljaannete, lauluraamatute jm raamatute arvu. Selgub, et lauluraamat puudub kõigest 10 protsendil majapidamistest, samal ajal on aga rohkem kui 60 protsendil majapidamistest kaks või enam lauluraamatut.

Suur lauluraamatute hulk viitab veelkord rahvahariduse tegelikule eesmärgile ja selle kogu raamistikule omas ajas, kui kirikutuppa kogunenud kogudus luges, palvetas ja laulis raamatust. Igal jumalateenistusel tuli avada vastava päeva tekstid ja otsida numbritahvli järgi õiged laulud. Kirik sarnanes tööpoolest pisut koolitoaga, kus korruga õppisid erinevas vanuses inimesed. Pinkides istusid kihelkonna elanikud meeste- ja naistepoolel kindlaks määratud

korra alusel, ees kooril armulaua juures võis kord olla vabam. Jumala ees olid kõik võrdsed ja seal ei lugenud inimese seisus. See ilmneb ka Medelpladi maakonnapäeva protokollist Tuna uue kiriku pinkide asetuse kohta 1770. aastatel.

Kodus kehtis palvuse ajal lauas kindel kord nii õhtul kui ka hommikul. Norrlandi külades pidi ära jäänud kirikuskäigu asemel toimuma selle päeva tekstide, palvete ja laulu- raamatu laulude lugemine ning sageli ka pikk jutlus.

Rahvahariduse hoogustumine 17 sajandi keskpaigast alates oli võimalik tänu tihedatele visitatsioonidele ja katsumistele ning sagedastele ühislugemise ja laulmise kogunemistele. See stabiliseerus jär- gnevate kümnendite jooksul, elas kõige järgi otsustades 18. sajandi lõpu poole läbi teatud kriisid ja lan- gused, kuid mõjutas jätkuvalt kogu hariduse andmist ka esimestes kokkupuudetes areneva koolitradit- siooniga. Laste leer ja esimene ar- mulaual käimine, mis tähistavad nende elluastumist, jäid veel pikaks ajaks juhtivaks teguriks uue aja koolikatsetustes.

Koolitraditsioon

Ka koolitraditsiooni juured on keskajas, kust omakorda viib tee antiigini. Kloostri- ja toomkoolid ning lihtsamad lastekoolid linnades tulid meie maale 13. sajandil Euroopa kul- tuuri põhjapoolsete harudena. Lõpuks avas paavstitool põhjapoolsete kiri- kuprovintside jaoks 1477. aastal Uppsalas ka ülikooli. Nõnda ei pida- nud õpihimulised enam kaugele välismaa ülikoolidesse õppima sõitma. Nendes kodu- ja välismaal asuvates õppeasutustes koolitati vaimulikke, kes pidid kihelkonna ki- rikute juures edasi arendama rahva- haridust, käima sageli haigetele ja surijatele hingeõnnistust andmas ning tegema läbi iga-aastaseid pi- hireise koos kodude külastamisega.

Pärast reformatsiooni sai sellele varajasele koolitraditsioonile osaks sügav langus kiriku omandi ranga

maksustamise tõttu Gustav Vasa poolt, eelkõige aga sellepärast, et lak- kasid olemast toomkirikute vai- mulikke koolitanud vanad toom- kapiitlid. Taanis ja Norras ei taas- tatudki enam toomkapiitlite tööd, Rootsi riigis alustati aga juba 1540. aastal vaimulike koolitust toomki- rikute teoloogialektoraatides. Sel moel päästeti meie maal toomka- piitlid, et nad võiksid asuda ette valmistama uut koolisüsteemi. Kui 17. sajandi esimesel poolel rajati piiskopilinnades gümnaasiumid, keh- testas õpetajate kolleegium sama- aegselt toomkapiitlitega koolikorra, mis püsis 1936. aastani.

Gümnaasiumides ja nende juurde kuuluvates vaimulikes seminarides sai nüüd taas anda madalamat vai- mulikku haridust, varustamaks ki- helkondi lihtsamate ametiülesannete jaoks mõeldud kaplanite ja vaimu- likega. Kõrgharidust anti nagu varemgi taas ellu kutsutud Uppsala ülikoolis ja uues, 1668. aastal asu- tatud Lundi ülikoolis, Rootsi Lääne- mere-äärsete provintside õppeasu- tustes ja välismaal.

Peale kahe ülikooli ja 11 gümnaa- siumi asutati riikliku koolieelarve ra- hadega ka 20 triviaalkooli ehk peda- googiumi. Kokku 80 linnades asuva lastekooli kulud kandis kodanikkond või siis maksti need kinni muul viisil. 1649. aasta koolireformi eelarveotsus sisaldas ka lisatingimuse, mille ko- haselt tuli maksudest laekunud raha ülejäägid kasutada kihelkonnakoolide tarbeks. Sellest haarati eriti agaralt kinni Dalarna maakonnas, kus üle jäänud riigikümnisega maksti palka kümnekonnale koolmeistrile. Nõia- hüsteeria 1660. aastatel ei olnud järelikult ainukeseks seletuseks varajastele koolidele Siljani järve ümbruses.

Nendes koolides olid koolmeistrid reeglina pühitsetud vaimulikku seisusesse, samuti nagu abiõpetajad ehk kaplanid, kellele üha rohkem langes vastutus laste õpetamise eest. Köstrite seisund oli õpetamiskohus- tuse küsimuses Rootsis ebaselge. Vaimulikku seisusesse pühitsetud

abiõpetajad olid seega rootsi rahvaharidusele iseloomulikud erinevalt Taanist ja Norrast, kus koolitöö ehitati üles, tuginedes vanemate klasside õpilastele ja pärastpoole, 18. sajandil, enamasti iseõppinud rahvaõpetajatele.

Rahvahariduse alusmudel arenes niisiis välja 17. sajandil. Toomkapütlid juhtisid piiskopkonna haridust triviaalkoolides ja gümnaasiumides. Õpilased said sageli ise kaplaniteks ja olid vanematele koduõpetusel toeks, sest nad tundsid hästi koduõpetuse aluseid. Siinkohal võib märkida, et triviaalkoolide ja pedagoogiumide ladinakeelsetel aabitsatel oli sama sisu, mis kõikidel laste jaoks mõeldud vihikutelgi, oli emakeeleks siis rootsi, soome või saami keel. Heatasemeline koolitraditsioon peegeldus seega sügavalt rahvahariduses kasutusel olevates lugemise ja teadmiste kontrolli tekstides.

Koolitraditsioon rajas üha selgemini oma tee rahvaharidusse eelkõige õpetamise mahu ja sisuga. Kuid hetkeni, mil vanale lugemise, katekismuse ja laulmise traditsioonile lisandus ka kirjutamine ja rehkendamine, kulus veel palju aega. Olgu siinkohal ära toodud üks selgitav näide Saksamaalt. Hästiarenenud koolisüsteemiga Oldenburgis näitasid katusmisnimestikud (hingeregistrid) laialdast lugemisoskust: 18. sajandi vahetusel oli see üle 95 protsendi. Kirjutada oskas ainult 80 protsenti meestest ja 49 protsenti naistest. Veelgi viletsamad olid aga näitajad rehkendamise osas: sellega said hakkama 47 protsenti meestest ja vaid 6 protsenti naistest. Enam-vähem samad tulemused ilmnevad katekismuse küsitlemisel Skånes: lugeda oskavad kõik, kirjutamises on aga suured puudujäägid ning seda eriti maakohtades ja naistel linnas. Seda pilti võib pidada oma aja kohta tüüpiliseks. Seega praktikas rahuldusid erinevad koolipüüdlused väga pikka aega rahvahariduse vana miinimumnõudega lugemises ja katekismuse tundmises. Kirjutamine ja

rehken-damine jäid täienduseks, mida sageli jagati lisatasu eest.

Eespool väidetut kinnitab tõsiasi, et näiteks seltsi Pro Fides 1798. aastal tehtud kihelkonnakoole puudutav ettepanek võeti erinevate ametivõimude poolt teatud ettevaatlikkusega vastu. Lugemisest ja katekismusest pidi piisama. Kirjutamise ja rehendamise õppimine võis toimuda lisamaksu eest. Ka suur kasvatuskomitee, mis oma 1825. aasta otsuses eriti rõhutas raamatust lugemist ja kristlust ning tõstis esile ka kirjutamist, rehendamist ja teisi õppeaineid, puutus traditsioonilisest erineva hariduse küsimustes kokku samasuguse ebakindlusega. Siia kuulub ka tõsiasi, et otsuses ei olnud mingeid lubadusi riiklike vahendite kohta.

Riiklikku rahalist toetust ei saanud kohe ka levinud nn vekselõpetus (õpetamisviis, mille kohaselt edukamad õpilased on õpetajale õpetamisel abiks). Vastavasisuline ettepanek Riigipäevale 1824. aastal lükati küll tagasi, kuid samas õhutati toomkapituleid andma uuele õpetamisvormile igakülgset tuge ja abi. Sageli olid vekselõpetuse õpetajad samuti vaimulikud, kes kohandasid uued meetodid kiriku nõuete ja mudeli järgi. Vekselõpetuse pedagoogiline revolutsioon seisnes nimelt selles, et ta võimaldas üheaegselt paljudele lastele hariduse andmist monitorsüsteemi ja selle juurde kuuluva mehhaanilise ning rutiinse meetodi abil. Vekselõpetust kasutavate koolide arv kasvas kiiresti. Umbes 20 aastaga suurenes see 60 koolilt, kus õppis umbes 4 000 last 1824. aastal, 756 koolini rohkem kui 60 000 lapsega 1848. aastal. Selleks ajaks oldi rahvakoolidega juba alustatud. Vekselõpetus sai esimestel aastakümnetel koolides tavaliseks õpetusvormiks. 1838. aastal töötasid umbes pooled alalistest koolidest selle meetodiga. Alates 1828. aastast 1848. aastani oli koolide üldarv mitmekordistunud, ulatudes umbes neljateistkümne tuhandeni. Ometi puudusid pooltes riigi

kogudustes nii püsi- kui ka rändkoolid.

Enne rahvakoole valitseva olu- korra kokkuvõtteks võiks olla 1839. aasta

üldpildi koostamine piiskopkondade koolide ja õpetajate kohta ning selle analüüs.

Tabel

Kogudused, õpetajad ja õpetajate palgad 1839. aastal

Piiskopkond	Kogudused	Püsikoolid				Rändkoolid		
		Õpetajad	Palgad			Õpetajad	Palgad	
			-50	-200	-700		N	-50
Stockholm	16	49	1	19	29	–	–	–
Uppsala	245	146	47	71	38	51	49	2
Linköping	214	47	10	27	10	14	9	5
Skara	236	69	21	38	8	22	21	1
Strängnäs	170	93	28	53	12	39	24	15
Västerås	103	45	11	23	11	9	8	1
Växjö	187	21	11	7	3	62	59	3
Lund	433	479	387	85	7	174	71	3
Göteborg	259	22	1	16	5	31	129	2
Kalmar	60	8	6	–	2	12	10	2
Karlstad	132	28	5	11	12	64	42	22
Härnösand	161	9	2	6	1	19	19	–
Visby	92	14	6	7	1	10	10	–
Kokku	2308	1030	536	265	129	507	451	56

Allikas: Svenska Folkskolans historia. (1942). Pt. II, lk. 267

Tabel on koostatud andmete põhjal, mida nõuti konsistoriumidelt 1839. aastal enne tulevaste rahvakoolide planeerimist. Neid andmeid on edaspidi vaja veelgi põhjalikumalt läbi töötada ja võrrelda. Esmapilgul torkab aga silma õpetajate rohkus Stockholmis, peapiiskopkonnas ja Lundi piiskopkonnas. Kõige vähem õpetajaid on Kalmari ja Norrlandi piiskopkondades. Rändõpetajad domineerivad Växjö ja Karlstadi piiskopkondades. Palgad on kõige rohkem kasvanud peapiiskopkonnas ja pealinnas, kuid on märkimisväärselt madalad näiteks Skåne maakondades. Ometi ei selgu, millised eesõigused õpetajatel olid.

Samad allikad näitavad ka, et riiklikku toetust saab vaevalt sada kooli, umbes viitsada toetavad vabatahtlikud annetused, enam kui seitsmesajal on koguduse toetus ja

ligi kuussada saavad toetust õpilastelt laekuvate õppemaksude näol. Loomulikult võib üks ja seesama kool saada üheaegselt mit-meid erinevaid toetusi. Kokkuvõte näitab siiski, et koolitraditsioon oli mõne aastakümne jooksul tugevalt arenenud ja võis nüüd paremini vastu panna otsustavas traditsioonide kohtumises.

Traditsioonide kohtumine

“Rahvas hakkab koolis käima”

Rahvastiku juurdekasv, töölisklassi tekkimine, vaesus, ähvardavad rahutused ja kuritegevus, vajadus kodaniku hariduse ja ühiskonna uute funktsioonide jaoks sobiva õpetuse järele kõik need tegurid andsid oma panuse selleks, et erinevad haridustraditsioonid saaksid sajandi keskel kohtuda otsustavas jõukatsumises. Selgub, et vana koduõpetus oli pikka aega paljude arvates piisav, sest en-

nekõike tuli lapsed viia armulaualugemise ja leerini, mis juba ammusest ajast oli nende elluastumise läveks. Alles siis, kui kooli miinimum, mille hulka kuulus ka kirjutamine ja rehkendamine, muutus leeriõppe alustamise eelnõudeks, andsid lapsevanemad järele ning koolitöö sai nii kodult kui ühiskonnalt vajalikku tuge. Otsustavaks said aga arvatavasti väljavaated õpetajate palkade riiklikule toetusele. Sel viisil võisid vanad ja uued õpetamisviisid minna otsustavale kohtumisele ning koos, kuigi jätkuvate lahkkelide ja hõõrumiste saatel,

juhatada sisse uue ajastu – ajastu milles tõesti võidi kogeda, et rahvas hakkab koolis käima.

MÄRKUS:

Käesolev ülevaade toetub autori pooleliolevale uurimusele, mis käsitleb Rootsi rahvaharidust enne rahvakooli.

Toimetuse märkus:

1. Rootsis loetakse rahvakooli algust aastast 1842.
2. Ülaltoodud artikkel on autori loal võetud raamatust: lk.9-17

ANGELA ULJAS,
Osula Põhikooli VI klassi õpilane

NII VALMIS OSULA KOOLIMAJA.

Kasutasin oma töö koostamiseks kooli koduloonurgas olevaid materjale, mis on ajapikku kogunenud. Palju pildimaterjali on seal ka Osula ümbruse endiste koolide asupaikade kohta. Töö on koostatud sellise eesmärgiga, et kanda see ette kooli juubelil 1995.aastal.

Pidevalt on siinmail olnud paralleelselt kaks kooli. Neist on välja kasvanud 1866. a. ehitatud majas töötanud Prassi kool ja 1877. a. valminud majas Vaskaare kool. Kuid ajapikku jäid need koolimajad kitsaks ja tunnistati koolitööks kõlbmatuks, 1919.a. viidi kool üle Sõmerpalu härrastemajja. Et aga lastel oli nii kaugele tülikas käia, nõudsid lapsevanemad koolide tagasitoomist vanadesse majadesse, sest võrreldes mõne teise kooliga polnudki ruumid kõige viletsamad.

Sõmerpalu valla juhid said väga hästi aru, et niisugused ruumid on ainult hädaabinõu ja seal koolitööd jätkates panevad vanemad oma laste tervise kaalule.

Vaatamata suurtele kuludele ja raskustele, millega uue koolimaja ehitamisel arvestada tuli, asuti tööle. Alguses tuli mõningaid sekeldusi koolimaja plaani asjus. Nimelt ei leidnud maakonnaavalitsuse tehnikosakonna juhataja poolt valmistatud koolimaja plaani esimene kavand

haridusministeeriumis kinnitamist, sest see nägi ette uue koolimaja ehitamise endise magasiada ümberehitamise teel. Loomulikult oli see seisukoht õige. Põllukividest ehitatud hoone, olgu see kuidahes hästi ümber ehitatud, on tervislikust seisukohast vaadatuna ebaotstarbekohane. Nii tuli seda plaani muuta ja kahekorruselise puuehituse juurde jääda.

Edasi kasutan Hilda Iheri (1915-1989) mälestusi, mis pärinevad 1924. aastast, kuid on kirja pandud alles 1989. aastal, veidi enne Hilda-tädi surma. Tema sõnutsi alustati ehitamist veel sel ilusal ajal, mil Osula ümbrust ei varjanud lepavõsa nagu tänapäeval. Ühel detsembrihommikul, kui pisike Hilda oma voodis ärkas, kuulis ta surnuaia poolt suurt raginat, mille sekka kostis mürtsatusi. Kui ta aknast välja vaatas, selgus varsti hääle põhjus. Matusmäe küljel oli hulk mehi ja hobuseid. Langetati iidseid puid, mis olid Hilda isa jutu järgi üle 100 aasta vanad. Sinna akna juurde jäi Hilda iga päev kauaks ajaks, sest väljas toimuv oli väga uudne ja põnev.

Kui raiesmikul sai juba ruumi, asus osa mehi hobustega palke veski juurde vedama. Osula veski omanik August Unt oli ostnud saekaatri ja esimeseks tööks oligi koolimaja tarbeks laudade lõikamine.

Töö käis valla küüdi korras, st. tasuta. Osa mehi langetas puid, teised vedasid palke veski juurde, ülejäänud töötasid aga saekaatris. Veski juures ei saanud valmis materjali platsile jätta. See tuli samuti vedada üles koolimaja mäele, kuhu oli vaja inimesi, et valmis materjal sorteerida ja virnadesse laduda. See töö oli küllaltki raske, sest suurem osa metsa oli ju kõrgel äkk-kallakul. Puud tuli inimjõul tasasemale maale veeretada ja seal koormale tõsta.

Kui Hilda-tädi, tollal väike tüdrukuke, seda kõike vaatas, tundus talle, et seal on suur hulk usinaid sipelgaid, kes nii pingsalt ja ennastalgavalt töötavad. Rahvas oli kannatlik, kuigi tööd tuli teha ilma palgata ja oma leivakotiga. Koolimaja ehitust ootasid vallas kõik.

Juba eelmise, 1924. aasta sügisel oli laotud alusmüür. Täitmiseks saadi liiva jällegi lähedalt, praeguse puukuuri tagant. Samuti oli kruus, mida kasutati müüritööl, ka lähedalt võtta. See hõlbustas tööd väga.

Nii sai 1925. aastal märtsi lõpuks kogu materjal Kalmetmäele. Vallavanemaks oli tollal Jaan Langer. Ta oli väga heasüdamlik ja energiline mees, kes oli ise iga päev metsas ja lõi käed igal pool külge.

Koolimaja ehitustööd anti välja vähempakkumise teel, st. töö sai see, kes oli nõus kõige väiksema summa eest ehitama.

Ehitusmeistriks oli Robert Jahu Võrust, kes tegi ehitustöid 1 800 000 marga eest. Uus koolimaja oli 21 sülda ja 2,5 jalga pikk ning 9 sülda ja 2 jalga lai. Maja niisugused pikkuse ja laiuse arvud räägivad juba ise maja ruumikusest.

1925. a. märtsis algas äge töö paljude seinapanekul, kus osalesid palgatöolistena ka valla ehitusmehed August Plangi, August Nilbe, Karl Tarend, Karl Ermel, Alfred Remmelga, Daniel Kängsepp, August Hein, Jaan Lepvalts, Karl Kutsar, Karl Simmul ning kaksikvennad Oskar ja Richard Märdimägi. Märdimäed ja Lepvalts asusid varakult aknaraame ja uksi tegema, sest

need kolm meest olid peene puutöö tegijad.

Nii kerkis maja nõiaväel.

Uue koolimaja seinte vahele läks vaja väga palju sammalt, mida tuli soodest otsida. Selleks tööks kõlbasid ka naised ja lapsed, sest see ei olnud mingi kontimurdev töö. Hilda-tädi oma mälestustes kirjutab, et käis temagi koos Kõvatu Leena ja Kutsari Miiliga Kaibusillal valget seinasammalt toomas. Ta meenutab, et oli päris põnev kõndida. vetruval ja vesisel samblal, kus vesi varvaste vahel lirtsus.

Maja alumisel korrusel valmis võimlemissaal. Seal olid magamistoad ka internaadi jaoks, osa tubasid õpetajatele ja kooli kantselei. Võimlemissaali otsas oli liikuva vaheseinaga eraldatud käsitööklass, mida võis pidude ajal näitelavana kasutada saali jätkuks. Ülemisele korrusele oli planeeritud 6 klassituba ja õpetajate korterid. Mõlematel korrustel olid 13 sülla pikkused ja 1,5 sülla laiused koridorid, mis vabalt võisid hakata jalutusruumide aset täitma.

Kui palju uus haridustempel maksma läks? Puhtas rahas tuli välja maksta vähemalt 3,5 miljonit marka, kuhu ei ole juurde arvestatud puumaterjali, mille valla elanikud tegid tasuta, naturaalkohustuste korras. Algkava järgi oli koolimaja ehitamise eelarve 7 miljonit marka, aga ehitamise lõppedes 5-6 miljonit. Riikliku laenu oli määratud 2 miljonit marka, mis oli ka täies ulatuses kätte saadud maakonna valitsuse vastutusel 25 aasta peale. Laen oli antud 4%-ga, väljaarvatud 4 esimest aastat, mil % ei võetud. Lisaeelarve korras oli valla summadest veel ettenähtud üle 400 000 marga, kuid enne koolimaja ehitusele asumist oli vald selleks otstarbeks kogunud 600 000 marka. Need arvud näitavad väga selgesti, kui suurte raskustega vallal uue koolimaja ehitamisel võidelda tuli.

Kuid raskustest saadi ühiste jõududega siiski üle ja iga Sõmerpalu valla elanikul oli uue koolimaja üle hea meel.

Hilda Iher meenutab: "Kui ilus ja valge oli uus koolimaja seest. Maja lõhnas vaigu järele nagu kevadine mets, sammal seina vahel lõhnas kevadise soo järele. I klassis oli sellel sügisel lapsi üle 50-ne, sest tuli välja seadus 8-aastaselt koolimineku kohta.

Juba sügisel alustasime koristustöödega ümber koolimaja. Seal olid suured laastu- ja prahihunnikud. Meie, väiksemad lapsed, ladusime suured laastud ühtele kandraamidele, peene prahi eraldi teistele kandraamidele. Kandraame viisid ära õpetajad või suuremad koolilapsed. Suured laastud viidi põletamiseks, aga peenike praht kanti sinna auku, kust oli võetud liiva. Muide, sealt, praeguse puukuuri tagant, tulid Rootsi sõja ajal maetute luukered välja. Samuti leiti sealttookord ka ehteasju ja Taani rahasid, mis olid kolmenurgelised."

Ajalehes "Võru Teataja" nr. 115 1925.aastal kirjutas keegi A.K. järgmist: "Ilus haridustempel on kõigiti eeskujulik ja nägus. Ta näeb seda soliidsem välja, et asetseb kõrgel, muinasloolisel "Kalmetmäel", kus kauges minevikus olnud kabel. Nii saavad lapsed õppima pinnal, mis meile peab olema kallis ja püha – vaprate esivanemate puhkepaiga kõrval.

Koolimaja teiselt korrusel avaneb ilus vaade Munamäele ja Vällamäele. Siit saab pilku heita kogu Haanja kõrgustikule, vaadelda Võhandu looklevaid vetevooge ja õppida tundma kodumaa ilu tema küngaste ja metsatukkadega.

Selles majas võivad noored lusti ja rõõmuga asuda teaduse kallale, kusjuures kodumaa ilu on nende südamepeegliks. Selle ilu kaudu saagu noortele kodanikele kõige kallimaks ja pühamaks varaks, mis ühele rahvale iganes osaks võib saada – meie kodumaa.

Ja teile, lugupeetud Sõmerpalu vallategelased, ning kõik kodanikud, kes teie uue haridustempli ehitamist jõu ja nõuga olete läbi viinud, ütlevad need tuleviku kodanikud, kes seal

ilusa kodu leiavad, sooja tänu. Ja see tänu saab kroonima teie tööd aastakümnete keskel, kandudes edasi rahva mälestustes.

Ehk suudab see väike, kuid siiski nii kaunis vastutasu üles kaaluda vaeva ja raskusi, mida nägite selle haridustempli ehitamisel.

Uue koolimaja pidulikuks avamiseks heledat meeleolu, õnne ja parimaid tervitusi!

OSULA KOOLIMAJA 1925. a.

Uus koolimaja sai valmis 1925. a. septembris ja sisseõnnistamise pidu peeti 7 oktoobril.

Kooli avapeol oli palju rahvast. Kõik ei mahtunud saali ära, mistõttu oli ka koridor rahvast tulvil, nii et isegi nõöpnõel ei saanud enam maha kukkuda.

Näidendiks, mis ette kanti, oli Kitzbergi "Enne kukke ja koitu" Selle laulumängu lavastas Karl Kaitsa, kes oli tollal "Kandles" dekoraator. Nimiosas esines prl. Hiieloo "Kandlest" aga teised osatäitjad olid kohalikud.

Peol esines veel laulu- ja mänguseltsi segakoor Julius Kostabi juhatusel. Orkester, mida samuti juhatas J. Kostabi, mängis näidendile saatemuusikat. Samuti mängis see orkester ka tantsuks. Kanti ette veel G. Suitsu ja M. Underi luulet.

Dekoratsioonid näidendile valmistas samuti Karl Kaitsa. Vald ostis selleks materjalid. Neidsamu dekoratsioone kasutati veel mitukümmend aastat hiljemgi, sest nad olid nii ilusad ja tugevad.

Karl Kaitsa kinkis koolile veel karutopise ning mõned linnutopised, mis pandi kooli kantseleisse, kus nad 1940.a. sõjakeerises kaduma läksid.

Uue koolimaja avamispidustustel korraldati loterii, post, lilled ja muud lõbustused. Töötas einelaud.

Nii ehitati ja nii avati Osula koolimaja viiskümmend aastat tagasi.

Pühendasin selle töö oma vanale koolimajale, kus möödub juba minu

kuues kooliaasta. Kirjutasin töö sellepärast, et võib-olla uuel 1995/1996 õppeaastal kolime üle uude koolimajja. Me hakkame õppima endise Võhandu kolhoosi uues kontorimajas, mis koolimajaks ümber kohendatakse.

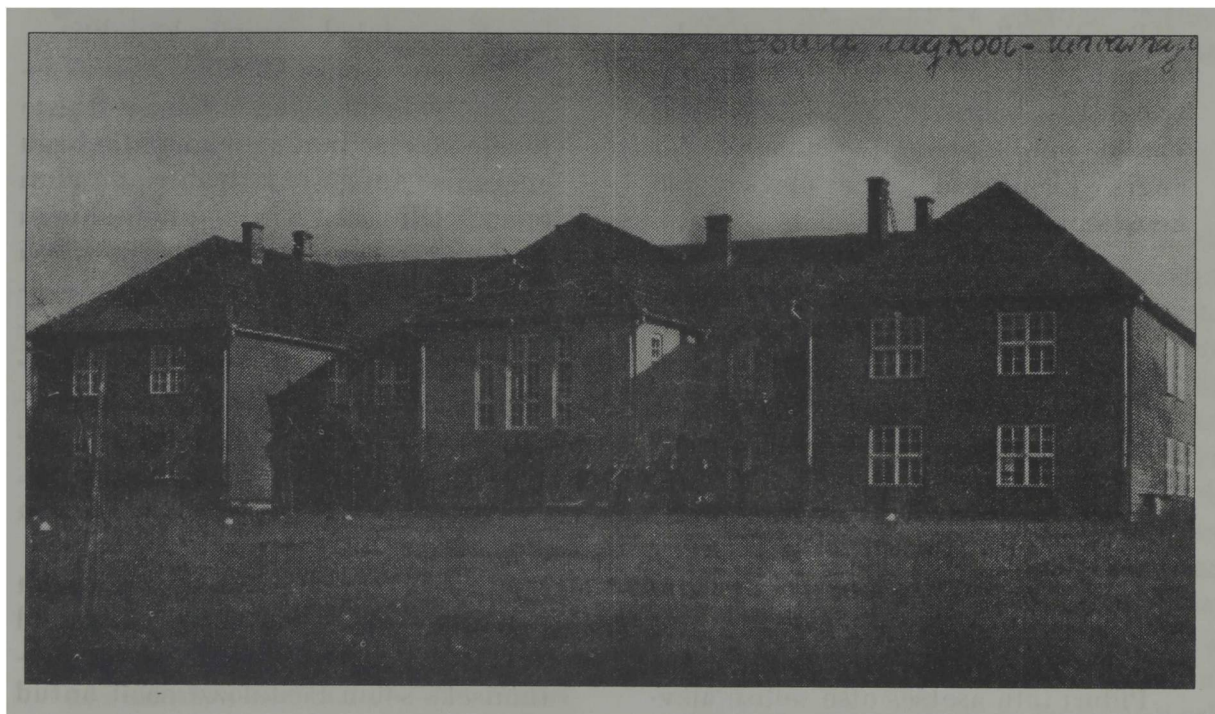
Nii kahju on lahkuda vanast hubasest ja soojast majast, kuid tema igagi on juba üsna suur ja seepärast ei jõua ta enam kaua kannatada

meiesuguseid marakratte. Kurb lahkumine seisab meil ees, kuid me ei unusta sind, vana kool!

ALLIKAD.

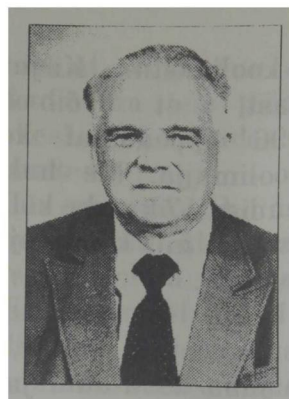
1. Osula kooli kroonika. /Käsikiri./ Osula Põhikooli arhiiv.
2. *Hilda Iheri* (1915-1989) mälestused. /Käsikiri./ Osula Põhikooli arhiiv.
3. A. K. Sõmerpalu valla algkool. — "Võru Teataja" 10. X 1925, nr. 115.,

Osula (Sõmerpalu) koolimaja.

HEINO LAAGUS,
kauaaegne emakeele õpetaja
Pilistveres

JÜRI VILMSI LAPSE- JA KOOLIPÕLV
PILISTVERE KIHELKONNAS.
[MÄLESTUSTE PÕHJAL.]

1940. aastal pidi ilmuma koguteos "Jüri Vilms", mis teadaolevail põhjuseil jäi avaldamata.

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis (EKLA) on säilinud selle raamatu materjale, millest põhiosa moodustavad mälestused Jüri Vilmsist. Mõningaid neist varem publitseerimata mälestustest ongi kasutatud käes-oleva töö koostamisel.

Jüri Vilmsi lapsepõlvekodud.

Sünnitalu. Jüri Vilms sündis Viljandimaal Pilistvere kihelkonnas Kabala vallas Arkma külas Piduri talus peremehe Rein Vilmsi pojana, 1.(13.) märtsil 1889. aastal.

Talud olid siin koondunud suurteks küladeks. Arkmas oli sellal kõrts, kaks poodi, Kabala vallamaja, seal elasid mitmed käsi-töölised ja linnakaupmees.

Piduri talu asetses otse sellise alevküla südames, tee kaldal, nii et kõrts oli otsekui omal põllul. Piduri oli tollal valla uhkemaid talusid ja oli kuulunud kellelegi välismaalasele - mõisa juustumeistrile, kes oli sinna ehitanud avara kahe korstnaga, kõrvalhoo-neist eraldi asuva elamu, milles leidis kaupluseruumgi. Oli suur viljapuuaed. Talu oli ümbritsetud pärnade, vahtrate ja pajudega.

Rein Vilms ja ta perekond pidid ületamatute võlgade pärast Pidurilt lahkuma. 1896.a. müüdi oksjonil kogu talukraam.

Teine kodu. Perekond asus Meossaarde, Kabala karjamõisa, kus Rein Vilms leidis koha mõisa ehitustöölisena.

1898. a. leidis pere Kabala Meossaare karjamõisa ja Kurla küla piiril asuvast Korstna talust, kuhu jääd peremehe surmani." Korstna Rein" ehk "Vana Vilms" tõstis talu ümbruskonna tähelepanu keskpunkti.

Korstna Rein oli kõhn, pikakasvuline, valgete pikkade vanaeestlaste juustega, otse lauguga, kõrge laubaga energilise suuga ja korraldajana alati tegev. Oli see Kurla piimaühingu asutamine, mis oli Eestis esimesi, oli see sealsamas masinaühingu asutamine või midagi sellist nagu juurvilja kasvatamise küsimuste arutamine või kohaliku algkooli arenemiseks soodsama koha leidmine - Rein Vilms ei puudunud kusagilt. Oma viimaseil eluaastail ehitas ta talule kuivati.

Rein Vilmsi abikaasa, Korstna perenaine, Jüri Vilmsi ema, oli neid vaikseid talunaisi, kelle iseloomustamiseks sobib Pestalozzi poolt antud kirjeldus ühe lihtsa ema olemusest, keda ta võrdleb päikesega.

Korstna perenaisel perekonna elus suurt sõnaõigust ei olnud, kuna Vana Rein juhtis oma valitsejakäega nii teda kui ka perekonda ja talu majapidamist.

Kokku oli Vilmsi perekonnas neli last. Anna (sünd. 31.01.1881), Mari (sünd. 14.01.1884), Jüri (sünd. 13.03.1889, Juhan (sünd. 10.09.1893.

Jüri enne kooli. Juba väiksena avaldunud pois iseloomust mõningaid teistest omaealistest lastest erinevaid iseloomujooni. Poiss olnud julge ja terane, tahtnud juba varakult õppida ja vastata. Ei seda polevat juhtunud, et poiss vastuse võlgu jäänud, olgu

see siis milline tahes. Seejuures jätnud väike Jüri juba varajases lapseas teataval määral varaküpsenud täitsamehe mulje. Sageli nõudnud poiss, et temale ette loetakse. 6-aastaselt aga olnud tal endal lugemine juba päris selge. Oma lugemisoskusega püüdnud poiss varakult teisi aidata. Muidugi varjatud sooviga saada kiita ja olla imesteldav.

Nii sammunud ta pühapäevahommikuti lähedal asuva puusepa majja, kuhu sisse astudes "Vungi mammale" tragilt ja järsult ütelnud: "Tere! Kas jutlus loetud?" Lugenud jutluse soravalt läbi, läinud siis kohe minema. Jutlusi lugedes ja piiblilugusid ketraja Mari käest kuuldes omandanud poiss enne kooliaega hulga teadmisi piibli ainestikust.

Karjapõlv pakkus poisikesele nii

Mälestuskivi avamine Jüri Vilmsi sünnikohas 11. märtsil 1989. aastal.

muresid kui rõõme. Siin tuli ajada omandusõiguslikke asju nii mõnegi asja nii mõnegi asjakese juures ja astuda iseseisvalt välja enese kaitseks nagu see karjalaste juures harilik, kus pole kättesaadav isa ega ema abi. Kui ta teiste lastega kala püüdis ja saagi jagamisel õiglasid ei oldud, hüüdnud väike Jüri vihaseks: "Oodake aga, las ma saan advokaadiks, küll siis teile näitan, kus õigus seisab."

Oksjonიაasta 1896, mil Piduri talu müüdi 224-rublalise võla pärast tõi Jüri ellu esimese suure murrangu, mis terases poisis vastukajata ei jäänud. Perekond asus uhkeist ja avaraist ruumidest puupaljana mõisa töölistmajja, viletsamasse ja vaese-

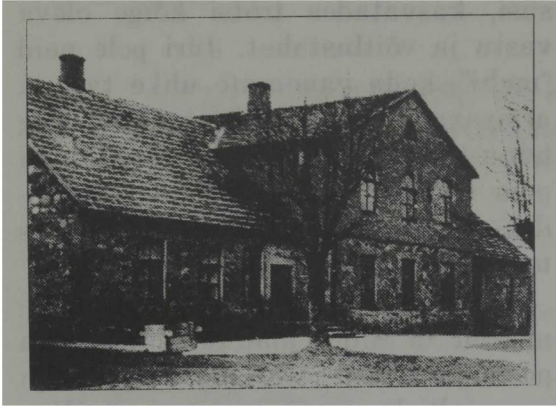
masse ümb- rusesse. 7-aastase Jüri, selle vara- küpsenud poisikesese hinge pudenes sellest murrangust tuliseid süsi, kasvatades trotsi kõige oleva vastu ja võitlustahet. Jüri pole neid "mehi", keda vanemate uhke talu ja armsaks saanud kodu kaotus ning tema enda langemine mõisamoonaka poja üldiselt põlatud seisukorda suudaks hingeliselt araks teha ja loiuks tegevalt murda.

Tee ääres lehmakarjas olles lamunud ta selili, ajanud jalad taeva poole ja laulab. Kui siis möödakäija muretult karjapoisilt küsinud: Kas koolis juba käid? , saab see kindla tulevikukavatsusega vastuse: "Koolis ei käi, kuid lugeda oskan ja varsti lähen Pilistvere kihelkonnakooli."

Jüri Vilms Pilistvere kihelkonnakoolis.

Koolitee. 1898. aasta sügisel seisis väikesel Jüril ees teine murrang. Tuleb pikemaks ajaks - terveks nädalaks - lahkuda kodust ja alata hoopis uut elu. Kevadel 9-aastaseks saanud poiss läheb 7-8 kilomeetri kaugusel asetsevasse Pilistvere kihelkonnakooli. Kooliskäik nii kaugele polnud kerge. Kuigi esmaspäeviti viidi hobusega ja laupäeviti käidi vastas, juhtus sagedasti, et seda maad tuleb käia ka jalgsi. Kuigi kool ja kodu asusid nn. "suure tee" ääres, oli sügiseti ja kevadeti see tee eriti Kurla ja Pilistvere vahel sageli läbipääsmatult porine, kuna teede eest hoolitseti sellal puudulikult ja pealegi on selles Viljandimaa osas maanteekruus raskesti kättesaadav. Aga väike Jüri ületas selle maa rõõmsa meelega, kusjuures suutis edasikäimisele õhutada ka endast väiksemat koolikaaslast tütarlast, kes teel kergesti väsinud ja pole siis tahtnud enam paigast liikuda. Üksinda tulema polevat ta seda kooliõde kunagi jätnud. Kord ütelnud kodus ühe seesuguse tuleku kohta: "Kogu kannatus hakkas juba katkema, aga koju vedasin teise!"

Pilistvere kihelkonnakool asub poole kilomeetri kaugusel Pilistvere

Pilistvere koolimaja tänapäeval.

alevikust, suurte puude varjus, kuhu viib lühike allee. See telliskivist koolihoone oli Vilmsi koolikäigu ajal ümbruskonna üks uhkemaid ja suuremaid. Ja kihelkonnakool ise üks otsitumaid, kuigi seal nõuti ka väikest õppemaksu või kooliraha (5.rbl. 60 kop.). Seal koolis käisid sageli 20-aastased noormehed, sest kihelkonnakooli haridust, eriti kui see oli omandatud Pilistveres, hinnati ümbruskonna kõrgelt. Noormeest, kes oli Pilistvere kihelkonnakooli lõpetanud, peeti juba hästi haritud meheks.

Pilistvere kihelkonnakool oli kolmeklassiline õppeaastate järgi jagudeks jaotatud segakool. Jüri Vilms astus sinna I jakku. Kooli juhatajaks oli sellal Pilistvere kiriku köster-organist Paul Tekkel. Õpetajaid oli kaks, mõlemad tublid koolimehed, neist Jaan Põdra (Peterson) siirdus järgmisel aastal Põltsamaale. Tema asemele tuli Mihkel Varrik, keda järgmisel aastal asendas köster ja koolijuhataja vanem poeg Valter Tekkel. Teiseks õpetajaks oli noor seminarist August Krimm.

On selge, et seesuguse tugeva õpetajate koosisu juures, kes kõik olid energilised rahvamehed selle sõna kõige otsesemas tähenduses, pidi õpetus ja kasvatus Pilistvere kihelkonnakoolis seisma väga kõrgel tasemel. Eriti suurt kasvatuslikku arendavat mõju pidi neist meestest

kanduma nooresse J. Vilmsisse, kus see mõju leidis eest soodsa pinna.

Elutingimused internaadis. Pilistvere kihelkonnakooli kasvatuslikud mõjud olid seda suuremad, kuna koolil oli oma internaat, kus peaaegu kogu õpilaskond nädalati elas. Õpilaste arv koolis oli üle poolesaja ja nende vanus tavaliselt 10-20 aastat.

Üldiselt oli sellal Pilistvere ümbruses kombeks, et õpilased isegi 1-2 kilomeetri kauguselt elasid koolimajades. Kooli tuli õpilasel kaasa võtta oma voodi ühes voodirüetega ja kott nädalase toidumoonaga, miles oli harilikult leib, jõukamatel ka nisuleiba, võikarbid ja lihakarbid, milles oli harilikult keedetud seapekk. Kehvemail õpilasil, kel oli hoolikam ema, oli aga liha või silgud pandud leiva sisse ja ühes leivaga küpsetatud.

Sooja lõuna valmistamist ei tuntud. Puudus üldine korraldus ja õpilasil endil polnud selleks võimalust, kuna söödi otsekohe pärast tunde. Pärast lõunat istuti veel kaks tundi klassiruumis, mil õpiti järgmiseks päevaks. Siis oldi vabad kuni magaminekuni, s.o. kella 10-ni õhtul.

Vaba aja veetmise kohta kirjutas üks J. Vilmsi koolikaaslasid Ed. Oidermaa järgmiselt: "Vaba aja veetsime, kui ilm lubas, suuremalt jaolt väljas. Nüüdisaja sportlikud mängud olid meil tundmatud. Mängi-sime kurni ja

veeretasime (vis-kasime) ratast. Talveõhtud veetsime huvitavate Kalevipoja, Vanapagana ja tondilugude jutustamisega.”

Ka Jüri Vilms, oli kaugemalt pärit olev ja nädalati internaadis elav õpilane. Ta võttis neist “hirmu ja õuduse juttudest” osa, kuid suhtub kahtlevalt maagilistesse jõududeesse ja kodukäijatesse, mida teised õpilased õudustundega uskusid. See polekski võimalik, et Jüri Vilms usuks veel tondilugusid. Mäletavasti juba varases lapseeas läks ta kollitamise puhul pimedasse tuppa tagasi - “lähen ja lõugan edasi, saab näha, kes mu kallale tuleb!”

Õhtuti oli õpilasil võimalus “nädalaleivakotist” enda külmale toidule teed peale rüübata. Üksikud õpilased keetsid mõnikord endale ka kartuleid kas ühises või köstri köögis.

Tervislik koolimajas “nädalaleivakotil” elamine loomulikult ei olnud, kuid oma vaimukarastavat mõju avaldas see teatavas mõttes siiski kui sõbralik elu kunagi, pealegi kui see kooliühiskond koosnes nii erinevas vanuses liikmeist. Siin pidi kümneaastane ja mõnikord nooremgi “mees” mehena enda eest väljas olema. Nii võis juhtuda näiteks, et kergeusklikult mehikeselt peteti võibolla juba esimese ööpäeva jooksul leivakotist paremad palad välja ja siis pidi see oma kergemeelsuse pärast kannatama kas uue leiva-kotini või kojusaamiseni. Teiste süüdistamine ja kaebamine, mis isa-ema juures elavate laste juures harilik, oli seesuguses õppeasutises valusam enesevits.

Talvised koolipäevad on lühikesed ning pimedad ja ei võimalda pakitseva energia vallandamist. Kella 10-ks ettenähtud öörahu ei taha mõnikord tulla. Kuuldub üksikute sõnade vahetamist ja naeruturtsatusi, lendab mõni sõlme keeratud käterätik või padi lae alla, kuni maandub viskajast kaugel mõnes “neutraalses” voodis.

Samas aga pärast tondilugude jutustamist, kui magamistuba on jäänud vaikseks ja kuuldakse vaid monotoonset hingamist, sünnib mi-

dagi iseäralikku. Voodi otsalaua peal nähakse valget “tonti”, peagi on see “maagiline keha” poiste ja tütarlaste magamistubade vahel oleval vaheseinal, mis ei ulatu laeni, ja kummitab seal.

Ka Jüri Vilms olnud kõva tonditegija. Pannud valge lina üle pea ja roninud siis üles vaheseinale tütarlapsi hirmutama. Kord aga sattunud kooliteenija Anne kätte, kes ta roobiga vaheseinalt alla tõuganud, nii, et “Jüri vaeseke ei saanud kaks päeva ristluid liigutada.”

Pilistvere kihelkonnakooli elu oli võrreldes praeguste oludega võrdlemisi karm. Need elutingimused ja kooli sisemine korraldus olid teatava keha- ja vaimukarastava mõjuga igale õpilasele eluraskuste kandmiseks, eriti aga õpilastele, kes olid kehaliselt ja vaimselt tugevad.

Mis puutub Jüri Vilmsisse, siis nõudis temalt pärastine elu näiteks head kõhtu või seedimist puuduse või isegi nälja kannatamiseks seda harjutas “nädalaleivakott” Koolist koju käigud harjutasid vastupidavust ja koolis valitsev üldiselt hoogne meeoleolu ning julguse proovid elujõudu ja tarmu. Ja Jüri Vilms on ka kõige suuremais eluraskustes oma pea rõõmsalt püsti hoidnud.

Jüri Vilmsi õpingud kihelkonnakoolis.Jüri Vilmsi koolitöö ning õppimise kohta saame toetuda ainult üksikute kaasaegsete ja omaksete mälestustele.

Pilistvere kihelkonnakooli astudes mõistis Jüri Vilms lugeda nii eesti kui ka vene keelt. Eriti tugev oli ta esimesel alal, kuna juba õige varakult hakanud ka ajalehte lugema; käinud ise Meossaarest Arkmale ajalehe järel ja lugenud tagasiteel esilehe läbi. Pärast siis seletanud kodustele mitmesuguseid uudiseid.

Hea lugemisoskuse kõrval puudus aga J. Vilmsil kooli astudes kirjutamisoskus täiesti. Õe mälestuse järgi polevat ta suutnud ühtegi tähte ega numbrit valmis “treida” Ja siis hirmutatud väikest Jürit ja kardetud, et poisi kooliskäimine kujuneb väga

ras-keks ja võib-olla lõpeb peatselt. Husat käekirja hinnati veel sel ajal vähemalt pooleks hariduseks. Olgugi et poiss kihelkonnakoolis ja ka hiljem jäi saamatuks "ilukirjas" tuli ta ometi pärast esimest koolinädalat koju, mõistes teha kirjatähti ja suuri numbreid.

Lugemis- ja õppimistung, mis J. Vilmsi juures juba kodus varakult avaldus, sai kihelkonnakoolis, kus õppekeeleks võimaluse korral vene keelt kasutati, uut hoogu. Paistis silma enesealgatuslik teadmiste kogumine. Näiteks püüdis ta õppida ka neid vene keele sõnu, mis polnud veel käsil. Kord uurinud ta välja, kuidas on "vallavanem" vene keeles. Järgmisel tunnil juhuslikult küsitudki seda. "Kes teab?" "Vilms teab!" Pärast kiidelnud kodus, kui hästi võib mõnikord minna.

Sama enesealgatuslik õppimistung esinenud keeleõppimisel ka muil võimalusil. Nii mäletab üks tema õdedest, kuidas kord venelased töötanud kodu lähedal. Jüri mõistnud ainult üksikuid sõnu, kuid purssinud kogu päeva nendega rääkida.

Õppeaineist meeldinud Jüri Vilmsile kihelkonnakoolis kõige rohkem arvutamine. Koolist koju tulles ütelnud kodustele ikka, et "rehkendada" võiks terve päeva.

Kuid ka ajalugu olnud meeldivamaid. Seejuures aga märgib üks tema kaasõpilasi, et Jüril olnud ajalootunnis "eriti rohkesti õiendamisi. Ta rääkis ja õiendas, et see ja see pidid ikka nii olema ja mitte teisiti."

Mis puutub selle aja tähtsamasse õppeainesse usuõpetusse, siis seda ei sallinud ta üldse. Ütelnud, et ilma selleta saab ka väga hästi läbi.

Ka omakseilt saadud andmete järgi on J. Vilmsi õppimine Pilistvere kihelkonnakoolis olnud täiesti edukas, tema koolitunnistused olnud alati väga head.

Arvesse võttes kindlaid andmeid, et Pilistvere kihelkonnakooli õppejõud Tekkel ja Krimm pöördusid omal algatusel nõuandega Jüri Vilmsi isa Reinu poole, et ta poega edasi koolitaks, peab eeldama, et Jüri oma õpin-

guis ja vaimselt eeldusilt paistis õpetajaile hästi silma.

Ta võtab keeletunde gümnaasiumi sisseastumiseksamiteks ette valmistades. Õpetaja Valter Tekkeli, koolijuhataja poja juures õpib Vilms ladina ja saksa keelt. Gümnaasiumi astumiseks vajalike täiendusõpingute korraldamise juures tuleb eriti alla kriipsutada ka noore, äsja seminari lõpetanud õpetaja Krimmi energilist, ennastohverdavat tööd Jüri Vilmsile tasuta tundide andmisel.

Olgugi et Rein Vilms mõistis haridust hinnata, ei julgenud ta poja edasikoolitamisele esialgu mõelda majanduslike raskuste tõttu.

Kahtlusist ja vastuseisemisest hoolimata suutsid Pilistvere kihelkonnakooli õpetajad Rein Vilmsi nii kaugele viia, et see nõustus kaheistkümnepäevase poja 1901.a. kevadel Pärnu gümnaasiumi eksamile saatma aasta enne kihelkonnakooli lõpetamist.

Seejuures ei saa jätta märkimata kõige olulisemat, s. o. Jüri Vilmsi enda tugevat tahet edasiõppimiseks, mille ta pani maksma eksameiks ette valmistades ja vanemalt Pärnu sõiduks loa saamiseks. Kõige raskem olnud viimane, kuna "kangel" poisil tulnud sellepärast koguni koduvärvavas suure häälega nutta.

Kokkuvõtteks toon väljavõtte Andres Pärli raamatust "Jüri Vilms": "Esimest osa Jüri Vilmsi elukäigust lõpetades olgu rõhutatud, et see kõrge soov saada kuulsaks tegelaseks ei ole tühipaljas juhuslik eimillelegi toetuv unistus, milliseid laste juures sageli kuuleme, vaid see toetub selleks vajalikele iseloomuomadusile.

Eeskätt olgu meelde tuletatud Jüri Vilmsis juba varakult avaldunud enese maksmapaneku tungi. Tahe olla midagi, et teised näeksid ja imestaksid. Suur õppimishimu, s.t. tööhimu, on juba erilise auahnusetagi jõuks, kui selleks leidub vähemaidki võimalusi."

ALLIKAD:

1. *Andres Päril*. Jüri Vilmsi sünnikoht /Käsikiri/ Eesti Kirjandusmuuseum EKLA, F 210, M 3:17.

2. *Jaon Vain/u/*. Pilstivere kihelkonnakoolis. EKM EKLA, F 210, M 4:29.

3. *Jüri Jaanus*. Mälestusi Jüri Vilmsist. EKM EKLA F 210, M 3:10 .

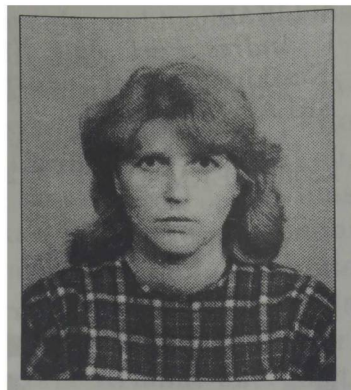
4. *Andres Päril*. Jüri Vilms. Eesti iseseisvuse märter. "Kooperatiiv", Tallinn, 1935. 56 lk.

M. Leiten Karikatuur

MERLE LUPP,
Tartu Õpetajate Seminari
ajalooõppejõud

JULIUS KUPERJANOV –
TARTU ÕPETAJATE SEMINARI KASVANDIK

Julius Kuperjanovit tuntakse tänapäeval kui vaprate partisanide juhti, noorena hukkunud Vabadussõja kangelast. Arvatavasti aga ei tea laiem avalikkus temast suurt enamat. Tõenäoliselt teadmata on sellinegi fakt, et J. Kuperjanov oli elukutselt õpetaja, lõpetanud Tartu Õpetajate Seminari.

Jättes siinkohal kõrvale J. Kuperjanovi eluloo, tuleb siiski lühidalt peatuda tema haridusteel enne TÕS-i.

J. Kuperjanov lõpetas 1909. a. Sipe ministeeriumikooli Vana-Kuustes heade tulemustega. Tunnistusel kümnest õppeainest üksainus "viis" ja üheksa "nelja". Koolis huvitanud teda eriti ajalugu, maateadus, kirjandus. Ka olnud ta suure lugemusega. Silma ei paistnud ta mitte niivõrd süstemaatilise õppimise, kui just lahtise pea ja hea jutustamisoskusega (1:9-10). Kuna Kuperjanovi vanemad ei olnud jõukad, siis esialgselt pidi haridust antama teisele pojale Augustile, kes oli kehva tervisega. J. Kuperjanovit ootas ees talupidamine. Tal õnnestus aga vanemaid veenda ning 1910. a. sai temast 16-aastaselt TÕS-i kasvandik (1:12-13).

TÕS asutati 1828. a. Seega on ta üks vanimaid koolmeistreid ettevalmistav õppeasutus, mis tegutseb tänapäevani. Seminaris õppisid peamiselt eestlased, esmajoones Lõuna-Eestist, kuid oli ka lätlasi ja venelasi.

Seminari astumisel tuli läbida tihe konkurss. Kuna seminaris oli suhteliselt väike õppemaks ning oli võimalik saada stipendiumi, siis oli eriti kehvematest oludest noormeeste tung sinna küllaltki suur (2:147). Ka

J. Kuperjanovi vanematel ei olnud poega võimalik eriti toetada. Rüigilt õnnestus tal saada stipendiumi, hiljem hankis raha juurde mitmesuguste kirjatöödega (1:12-13).

J. Kuperjanov õppis TÕS-is ajavahemikul 1910-1914. Milline siis oli tolleaegne TÕS? TÕS-i tase vastas ligikaudu keskkoolitasemele. Üldaineid õpetati samas mahus ja samade õpikute järgi. Ainult võõrkeeli seminaris ei õpetatud. Kui seminaristid soovisid, võisid nad end täiendada võõrkeeltes ja sooritada küpsuseksamid keskkooli juures (2:102,103). Kõige tähtsam õppeaine oli vene keel. Eesti keelt õpetati vähesel määral, õpetajaks oli J. Jurkatam (Tamm). Alles 1916. a. hakati rohkem õpetama eesti keelt ja kirjandust, asutati eestikeelne raamatukogu. Veel õpetati seminaris matemaatikat (aritmeetika, algebra, geomeetria), maateadust, loodusteadust, füüsikat, ajalugu ja usuõpetust (2: 102,108-109). Ajalugu õpetati tendentslikult. Pealiskaudselt käsitleti üldajalugu, eriti põhjalikult ja šovinistlikult Vene ajalugu. Eesti ajalugu õppeplaanides ei olnud (2:129). Erilisel kohal oli aga usuõpetus. Seda õpetas vabameelne, laialdaste teadmistega A. Klaasepp. Usuõpetus toimus eesti keeles. Nendes tundides ei käsitletud mitte ainult usuõpetuse probleeme, vaid tegeldi ka filosoofia, ajaloo, eetikaga. Tollased seminaristid hindasid oma usuõpetajat väga kõrgelt (2:136-140). Kindlasti mõjutasid need tunnid ka J. Kuperjanovi vaateid. Lisaks põhiainetele olid õppekavas võimlemine, laulmine, joonistamine, ilukiri, ter-

viseõpetus, viulimäng, käsitöö. Pedagoogika hõlmas üldpedagoogikat, psühholoogiat, loogikat, didaktikat ja pedagoogika ajalugu. Üksikute õppeainete metoodikat õpetasid vastavate ainete õpetajad. Lisaks teooriale pidid seminaristid jälgima tunde ja andma ka ise proovitunde (2:103,147).

Kokkuvõtteks võib öelda, et tolleaegses seminaris oli võimalik omandada hea erialane haridus.

Kuid milline õhkkond valitses saajandialguse TÕS-is? Siinkohal tuleb arvestada kindlasti ka üldist poliitilist olukorda — jätkus venestamispoliitika, koolides oli see surve eriti tugev. Seminari direktoriks oli aastatel 1910-1917 Aleksei Troitski, veendunud monarhist ja venestaja. Tema korraldusel ei tohtinud õpilased rääkida eesti keelt, lugeda eesti kirjandust, ajalehti (ka venekeelseid ajalehti), käia pidudel. Seminariste püüti igati eemal hoida kahjulikest mõjudest. Kuna enamuse õpilasi elas internaadis, oli kerge teostada järelvalvet, teha läbiotsimisi. Õpilasi õhutasid kõik sellised abinõud ainult vastuabinõusid leiutama, süvenes vastupanu, tugevnes rahvustunne. Kõigest hoolimata — käidi pidudel, loeti kirjandust ja ajalehti, eriti muidugi "Postimeest". Tollane toimetaja A. Jürgenstein andis J. Kuperjanovi kaudu, keda ta tundis kui "Postimehele" aktiivset kaastöötajat, koguni kolm tasuta ajalehe eksemplari seminaristidele kasutada, et neist tublid eestimeelsed koolmeistrid kujuneksid (1:14). Samas on tolleaegsed seminaristid sellise range korra juures leidnud ka häid külgi — kõigil oli võimalik rahulikult töötada ja õppida, eriala omandada. Sageli korraldati omavahelisi vaidlusõhtuid, arutleti rahvuslikel teemadel (2:166).

J. Kuperjanov elas algul seminari internaadis, hiljem hankis endale omaette korteri (1:14). Kahtlemata avaldas J. Kuperjanovile suurt mõju Tartu kui Eesti vaimuelu ja kultuurikeskus, teda mõjutasid Tartu rahvuslikult meelestatud ringkonnad. Eriti olulised olid sidemed "Posti-

mehe" toimetaja A. Jürgensteiniga. Suviti kogus J. Kuperjanov Tartumaal vanavara ja õhutas sellele tegevusele ka kaasõpilasi (3:4).

Kahtlemata kõige olulisem tahk J. Kuperjanovi tolleaegses elus oli tema tegavus ajakirjanikuna ja luuletajana. On teada, et ka varasematel aegadel anti seminaris välja käsikirjalisi põrandaaluseid ajakirju ja luulekogusid. 1912. a. kevadel alustasid seminaristid taas ühe sellise ajakirja väljaandmist. Ajakiri sai nimeks "Meie ka elame". Selline pealkiri pidi väljendama protesti valitseva raske surve ja venestamispoliitika vastu. Ajakirja toimetuse oli 3-liikmeline: lisaks J. Kuperjanovile Johannes Schwalbe (1935-st eestistas Johannes Silvet) ja Johannes Tominga. Neile noormeestele oli risk väga suur — avastamise korral võidi neid seminarist välja visata. Ajakirjas ilmusid artiklid, jutustused, luuletused, arvustused, joonistused ning isegi muusika-alane lisa, kus toodi ära seminaristide helitöid. Mõned seminaristid olid arvamusel, et ajakirja sisu oli isegi liiga isamaaline. Selles oli "süüdi" J. Kuperjanov — sest tema kirjutas ajakirja selleteemalisi artikleid. Tänu sellele olevat J. Kuperjanovit isegi tulevaseks Tõnissoniks kutsutud. Lisaks artiklitele avaldas Kuperjanov ajakirjas oma luuletusi, organiseeris teiste õpilaste kaastöid.

Ajakirja esimesse numbrisse kirjutas J. Kuperjanov juhtkirja. Selles seadis ta seminaristidele eesmärgiks oma rahva hüvanguks töötamise, eesti kultuuri arendamise ja ümberrahvastamise vastu võitlemise.

Ajakirja teine number oli kirjutatud J. Kuperjanovi poolt. Muuhulgas kutsus ta oma kaasõpilasi Eesti Rahva Muuseumi heaks vanavara korjama ja suulist rahvaloomingut koguma. Tema üleskutse lõpeb nii: *"Aidaku igaüks kaasa, et meie Eesti kunst ja majandus esivanemate rajatud alusele saaks pandud, et ikka meie ja meie järeltulijate ümber Eesti elu oma iselaadiga oleks. Päästke, mis võimalik on, ajahamba hävitava mõju*

alt. Igaüks natukene, ühendus teeb tugevaks. Kahtlemata tõde on, et eesti rahvas kord kaob, aga ta ei kao nii pea, kui meil ühendus lipukirjaks on. "Elagu Eesti!" (4)." Sellest lõigust tulevad väga hästi esile J. Kuperjanovi vaated.

Igas ajakirja numbris ilmus ka mõni Kuperjanovi luuletus. Ta kirjutas J. Lalli varjunime all (Lalli oli Kuperjanovi kodutalu). Kuperjanovi võibolla tuntumaid luuletusi on "Soov", mida on ära toodud mitmelgi pool. Siinkohal aga salm teisest luuletusest:

"Me nõuame haridust, nõuame teadust. / Me vihkame valitsust, põlgame seadust, / kes meile siin teadust ja haridust keelab / ja kõik meie paremad tundmused neelab"(4).

Selleski katkendis väljenduvad väga hästi ühe 18-aastase noormehe püüdlused ja hoiakud.

Varsti ajakirja väljaandmine soikus. Kahjuks ei ole neid ajakirju tänapäevani säilinud.

Kuperjanov lõpetas TÕS-I 1914.a. Selles 34. lennus oli 21 lõpetajat, kellest enamus asus tööle õpetajatena.

Hiljem pidid paljud osalema I Maailmasõjas. Olgu veel mainitud, et lisaks Kuperjanovile võttis Vabadussõjast osa neli tema lennust

pärit meest. Kuulsaks sai neist aga ainult J. Kuperjanov (1:354-359).

1914. a. sügisest oli J. Kuperjanov õpetaja Kambja kihelkonnakoolis. Toonane maakooliõpetaja oli tõeline maa sool. Lisaks õppetöö organiseerimisele tegutses J. Kuperjanov aktiivselt Kambja Hariduse Seltsis. Kambja kooli kroonika andmeil oli noor õpetaja populaarne nii õpilaste kui lapsevanemate seas (1:16).

Kahjuks jäi J. Kuperjanovi õpetajatöö väga lühikeseks. Juba 1915.a. veebruaris mobiliseeriti ta käimasolevasse maailmasõtta. Edasi tulid Vabadussõda ja kangelassurm. Ju oli selline tema saatus. Võib-olla teistsugustes tingimustes oleks J. Kuperjanovist kujunenud väljapais-
tev pedagoog.

ALLIKAD.

1. *Hanko, Aug[ust]* 1936. Leitnant Julius Kuperjanov "Kooli-Kooperatiivi" kirjastus, Tallinn. 48 lk.
2. Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928. 1929. Tartu. 528 lk.
3. *Pert, Jaan* 1939. Julius Kuperjanovi rahvusliku meelsuse lätted. "Eesti Noorus" nr. 2, lk. 4-5.
4. *J. Schwalbe [=Silvet, Johannes]* 1924. J. Kuperjanov ajakirjanikuna ja luuletajana. - "Postimees" 12. V, nr. 131.

JULIUS KUPERJANOV.

SOOV

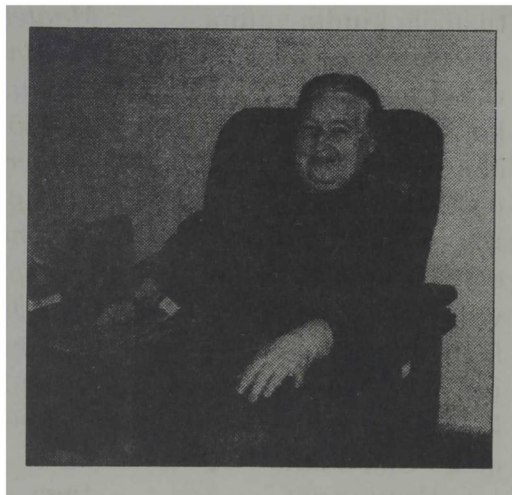
*Elus on tihti soovisid kuulda:
Soovitaks' enamast rikkust ja kulda,
Soovitaks' elu, mis kätel meid kannaks,
Lõbu ja söömist ja magamist annaks.*

*Teistsugust eesmärki seaksin ma ette:
Sööjad ja magajad kukkunud vette,
Ajalugu nad tegi põrmuks,
Seadis neid tulevail' põlvedel hirmuks.*

*Vennad, ma soovin teil' võitlust ja
Soovin teil' kõrgemat ajaloo sõitu.
Edasi! edasi murdke ja püüdke,
Võidule Jõudke!*

ANNA RINNE,
kauaaegne emakeeleõpetaja Võrus

LÄÄNEMAA ÕPETAJATE SEMINARIS
(AASTAD 1930 -1932)

Võru Õpetajate Seminaris olin aastatel 1927-1930 lõpetanud 3 klassi. Läänemaa seminaris omandasin 4. ja 5. klassi tarkused.

Läänemaa Õpetajate Seminar alustas tööd 1921.a. jaanuaris. Nime-tuse "Läänemaa" sai uus õppeasutus sellepärast, et see pidi õpetajaid ette valmistama eeskätt maa-alkkoolidele.

Esiialgu alustati õppe-tööd Ühisgümnaasiumi ruumides Kalda tn.6. Kohe kerkis küsimus seminarile oma õppe-hoone ehitamisest. Et maaõpetajate etteval-mistus toimuks maalä-hedastes tingimustes, leiti sobivaks asukohaks Haapsalust 3 km kaugu-sel asuv Uuemõisa. Väga silmapaistvate organi-saatorlike võimetega se-

minari direktor Johan-nes Õunapuu asus seal-sete mõisahoonete baasil ehitama uut koolihoo-nete kompleksi, mis val-mis 1924. a. alguseks.

Seminari õppehoonet peeti tollal kõige välja-paistvamaks koolihoo-neks vabariigis. See sisaldas klassiruumide kõrval hulga ainekabi-nette (füüsika-, keemia-, bioloogia-, geograafia-,

joonistamise-, matemaatika- ja muusikakabinetid), hubase auala ja avara võimla suure ruumika lava ja rõdudega, mis võimaldas seal peale otsese ülesande ka suurepäraseid teatrietendusi korraldada. Samuti olid siin harjutuskoolile ruumid.

Seminari õppehoone pidulik avaaktus oli toimunud 10. veebruaril 1924. a. Kümme päeva hiljem suri seminari rajaja, koolikompleksi ehituse organiseerija ja eestvedaja Johannes Õunapuu, kes hoolimata oma hädisest tervisest oli tohtu tahtejõuga läbi raskuste lõpule viinud hoonete ehitamise ja andnud seminari õppe- ja kasvatustööle kindla suuna.

Läänemaa seminaristid ja vilistlased, kellega kokku puutusin sinna õppima asumisel, hindasid J. Õunapuud väga. Ikka ja jälle meenutasid oma direktorit ja tema viimaseid sõnu oma õpilastele surivoodil: "Elage ja töötage nii, et te uhkusega võite öelda: Ma olen Läänemaa Õpetajate Seminarist."

1930. a. oli LÕS-i direktoriks Alfred Fluss, kes aastaid hiljem muutis oma nime Teaste'ks. 1931. a. oli aga direktoriks hr. Karell. Kumbki neist mulle eriliselt meelde pole jäänud.

Minu kätte sattus Läänemaa Õpetajate Seminari 5. klassi tunnistus seda Võrus saadud tunnistusega ei saa võrrelda.

Õppeained, mida tunnistusel oli hinnatud, olid alljärgnevad:

Pedagoogilised ained:

Eetika

Hingeteadus ja loogika

Tervishoid ja karskusõpetus

Eesti keel

Algebra

Geomeetria

Trigonomeetria

Ajalugu

Saksa keel

Inglise keel

Käsitöö

Võimlemine

Joonistamine ja

joonimine

Laulmine

Veel olid tunnistusel:

Õpetamise oskus

Loodusteadus

Füüsika

Maateadus

Kodaniku- ja majandusteadus

Aiatöö

Klaver/viul

Majapidamine

Rühmatöö

Usuõpetus

Lastehoid/sõjaline õppus ühine hinne (tüdr.) (poisid)

Viienda klassi tunnistusel oli nende ainete taga kriips. Neljandas klassis olime aga õppinud loodusteadust, füüsikat ja maa-teadust.

Tundidest mäletan seda, et usuõpetust õpetas usuteaduskonna lõpetanu prl. Marta Arike, kes ühtlasi viis läbi ka eetika tunnid. Ta hindas väga Jack Londoni ja luges meile katkendeid "Martin Edenist", mille põhjal toimus hiljem vestlus.

Eriti tugev oli muusikaõpetajatekoosseis: heliloojad Cyrillius Kreek (abiellus hiljem Võru seminarist Läänemaale tulnud õpilase Aleksandra Tinskiga) ja Johannes Tamverk; viiuli- ja klaveriõpetaja Jaan Pakk, kes juhatas ka orkestrit ja laulukoori, veel õpetas klaverit ka Alma Saul.

Hästi on meeles loodusloolane Aleksander Lint, kes viis meid hommikuti vara metsa linnulaulu kuulama ja õpetas laulu järgi linde tundma. Kuigi ta eriala oli loodusteadus, oli tema juhutada kooli teatriring ning ta viis teatrikunsti harrastamise koolis silmapaistvalt kõrgele tasemele. Ühe õppeaasta jooksul sai esinemisküpsiks mitu näidendit. Eriti on meelde jäänud Tagore "Ohvri" ettekanne. Koostöös kooli orkestriga (J. Pakk) valmis "Suveöö unenägu" Teatrietendust tuldi vaatama ka Haapsalust. 1932. a. kevadel esitati Lehari operett "Mustlase armastus"

Võtsin minagi teatriringi tegevusest osa ja sain kogemusi, mida tegelikus töös õpetajana sain kasutada. Tuli ju hiljem koolis pidusid korraldada ja ise ka näidendeid lavastada. Meile õpetati ka grimeerimist, mis esialgu päris keeruline tundus olevat, aga hiljem oli selge, kuidas "teha" noort, keskealist või vana nägu. Tegelasena osalesin "Suveöö unenäos" muidu olin

tavaliselt etteütleva rollis.

Tänu Läänemaa Õpetajate Seminaris omandatud väljapaistvatele kogemustele lavakunsti alal ja muusikas on paljudest seminarist võrsunud õpetajatest saanud kohapeal tublid seltskonnategelased.

Et Haapsalu keskkoolist kasvas nõukogude ajal tunnustatud kooliteater, kus lavastati lasteopereid, on üks näide sellest seminariõppest, sest üks lasteatreri rajajaid oli endine Läänemaa seminari kasvandik Tõnu Paomets, kellega liitusid Helga Kariis ja teised.

Aleksander Lindi juhendamisel teostasime ka ilmavaatlusi. (Ka Võru seminari kooliaias olid vaatlusonnid vastavate seadmetega. Siin ma vaatlusega kokku ei puutunud, seda tegid vanemad õpilased.) See oli neljandas klassis, kui meie klassi ülesandeks oli ilmavaatluste praktika. Vaatlejaid oli korraga grupis mitu inimest ja vaadelda tuli järjest nädalate kaupa, omavahelised ülesanded nädala jooksul vaheldusid.

Vaadelda tuli 3 korda päevas kindlal kellaajal õhutemperatuuri, õhurõhku, tuule suunda ja tugevust, mõõta sademete hulka (lumi tuli enne veeks sulatada). Ei tule enam kõike meeldegi, mida tuli vaadelda.

See on aga meeles, et koolimajast paarisaja meetri kaugusel oli lagedal platsil eriline seadeldis, mis

automaatselt registreeris päikese tõusu, aega, mil päike paistis, ja päikese loojumist. Igal õhtul pärast päikese loojumist tuli aparaadis lint vahetada. Linti käisime vahetamas kahekesi. Selleks anti meile kaasa taskulambid ja ka internaadi võti, kui päike pärast kella 22 loojus. Sellise aparaadiga ma hiljem enam kokku puutunud pole. Teisi mõõteriistu olen küll hiljem kasutanud.

Meenuvad minu esimesed töoaastad väikeses maakoolis Tsolgo algkoolis, kus tuli ka ilmavaatlusi teostada. Tuulelipp oli koolimaja katusel. Baromeeter õpetajate toas. Termomeeter koolimaja seinal. Kord nädalas mõõtsime keskpäeval ka kindla päikese poolt tekitatud posti varju pikust sammude abil.

Suurematest üritustest on meeles, et 1932. a. kevadel toimus Haapsalus Läänemaa koolide spordipäev, kus toimusid massesinemised. Nii tüdrukud kui ka poisid esinesid võimlemiskavade-ga. Olin ka üks võimlejatest. Esinemisriietuseks oli valge pluus ja mustad alt kummiga lühikesed püksid. Pidustused kestsid mitu tundi. Oli päikesepaisteline päev ja staadionil veedetud aja jooksul tegi päike nahale liiga ja hiljem ajasin kesta.

Läänemaa seminaris tuli kanda koolivormi igapäevaseks vormiks oli tumesinine kleit või see-lik pealkantava pluusi-

ga. Kaelaava lõppes tumesinise valgete paeltega madrusekraega. Pidulikuks riietuseks oli aga tume seelik valge pluusiga, mille juurde kuulus samuti madrusekrae. Peas tuli kanda tumesinist nokatsmütsi, mille paremal küljel oli metallist LÕS.

Enamik õpilasi elas internaadis. Poistele olid selleks sisustatud ruumid peahoone kolmandal korrusel, kus elas ka kooli direktor. Tüdrukutele oli aga eraldi maja. Ruumid olid siin suured ja selle tõttu olid ühes ruumis voodid 10-12 õpilasele. Õppimiseks oli internaadis samuti eraldi ruum, õppida võis aga ka koolimajas selleks määratud klassides. Õppimiseks oli ette nähtud kindel aeg. Õppimise ajal liikusid ringi korrapidajad õpetajad, kes jälgisid, et õppimise ajal asjata ei hulgutaks. Kell 22 suleti nii koolimaja kui ka internaadi ukсед. Kell 23 algas öörahu.

Toiduplokk asus tütarlaste internaadis, kuhu tulid sööma ka poisid. Toidu eest tuli endal maksta teatud summa, kui palju, ei mäleta. See on aga meeles, et võid me laual ei näinud. Seda asendas margariin "Bonna" või "Priima" Üks oli neist väga maitsev, kumb, seda aga enam ei mäleta.

Läänemaa seminaris tegutsev õpilaste omavalitsus kandis LÕS-i Õppurühingu nime. Talle allusid koolis tegutsevad ringid: spordiring, retoo-rikaring, karskustoim-

kond, foting, raadio-ring ja mitmed bürood.

Teatriringi kõrval te-
gutses ka kirjandusring,
kes korraldas kirjandus-
õhtuid ja kirjandusliku
omaloomingu arutelusid.
Ringi tegevust suunas
eesti keele õpetaja
Herman Rajamaa, kel-
lest me väga lugu pi-
dasime.

Internaadi juhatajaks
oli prl. Marie Pung, kes
oli ühtlasi ka kooliarst.
Tal oli Haapsalus ham-
baravi kabinett, kus ta
ka õpilaste hambaid
tasuta ravis.

Joonistusõpetajaks ja
minu klassijuhatajaks
oli hr. Alfred Kivi, mate-
maatikat ja füüsikat
õpetas hr. Paul Parts.
Saksa keelt õpetas pr.

L. Robert, kes oli ühtlasi
ka inspektrissiks (õppe-
alajuhatajaks). Inglise
keele õpetaja nime ei
mäleta, aga see on mee-
les, et ta hüüdnimeks oli
"Cat"

Kõik mälestused pole
aga meeldivad. Lääne-
maal oli väga range
kord. Ma polegi kunagi
rangete nõudmiste vastu
olnud, kuid ebaõiglust
ma ei kannata.

On meeles üks juhtum
neljandas klassis. Istu-
sin keskmise pingirea
kolmandas pingis. Kell
oli tundi helisenud, kuid
õpetajat polnud veel
klassis. Minu ees olevast
pingist anti mulle kir-
jake edasi andmiseks
vasakul oleva pingirea
viidendasse pinki. Tõusin
püsti ja ulatasin kirja
adressaadile, seisin sel-
jaga ukse poole, kui uks
avanes ja õpetaja sise-
nes. Sain suulise mär-

kuse, miks ei istunud
ega korranud ülesantut.
Karistuseks käsutas
õpetaja minu tunniks
esimesse pinki istuma.
Täitsin muidugi kor-
ralduse. Tunni lõppedes
vabandasin õpetaja ees
kohe ei võinud ma seda
teha, sest see oleks as-
jata tunni kallist aega
raisanud. Kirja kirjutaja
ja kirja saaja jäid karis-
tamata, sest miks ma
seisin, see õpetajat ei
huvitanud ja mina mui-
dugi ei seletanud, sest ei
tahtnud kaevata.

Viendas klassis oli
õppenõukogus arutluse-
l kahe minu klassioe Nii-
na ja Sanne käitumis-
hinde alandamine, sest
Niina oli Sanne juures-
olekul õpetajale öelnud:
"Teie kell näitab ka-
lossinumbreid." Muidugi
on inetu nii öelda, aga
kui arvestada situat-
siooni, mille puhul seda
öeldi, siis arvan küll, et
õpetajast oli lihtsalt ine-
tu seda küsimust õp-
penõukogus üles tõsta.
Nimelt oli see õpetaja
noor vallaline mees, kes
sageli otsis juhust Niina
ja Sannega vest-
lemiseks, oli neid mitu
korda koo-limajast ko-
jugi saatnud. (Nad ei
elanud internaa-dis, vaid
eramajas kooli-maja
lähedal.) Need vestlused
ei olnud tavaliste
õpetaja-õpilaste va-
heliste suhete tasemel,
vaid midagi muud. Olid
Niina ja Sanne ju atrak-
tiivsed 18-aastased
neiud. Nii oli ka sel õh-
tul. Õppimisaeg oli lõp-
penud. Õpilased kogune-
sid aulasse ja ajasid seal
juttu. Õpetaja liitus jälle

grupiga, kus olid Niina
ja Sanne. Teised õpi-
lased eemaldusid ja vest-
lema jäid õpetaja ning
Niina Sannega. Siis
vaatas õpetaja kella ja
ütles tüdrukutele: "Kell
saab kümme, aeg on
koju minna." Niina ja
Sanne hakkasid naerma
ja Niina ütles: "Teie kell
näitab kalossinumbreid."
Tagajärjeks oli peda-
googilise nõukogu otsus:
Avaldada noomitus Nii-
nale ja Sannele. Elu-
kombed jäeti siiski alan-
damata.

Veel võiks meenutada,
kuidas ka 17-aastased
võivad läbimõtlematult
ja vastutustundetult te-
gutseda. Kuigi Lääne-
maa seminaris olid
ideaalsed võimalused
võimlemistundideks, ei
meeldinud meile õpetaja
(nimi ei tule meelde), kes
võimlemistundi ilmus
kleidis ja kõrgete kont-
stega kingades. Ega
tundide peale just eriti
nuriseda ei saanud, sest
ta laskis parematel õpi-
lastel harjutused ette
näidata, olgu need siis
riistadel või vabaharju-
tused, aga ikka jäi nagu
midagi puudu. Olime
harjunud teistsuguse
õpetajaga. Võrus õpetas
meile võimlemist noor,
äsja Stettinis võimle-
misõpetajate seminari
lõpetanud Ilse Moritz.
Ta tegi ise kõik harju-
tused ette ja meiega
kaasa. Esimesest tun-
nist sügisel kuni keva-
deni välja algas meie
tund 2. ja 3. klassis jook-
suga õues. Olenevalt õhu
temperatuurist oli jook-
su kestvus 1 või 3 ringi
ümber õue. Väga madala

temperatuuri puhul jäi jooks vahele. Kui aga väga külm temperatuur oli pikemat aega, katkes talvel jooks. Lõpetanud jooksu, laskusime saalis selili ja tegime "jalgrattasõitu". Siis järgnesid muud ülesanded. Talvel me nohu ega köha ei tundnud.

Ühel talveõhtul internaadis meenusime pr. Moritsa võimlemistunde ja otsustasime, et hakkame hommikvõimlemise asemel hommikuti väljas jooksma. Me ei tulnud aga selle pealegi, et me polnud sügisest

peale end külmaga harjutanud. Pärast esimest jooksu lumes tõusis päeval kehatemperatuur üle 37° Enesetunne halvenes: kes sai nohu, kes köha, kes koguni angiini. Võtsime aspiriini, jõime kuuma teed ning õnneks möödus meie külmetushaigus kiiresti.

1932. a. suleti ka Läänemaa Õpetajateseminar. Nüüd oli õppimise jätkamine lihtsam kui pärast Võru seminari sulgemist, sest Tallinna Pedagoogiumi juurde rajati seminariklassid, kuhu 4.- 6. klassi jõud-

nud "läänlased" üle viidi. Teise ja kolmandasse klassi jõudnutel seminaris edasiõppimiseks võimalusi aga polnud, sest ka Rakvere ja Tartu seminarid suleti.

Lõppes teine etapp minu õpetajaks valmistumisel. Mõlemad seminarid andsid mulle palju kasulikku ellu kaasa.

Oma mälestused Läänemaa Õpetajate Seminarist võttis kokku 1931. a. Läänemaa seminari lõpetaja ENDA KALLAS alljärgnevalt, milliste mõtetega minagi ühinen:

*Rohelusest kerkib valge maja
vaikse lahe laugel rannikul.
Selles lakkamatu häälte kaja
kustub hilja, ärkab hommikul.*

*Valge maja seinad koomal hoidsid
ükskord palju noori südameid,
kelles kuumalt uhked aated loitsid,
uljalt kavandasid eluteid.*

*Õhtul maja helises ja kajas:
laulud, proovid, igas nurgas pill.
Häáli koos kui muinasjutupajas,
igast aknast kostis ise trall.*

*Sügisõhtuil valgust õhe valas
iga suure maja aknaruut.
Tähetornina kesk tühjust põles,
majakana näitas suunda uut.*

(Esitatud 1991. a. seminaripere kokkutulekul.)

Olgu siin võrdluseks ka Võru seminarile pühendatud luuletus, mis avaldatud 1936. a. koguteoses "Võru Õpetajate Seminar" Luuletuse autoriks on ARN TAIP. Ilmselt on see varjunimi, sest sellist nime ma Võru seminari lõpetanute hulgas ei leidnud. Võib pakkuda autoriks Karl Laanet, kuna see ühtib tema stiiliga ja luuletuses esineb tema poolt kasutatud väljendeid, kuid järele küsida, kas see ikka on tema luuletus, pole kelleltki.

EILE. . . TÄNA. . . HOMME. . .

*All lõunakõrgustiku keskel vaikne Võru —
meid sinna kandis visa kooliteede vants.
Paik soojust, armu kiirgav - töö ja rutu taru
ühiskodu tõeline, vaimne kants.*

*Kus perevaimun, nii kui mesilaste sülem,
on vilkad vanad, noored tegevusehoon,
kus innustajaks - töölaul võimas vaid on ülem:
Sääl sõpru uljaid rööpne elukulg peab koon.*

*Too Maja Valge tulvil tunglemist nii karsket,
mil kursiks mõtteavaruste kõrgmaa suur.
Ta rütmin proosat palju, luulet eluärsket:
rind rännuks üise vajas helistikun duur!*

*See koda valgust ruskav, nagu sepipada,
sääl taot me mõttekirved, viilit sõnasaed.
Tõtt teole meid, kel hingen lõõskab elurada,
toond uudismaile, teostund nüüd kus vastsed tõed.*

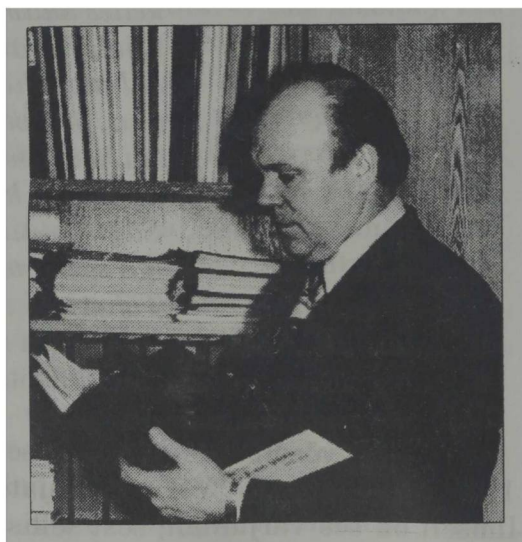
*Rühk vaba-uhke on ja julge vaimsusfrondel,
kui meie paakidest maal vabal virgund foon, -
käib vastu homsele tung laiul horisondel! . . .
Nii kujundub meilt tõusev generatsioon.*

HEINO MÄGI,
Otepää Keskkooli
koolimuuseumi rajajaja,
praegune juhataja

OTEPÄÄ KESKKOOLI KOOLIMUUSEUMIST

Otepää Keskkoolis oleme tegele-
nud kodu-uurimistööga ligi 40 aastat.
Nende aastate jooksul oleme kooli
juurde suutnud luua koolimuuseumi,
komplekteerida kodulookogud, rak-
endada tööle huvialagrupid koduuri-
mise aluste ja giidinduse õpetami-
seks.

KUIDAS ALUSTASIME? Alustasin di-
rektoritööd Otepää Keskkoolis 1956.
aastal. Järgmisel aastal sai meie kool
50-aastaseks. Juubel vajas tähis-

tamist, puudusid aga andmed kooli
ajaloo kohta. Kooli arhiiv oli
tervikuna hävinud sõjakeerises.
Koostasin küsimustiku ja õpilased
hakkasid koguma vastuseid. Töö
kandis vilja. Aastase töö tulemusena
võisime koostada lühiülevaate kooli
ajaloost ja panna välja näituse kogu-
tud fotodest, dokumentidest, õpiku-
test. Kujunes õpilasgrupp, kellele
meeldis taoline andmete ja mater-

jalide kogumine, suhtlemine inimestega.

MIDA TEHA EDASI? Arutasime andmete ja materjalide kogumise perspektiive kooli õppenõukogus ja õpilasorganisatsioonides. Võtsime suuna kodukoha kompleksselle tundmaõppimisele. Õppe- kasvatustöö huvides oli vaja, et kooli juures oleks konkreetseid materjale kodulinna ja selle lähema ümbruse looduse, majanduse kui ka ajaloo ning kultuuriloo kohta. Nende materjalide süstematiseeritud olemasolu kooli juures võimaldas edukalt teostada üht üldtunnustatud õpetamise printsiipi - lähemalt kaugemale.

1962. aasta jaanuaris tähistasime praeguse Otepää linna 100. aasapäeva. Kodulinna juubeliks otsustasime valmistada kodu-uurimistöö käigus kogutud materjalidest ekspositsiooni — OTEPÄÄ AJALOOST JA TÄNAPÄEVAST. Mitu kuud õpilaste ja õpetajate pingsat tegutsemist ja valmis 12 suurt stendi koos juurdekuuluvate klaasialuste vitriinidega. Ekspositsiooni paigutasime eraldi ruumi, mille nimetasime muuseumitoaks. Materjalid võtsima arvele ja registreerisime vastavas inventari raamatus. Stendide üldteemadeks kujunesid:

Karupää kantsist Otepää piiskoplossini.

Nuustaku alevikust Otepää linnani.

Pühajärve sõda 1841.a.

Parema tuleviku eest.

Otepää seltskondlik tegevus.

Otepää nimekamaid kultuuritelasi.

Otepää loodus.

Tänapäevase Otepää majanduselu.

Tänapäevase Otepää hariduselu.

Tänapäevase Otepää kultuurielu.

Neid ei saa unustada.

Ekspositsiooni materjale oleme pidevalt vahetanud, kandes hoolt, et kõik Otepää ja selle lähema ümbruse tähtsündmused leiaksid kajastamist ka koolimuuseumi väljapanekutes.

Ekspositsiooniga oli esialgu enam-vähem korras. Süsteem ja kord puudus aga nende materjalide osas, mis ei mahtunud ekspositsiooni koosseisu. Järgnevas töömahukaks üle-

sandeks sai süstematiseeritud kodu-lookogude vormistamine.

DOKUMENTIDE KOGU

Kodu-uurimistöö käigus oli laekunud mitmesuguseid trükiseid, nagu tõendid, tunnistused, kutsed, aukirjad, kavalehed, reklaamikuulutused, kirjavahetus (valikuliselt) jne. Oleme kogu selle materjali süstematiseerinud, arvele võtnud ja paigutanud teemade kaupa mappidesse. 1. jaan. 1966.a. seisuga on kogus üle tuhande dokumendi.

FOTOKOGU

Kogutud fotod oleme paigutanud vastavalt nende suurusele ümbrikutesse ja need omakorda teemade kaupa mappidesse. Ümbrikule määrgime vajalikud andmed. Põhiandmed oleme pehme grafiitpliatsiga kirjutatud ka foto tagaküljele. Kõik fotod on registreeritud inventariraamatus. Meie fotokogus on praeguse seisuga üle 3000 foto.

AJALEHELÕIGETE KOGU.

Rohkesti huvitavat materjali kodukoha elu-olu kohta leiame ajalehtedest. Tänapäeval on väljaannete arv tohutult kasvanud, ajalehtede hind on tõusnud, mistõttu kõikide nende kättesaamine ja läbitöötamine on raskendatud. Oleme Otepää ja selle lähema ümbruse — endise Otepää kihelkonna piirides — kohta käivad ajaleheartiklid välja lõiganud, süstematiseerinud, kleepinud need kirjaloki formaadis kokkumurtud joonistuskartongile ja paigutanud põhiteemade kaupa mappidesse. Kõik artiklid kannavad ilmunisandmeid ja on registreeritud vastavas raamatus. 1. jaan. 1996. a. seisuga oleme avanud 30 eriteemalist mappi, kus paikneb üle kümne tuhande ajaleheartikli. Siia on koondatud rõhuv enamus artiklitest, mis on kirjutatud Otepääst ja selle ümbrusest 35 viimase aasta jooksul. Otepää Keskkooli töödest ja tegem-

istest on kogus näiteks 1300 artiklit aastatest 1963-1995.

KODU-UURIMISTÖÖDE KOGU

Juba 30 aasta jooksul oleme suunanud õpilasi koostama kodu-uurimistöid. 1968-1988 aastatel viisime läbi iga-aastase kooli kodu-uurimiskonverentsi, kus kanti ette aasta jooksul valminud õpilastööd. Neid kogunes aasta lõikes paarikümne ümber. Uurimistöö valib iga õpilane ise, need haaravad kodukoha loodust, majandust, ajalugu, kultuurilugu, kodukandi nimekamaid tegelasi jne. Tänapäevaks on koondunud vastavasse kogusse üle 800 uurimistöö, milliseid kokku peame oma muuseumi "kullafondiks"

Eraldi koguks võiks lugeda ka ERIALAST RAAMATUKOGU, kuhu kuuluvad teatmeteosed, vanad õpikud, raamatud, mis on kirjutatud otepäälaste poolt või Otepää kohta, koolile kingitud pühendustega raamatud jne.

ETNOGRAAFILISTE ESEMETE KOGU.

Oleme kogunud koolimuuseumi ka väiksemaid etnograafilisi esemeid, suuremate esemete paigutamiseks ja eksponeerimiseks puudub kahjuks ruum. Peab aga lisama, et esemed on muuseumikülastajate (peamiselt õpilaste) kõige huvipakkumaks valdkonnaks. Lisaks otsesele kogumistööle oleme arvele võtnud ka suuremaid etnograafilisi esemeid, mida ei ole momendil võimalik muuseumi üle tuua. Oluline on, et need esemed säiliks ja oleksid heaperemehelikult hooldatud.

OTEPÄÄ AJARAAMAT kujutab endast kartoteeki, mis annab kronoloogilises järjekorras ülevaate tähtsamatest Otepää mail toimunud sündmustest ja siin tegutsenud inimestest kõige vanemast ajast tänapäevani. Iga konkreetse sündmuse või isiku kohta on kartoteegikaardile (perfokaart) kantud vastav sõ-num koos allikate äranäitamisega. Eri

valdkonnad on tähistatud eri värvi reitaritega.

OTEPÄÄ ELURAAMAT sisaldab andmeid ja materjale (fotod, kirjutised, ajaleheartiklid) Otepääl tegutsenud nimekate tegelaste kohta. Igale isikule on kartoteegikastis avatud suur ümbrik (või mapp), kuhu on koondatud kogu tema kohta olema-solev materjal. Materjale on võimalik pidevalt juurde lisada.

Kooli juurde kogutud kodu-uurimuslikku materjali süstematiseerides, katalooge ja kogusid koostades teeme olemasoleva info kergesti kättesaadavaks nii õpilastele kui ka õpetajatele. Kõike seda võib kasutada õppetundides, klassijuhatajatöös, kodu-uurimistöide ja ainereferaatide koostamisel, temaatiliste näituste väljapanekul, kodukoha matkade ettevalmistamisel jne. Meeldiv on olnud tõdeda, et Otepää Keskkooli koolimuuseumi külastajad ka väljastpoolt Otepääd on siit võinud kaasa võtta meeldivaid tähelepanekuid ja elamu. Lõpetaksingi käesoleva lühülevaate Hillar Palametsa sissekande äratoomisega muuseumi külastajate raamatust:

"Igast teie koolimuuseumi eksponaadist kiirgab armastust nii oma kodukandi kui ka meie sünnimaa vastu. Saime siit TRÜ IV ja V kursuse üliõpilastega palju õpetlikku ja kasulikku. 3. okt. 1975."

Otepääl, 14. dets. 1995.

HELMER JÕGI,

Hugo Treffneri Gümnaasiumi direktor

SÜVAÕPE UTES TINGIMUSTES.)

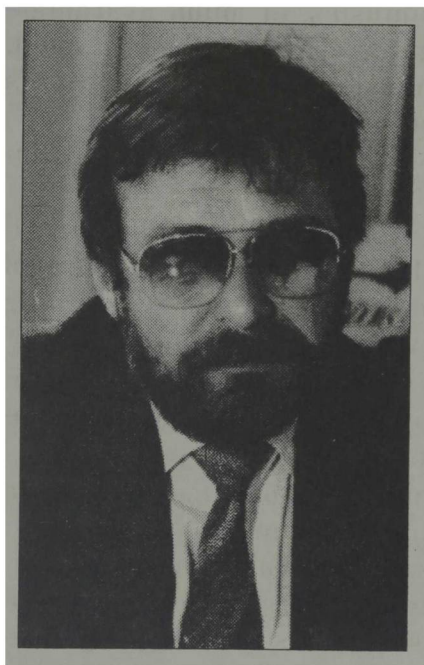
SÕNAVÕTT B.G.FORSELIUSE SELTSI VI

ÜLDKOGU

[17. II 1995 Rakvere Gümnaasiumis.]

Täna on haridusküsimustes väga raske sõna võtta. Eriti kui silmas pidada puhtinimlikku soovi lõpetada arutelu tulevikku suunduvate järeldustega.

Miks on tekkinud olukord, et haridusminister Peeter Olesk võis laias laastus tõdeda: konservatiivne haridussüsteem, mis Eestis sulatati tervikuks 50 okupatsiooniaasta jooksul, püsib tänu nõukogudeaegsete haridustöötajate kramplikule jõupingutustele. Võib-olla on tal isegi õigus, kuid ta unustab ühe lihtsa asja, et mõtlemine on laialt levinud nähtus, mitte kõrgel tasandil olevate isikute privileeg. Või miks on meie haridusaruteludes tekkinud tühikud, mida saab täita laurileesilike deklaratsioonidega - mulle ei meeldi, ma ei taha, järelikult on tegemist ebakompetentsete haridusametnike poolt tekitatud pseudoprobleemidega. Kui siia veel lisada mõni osav spekulatsioon rahvuse kestmajäämisest ja õhata oma noorpõlve õpinguaastate järele, siis tekib tahtmine haridussüsteemi konservatiivsust samastada püha lehmaga. Neid pole sugugi vähe, kes selles kontekstis püüavad kooliuuendusele külge riputada silti - "uuendus uuenduse pärast". Ja veel ühest murettekitavast probleemist sissejuhatuse lõpetuseks. "Tänu" meie poliitikutele ja haridustedlastele on saanud Eestimaal totaalseks moeks rääkida hariduspoliitika

puudumisest ja sellega õigustada paljusid tegemata jätmisi.

Kui rääkida haridusest kooliõpetuse mõttes, siis on meie koolielu edasiminekuks olnud tunduvalt viljakam kui suur haridusteoreetiline polemiseerimine. Koolide kordaminekute ja ebaõnnestumiste näol on meil tunnetuslik alus haridusküsimuste korrastamiseks olemas. Iseküsimus, kui palju neid kogemusi osatakse ja tahetakse arvestada. "Kusagil väljaspool" reaalselt koolielu võivad ju olla uued kontseptsioonid ja poliitikad, kuid tõelised probleemid algavad tuhandete inimeste, sealhulgas kooliõpetajate, koolijuhtide, haridusametnike subjektiivse reaalsusetaju tasandil. Mida teha, et need kontseptsioonid omandaksid tähenduse isiklike paradigmuutuste tasandil. See on taust, millest lähtuvalt tahaksin põgusalt arutleda eriti Tartu koolielu jaoks hellal teemal. Nagu eespool mainitud, võib see taust olla igaühe jaoks erinev ja rõhuasetused hoopis teised. Ja peavadki olema, kui ma mõtlen maakoolide või linnade uutes linnaosades asuvate ja tüüpprojektide järgi ehitatud koolide kolleegide probleemidele. Kuid meil on siiski olemas kogemus ja tahe ning

tüüpprojektide järgi ehitatud koolide kolleegide probleemidele. Kuid meil on siiski olemas kogemus ja tahe ning vajadus teha refleksiooni haridusküsimustes, et jõuda avaramale arusaamisele, mitte üksnes meid, vaid paljusid inimesi huvitavates küsimustes.

Mis on siis koolipraktika muutus läbi süvaõppe prisma?

1. Uued või revideeritud õpetusressursid, s. o. tunniressursid, õpetajad ja nende palk, uued vahendid ning koos nendega muutuvad meetodid.
2. Uute lähenemisviiside, st. õpetamisstrateegiatega või tegevuste võimalik kasutamine.
3. Uskumuste või tõekspidamiste võimalik muutumine.

1. 3. esindavad vahendeid konkreetsete hariduslike eesmärkide saavutamiseks. Aga kas meil on piisav ülevaade sellest, milline on meie haridustegevus ja selge nägemus selle tegevuse üldistest eesmärkidest? Meil on kogemus, et haridusuuenduste tüüpiline tagajärg on tagasimineku vana ja hästi läbiproovitud praktika juurde. Punkt 1 esindab muutuste kõige märgatavamat aspekti, mis enamikel juhtudel ei sõltu konkreetsest koolist, kuid alustaksin viimastest, kolmandast punktist.

Süvaõppe loodi NLiidus suure "sula" 1960-ndate algusaastatel, sest võim vajas piiratud arvul võõrkeelte oskajaid ja tippinsenere. Eestis sai süvaõppe hoopis laiema ulatuse ja teised vormid (kunsti ja kirjanduse, teatri ja kino, muusika jms. süvaõppe). Erikoolide- ja klasside loomise võimalusest kinnihaaramise ja nende tekkimise üheks spontaanseks põhjustajaks Eestis oli rahvuslik alalhoiu instinkt. Toona kandis enamik õppeaineid, mis seisid õppekavas väljaspool reaalinete tsükli, meile võõrast kultuuri ja maailmavaadet. Kuigi see oht peaks nüüd praktiliselt kadunud olema, on reaalinete suur maht ja osakaal meie õppekavades osaliselt seletatav inimliku inertsiga. Sotsialistliku võistluse, 100% õppe edukuse ja kohustusliku keskha-

riduse taustal nägid arukad inimesed süvaõppes ainukest võimalust vältimaks kooliõpetuse täielikku devalveerimist. Kahjuks sageli võeti erikoolidesse- ja klassidesse vastu õpilasi mitte vaimsete võimete, vaid vanemate positsiooni järgi. Siit ka tavaarvamus, mis täna tahab süvaõpet samastada elitaarharidusega. Ka täna on osale elanikkonnast, eriti haritlaskonnale, jäänud vastuvõetamatuks ebamäärane keskmine haridusstandard. Neil on vajadus kõrgema haridusnivoole järele. Siin komertsfilosoofia, et kõik, mis on üle riigi poolt pakutavast mingist keskmisest haridusteenusest, tuleb lapsevanemal ise kinni maksta, ei ole rakendatav. Näiteks täna ei suudaks kooliõpetaja oma palga juures tema pere nõudlusele sobivat haridust oma lastele pakkuda. Egalitaarhariduse mudel rakendatuna tervele koolisüsteemile on nonsens. Näiteks alternatiivkoolide tekkimine ja kiire levik kõneleb selle väite kasuks. OK seminaridel pidid ametlike loengute välisel ajal maailmanimega Põhja-Ameerika professorid tõdema, et teooria on üks ja tegelik elu teine asi. Ka nii jõukas ja arenenud demokraatiaga riigis nagu seda on USA, jäävad noore inimese kasvukeskonna ja haridustee jaoks määravaks ema hariduslik, tase ning isa positsioon ja töökoht. Mingil määral on ka laste arv peres oluline. Ärgem hõljagem meiega siis pilvedel. Kui me muud ei suuda, siis räägime tänases haridussituatsioonis valjusti selgeks mõisted: egalitaarne ja elitaarne haridus, keskkool ja gümnaasium ning nende mõistete süvaõppega.

Haridus on individuaalne teenus, mille õnnestumised ja ebaõnnestumised puudutavad üksikisikut. Kellel lasub vastutus selle teenuse eest, on raske öelda, sest võim ja vastutus on laiali jaotatud mitmete tasandite vahel. Peatume korraks nendel tasanditel.

1. Vanematel on kohustus ja huvi, et süsteem vastaks laste individuaalsetele nõuetele. Sellest ka osa õpilaste ja nende vanemate nõudlus süvaõppe

järele. Vähemalt linnakoolide õpilaste vanemate enamus näeb täna veel keskkooli loomuliku jätkuna kõrgkooli ja süvaklasside õpilased on siseseastumiskatsetel loomulikult konkurentsivõimelisemad. Selles kontekstis ei saa muutused üldhariduses enne toimuda, kui on toimunud vastavad muutused kõrghariduses. Sellest aspektist on Eesti kooliharidus selgelt elitaarsete tunnustega. Maa-koolide ja tavaklasside lõpetajatele on loodud mitmesugused ettevalmistuskursused kõrgkoolide juures või näiteks Tartus Täppisteaduste Kool. Sotsiaalse õigluse nimel oleks vist õige süvaõpe tagasi kiskuda, sest õpilaste segregatsioon tekitab pingeid ühiskonnas ja noorte endi vahel. Postuleerides viimast lauset võime öelda, et ideaalmudeliks on rootsi gümnaasium või meil kohati propageeritav integreeritud gümnaasium. Mina oskan sellisel juhul näha ainult musta tulevikutsenaariumi. Selle eest, mida varem pakkus süvaharidus, hakkavad vanemad vahetult ise maksma, sest nõudlus on ju olemas. Kuid, kas see ei oleks surmahoop lapsekingades olevale ja väga populaarsele humanitaarharidusele. Kui lapsevanem vahetult maksab oma lapse õppimise eest, siis on ta oma nõudmistes oluliselt pragmaatilisem. Pole raske ennustada, mis õppeained tõuseksid sellisel juhul koolis esikohale: arvutiõpetus, võõrkeeled, mingid aabitsatõed majanduse ja õigusteaduse valdkonnast. Pariimad pead siirduksid majanduse ja juura valdkonda. Kuid Eesti rahvuskultuur vajab ka keelemurrete uurijaid, kunstiteadlasi, õpetajaid, ees-ti filolooge jpm. Erialasid, millega tänases ja ka tuleviku ühiskonnas on ennast väga raske ära elatada. Või ma eksin ja hakkavad toimima hoopis teised, meile seni tundmatud regulatsiooni mehhanismid.

2. Iga kool peab õppekava ise määrama. Direktori ülesandeks on tugeva koolimeeskonna moodustamine, et koos organiseerida tasakaalustatud ja paindlik programm õpilaste suhtes, kasutades riiklikust õp-

pekavast seda, millest on kasu, ja mahendades seda, mis on takistuseks. Kellele või millele tehakse panus? Ikka ainel, millel on pikaajaline süvaõppe traditsioon, sest siin on reeglina kogunenud korralik õppevahendite ja kirjanduse kogu. Tavaliselt on siin kiivalt hoolitsetud õpetajate järelkasvu eest, sest see on kooli maine aluseks. See maine on toonud kooli õpihimulised ja motiveeritud noored. Milleks siis lõhkuda aastaid ehitatud ja hoitud süsteemi. Praegune olukord meenutab Waterloo lahingut, mille keskmes on süvaõpe. Lahinguvälja keskel käib äge võitlus, aga äärtel on haudvaikus ja tardumus, sest süvaõppega koolid on tugeva identiteediga koolid.

3. Kohaliku omavalitsuse põhiline mure on see, et lastel oleks piirkonnas piisavalt koole, et lapsed kooli saaksid ja et vähemalt osa lapsi koolis sooja süüa saaksid. Haridusinnovaatiliste küsimustega vaevalt et nad täna veel tegeleda suudavad. Ei usu, et süvaõppe säilitamine on kohaliku omavalitsuse küsimus põhjendusel, et koolivõrk ja koolide õppekavad peavad vastama piirkonna vajadustele ja eripäradele. Kultuuri- ja Haridusministeerium on ellu viinud näilist parempoolsust haridusküsimustes. Näiteks palgajuhendis ei ole enam mõistet süvaaine õpetaja, kuid neile, kes on edukad oma töös, tuleb ka maksta. Punktis 1 mainitud põhjustel on süvaõpe ikkagi riigi küsimus.

4. Õpetajad vastutavad ise enda eest, oma kvalifikatsiooni eest ja aja tasemel olemise eest. Kooli muutumise kiirus on otseses sõltuvuses õpetajate õppimise kiiruses. Meil on põhiliselt püütud rääkida sellest, mida tuleb muuta, kuid on vaja õpetada õpetajaid, küll nad siis ise oskavad kirjeldada, kuidas tuleb muuta. Näiteks on meil välja kujunenud hästi toimiv aineolümpiaadide süsteem reeglina süvaõppe baasil. Seetõttu on olemas heatahtlik ja edasiviiv konkurents õpetajate, õpilaste ja koolide vahel. Eriklasside õpetajad, mitte üksnes süvaaine

õpetajad, on sunnitud olema nendes klassides tasemel. Muidugi kui kool ei suhtu süvaõppesse, vaid kui täiendavasse võimalusse saada lisaks tunde ja raha. See muidugi ei tähenda, et tavaklassides ei ole õpetajad tasemel, kuid seal peaksid rõhuasetused olema veidi teistsugused.

Hariduse teenus selles seisnebki, et meil on seadusega sätestatud õigused ja kohustused ning seadusega mittedätestatud vastutus. Inimesed hariduses, klassijuhatajast kõrgema ametnikuni mõistavad oma vastutust. Ja kvaliteedi saavutamiseks peaks kasutama vastutust, mitte aga ettekirjutusi, instrueerimist ja reguleerimist.

Arvan, et täna peaks veel säilitama süvaõppe oma tundide arvuga. Samuti tuleks taastada süva-aineõpetaja palgaaste palgamaatrik-

sis. Samas peaks kool jääma nii sõltumatuks kui vaja, et tulevased muutused koolielus tooks õpilastele kasu, mitte aga ei kahjustaks neid.

Arvan, et kavandatavas õppekava-reformis omandab süvaõpe hoopis uue sisu ja vormid. Aga see on hoopis uue arutluse teema.

Meid huvitavas, keerulises ja ülepolitiseeritud ajas peame me säilitama elava huvi hariduse peamise sisu - laste õpetamise - vastu.

MÄRKUS: Seminaril "Süvaõpe ja huvi-haridus uutes tingimustes" 17. veebruaril 1995. a. Rakveres moodustati töögrupp koosseisus: Helmer Jõgi, Kaupo Järviste, Madis Linnamägi, Aivar Part, Jüri Vene.

Helmer Jõgi artiklis "Süvaõppest" toodud seisukohad on töörühma ettepanekul soovitusena hariduskorraldajaile.

EESTI HARIDUSE RAHVUSLIK PROGRAMM

Kavand

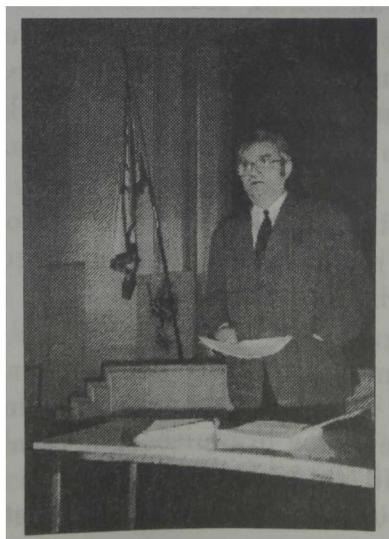
1. Haridus, ühiskond, indiviid

Ajaloo pöördelistel hetkedel on tavapärane tähelepanu kesken-damine haridusprobleemidele. Totalitaarne režiim vajab juurdumiseks ise-seisvusetuid ja kuulekaid täitjaid, vaimselt okupeeritud inimesi. Nende produtseerimise kindlamaks vahendiks oli fragmentaarse, tasakaalustamata ja integreerimata sisemaailma kujundamine õppeprotsessi sihikindla deformeermise kaudu.

Demokraatia eeldab aga avarat maailmanägemist, adekvaatset enese-käsitlust, kujutlust indiviidi ja ühiskonna vahelistest eetilistest suhetest: orientatsiooni elus, iseseisvust ning toimetulekut isiklikus tööelus.

Kvalitatiivsed suurmuutused ühiskonna elus saavad tõeliselt juurduda

vaid siis, kui eelnevalt on toimunud vastavad muudatused inimeste teadvuses, nende väärtushinnangutes, käitumishinnangutes, hoiakutes, suhtumistes ja mõtlemismallides. Arenguvõimeline on selline ühiskond, mille liikmed on piisavalt haritud. Ühiskonna tasandilt ei ole haridus ainult innovaatiliste muudatuste eelduseks, vaid ka majandusliku ja kultuurilise edenemise ning inimeste heaolu allikaks, riikliku ülesehituse taastoot-

mise vahendiks, rahvusvahelise autoriteedi tagatiseks, rahvusliku identiteedi ja julgeoleku kõige kindlamaks garantiiks.

Haridus iseloomustab ühiskonna suhet kogu rahvusliku ja maailmakultuuriga ning on ühiskonna arengu strateegia vundamendiks. Piirkondlikul tasandil ei ole haridus ainult tööjõu taastootmise mooduseks, vaid eeskätt arengu strateegiliseks potentsiaaliks, kultuuri säilitamise, taastootmise ja uuendamise vahendiks ning inimeste majandusliku, vaimse ja sotsiaalse heaolu kindlaks garantiiks.

2. Eesti haridus

Eesti kool on suutnud totalitaarsele survele vaatamata säilitada oma kultuuritraditsioonilise näo ja etendanud olulist osa rahvuskeele, kultuuri ja rahvusliku identiteedi säilitamisel. Eesti hariduses on väga palju väärtuslikku, mida tuleks kindlasti säilitada, edasi arendada ja kindlustada. Märkimisväärne on õpilaste akadeemiliste teadmiste tase, rahvuskultuuri parimatest traditsioonidest kantud humanistlik suunitlus hariduses. Uue õppekava jõudmine kooli ja selle väljaarendamine koolis eeldab iga õpetaja ja koolikollektiivi kujunemist enesearengu subjektiks. Läbi seesmise arengu tuleb koolidel saavutada selline kultuuritase, et koolis pakutav haridus vastaks avatud demokraatliku turumajandusliku õigusriigi tänapäeva vajadustele. Paraku ei ole kõik püüded täiustada õppekasvatuse protsessi koolides käibel olevate pedagoogiliste teooriate abil seni oodatud tulemusi andnud. Koolides pakutav haridus on ikka veel fragmentaarne, õppeaine keskne, integreerumata, konkreetsest inimesest ja tema eetilisest minast võõrandunud ega paku inimesele vajalikku kompetentsust toimetulekuks isiklikus ja tööelus. Eesti haridus ja haridusasutused elavad üle sügavat kriisi.

Hariduselu kriis ei ole mitte ainult koolikriis, koolikorralduse ja kooli

finantseerimise kriis. Tegemist on märksa sügavamapõhjalise kontseptuaalse kriisiga, mille peamisteks ilminguteks on haridusteaduste, haridusideoloogia ja hariduspoliitika nuriseis, selgepiirilise ja süsteemse kujutluse puudumine haridusprobleemidest tervikuna. Hariduselu kriis on hariduse ja selle juhtimise strateegia ja menetluse kriis, mis on viinud juhtimisstruktuurid ja juhtimise enda võõrandumisele haridusest. Haridust kui protsessi ei juhi ükski instants. Kultuuri- ja haridusministeerium ei juhi kultuuri ega haridust, vaid ametkonna haldusalas tegutsevate asutuste tegevust. Haridust aga ei ole põhimõtteliselt võimalik juhtida ainult läbi haridusametkonna, kuna ta juhtimishoovad asetsevad reeglina väljaspool ametkondlikke piire. Riik oma ametnikega ei ole suutelised haridust juhtima. Haridus on regionaalne nähtus ja protsess ning seda saab tulemuslikult juhtida vaid regionaaltasandil. Seepärast on kõik katsed uuendada haridust riiklikult tasandil jäänud tulemusteta. Kõik uuenduskatsed on põrkunud suure hulga oletatavate põhjuste taha, milles ei ole suudetud piisavalt orienteeruda. Seetõttu on tekkinud peataolek, närviline rabelemine, ekslemine ühest äärmusest teise, lähtumine subjektiivsetest ja isiklikest aru-saamadest. Elust mahajäänud haridus on kujunenud ühiskonda edasiviivast jõust demokraatiat ohustavaks ülepaisutatud kulutuste tüli-kaks allikaks.

Hariduskriisi tõelised põhjused peituvad õpetajate, koolijuhtide, haridusametnike ja teiste haridusega kokkupuutuvate inimeste lünkliku ja vananenud sotsiokultuurilise (s.h. pedagoogilise) teadvuse sfääris. Seepärast on haridusprobleemide lahendamisel kaalukas osa kogu rahvuslikul intelligentsil, olenemata tegevusvaldkonnast ja positsioonist ühiskondlikus hierarhias, samuti igal perekonnal ja kodanikul. Hariduselu raskuspunkt peab kanduma regioonidesse, koonduma kohalike hariduseltside ja õpetajate liitude kätte.

Haridusorganid tuleb ümber häälestada arendussuunale. Loomist ootavad hariduspoliitika teoreetiliskontseptuaalsed alused. Uuendamist vajavad haridusteadused. T a r v i s on põhimõtteliselt uut lähene mist haridusele ja selle juhtimisele. Olulist ümberkorraldamist vajab õpetajate väljaõpe ja täienduskoolitus. Haridusasutuste finantseerimine tuleb viia sõltuvusse hariduspoliitilistest prioriteetidest. Täiskasvanute koolitamine vajab põhimõttelist väärtustamist. Haridusalaste kujutluste ja arusaamiste uuendamist ei vaja ainult professionaalsed pedagoogid, koolijuhid ja haridus-ametnikud, vaid ka lapsevanemad, tööandjad, valdade ja linnade volikogude liikmed, ministeeriumide ja keskasutuste töötajad, riigikogu liikmed. Ehk teisiti öeldes, nii hariduse saajad, hariduse andjad, hariduse tellijad kui ka korraldajad. Pedagoogilise kirjaoskamatusel likvideerimine ühiskonna kõikidel reguleerimistasemetel on hariduse arengu kõige kindlam garantii.

3. Eesti rahvusliku hariduspoliitika üldisloomustus.

Eesti rahvuslik hariduspoliitika peaks olema piisavalt tolerantne ja orienteeritud konstruktiivsele koostööle kõigi nende poliitiliste jõududega, kes näevad hariduses ühiskonna arengu üht peamist potentsiaali, peavad haridust riiklikult prioriteetseks ja investeringuid haridusse rentaabliks, toetavad Eesti hariduspoliitilist iseseisvust, hariduse ajaloo- ja kultuuriseost ning käsitlevad hariduspoliitikat regionaal- ja perepoliitika olulise lähtealusena. Rahvuslikus kokkuleppes ei ole võimalik toetada hariduspoliitilisi äärmusi ja fundamentalistlikke seisukohti. Nende poliitiliste jõududega, kes püüdlevald hariduse riikliku monopolismi ja ülitsentralistliku juhtimise poole, on koostöö vaid osaliselt võimalik. Raske on toetada ka paremäärmuslikku ideoloogiat, milles haridust käsitletakse kui tavalist tu-

rukaupa, mille eest indiviidil tuleb reeglina tasuda. Eesti lähiaastate hariduspoliitika peaks olema egalitaarne. Haridus- poliitilises kokkuleppes tuleks pidada prioriteetseks haridusasutuste infrastruktuuri väljaarendamist, haridustöötajate ja haritud inimeste töötasu tõstmist. Hariduse väärtustamise põhihoobadena saab käsitleda eeskätt haridusametkonna väliseid mõjureid. Hariduse juhtimist läbi haridusametkonna tuleb lugeda ebaefektiivseks.

Hariduspoliitiline kokkulepe peab olema avatud kõikide nende ideede suhtes, mida ühiskonna kiire areng endaga kaasa toob. Seetõttu ei saa lähtuda lõplikest valmismudelitest, vaid tuleks järgida nn. p r o t s e s s i s t r a t e e g i a t, milles vastavalt uuele situatsioonile on võimalik eesmärke ja strateegiat korrigeerida. Absoluutselt kõiges ei ole võimalik täielikku üksmeelt saavutada. Teatavad erimeelsused üksikasjades on tavaline nähtus ja diskuteerimine nende ümber lausa vajalik. Rahvuslikult kokkulepitud hariduspoliitikas võiks juhinduda järgmistest p õ h i p r i o r i t e e t i d e s t:

1. Hariduse väärtustamine ühiskonna, tööandja, koolitusasutuste ja indiviidi jaoks.
2. Süsteemse arginagemuse kujundamine haridusprobleemidest haridussüsteemi infrastruktuuri kujundavatele inimestele.
3. Professionaalsete haridustöötajate pedagoogilise teadvuse uuendamine.
4. Üleminek administreeimis-ideoloogialt arendusideoloogiale.
5. Haridusparadigma uuendamine ja selle üldine omaksvõtt.
6. Hariduspoliitika teoreetilismetodoloogiliste aluste loomine ja vastav koolitus.
7. Eesmärgipärasuse suurendamine haridusasutustes.

8. Hariduse osaline lahtiriigistamine ja raskuspunkti ülekandmine kohtadele.
9. Haridussfääri finantseerimise radikaalne ümberkorraldus.
10. Eesti haridusliku autonoomia tagamine: vabanemine maailmapanga omakasupüüdlikust diktaadist, rahvusliku koolitusturu kaitse, välisabi korrastamine, väliskogemuste mehhaanilise kopeerimise lõpetamine.
11. Haridussfääri juhtimise professionaliseerimine, pedagoogilise ja juhtimisalase kompetentsuse tagamine kõikidel juhtimistasanditel.
12. Üleminek õpilaskesksele paradigmale põhikoolis.
13. Õppekava ideoloogia väärtustamine.
14. Eetilise kasvatuse taasväärtustamine.
15. Integratsiooni oluline suurendamine hariduse sisus.
16. Hariduse rakendusliku väärtuse tõstmine, elukompetentsuse väärtustamine.
17. Kooli kujunemine piirkondliku arengu allikaks ja täiskasvanute koolitamise keskuseks.
18. Pedagoogilise hariduse vabastamine ainemonopolismi sündroomist.
19. Eeliste loomine pedagoogikateadlaste juurdekasvuks.
20. Täiskasvanute koolituse taasväärtustamine.
21. Haridusuuenduste innovaatilise kontseptsiooni loomine ja järgimine.
22. Haridusstandardite orienteerimine faktiteadmistelt kompetentsusele.
23. Tulemusjuhtimise ja evalvatsiooni väärtustamine haridusametkonnas.

Rahvuslikult kokkulepitud haridusideoloogia realiseerimiseks tuleks lähtuda järgmistest strateegilistest eelistustest.

1. Haridusministeeriumi lahutamine Kultuuriministeeriumist.
2. Haridusministeeriumi tegevussuuna muutmine koolilt haridusele, ametkondlikult üleriigilisele, tegevustasandilt strateegiale, administreeerimiselt ideoloogiat kujundavale suunale.
3. Kooliameti muutmine haldusasutusest arenduskeskuseks, personali mõningane kärpimine.
4. Maakondade haridusametnike ümberprofileerimine arenduskonsultantideks.
5. Valdade haridusametnike haridusalase kompetentsuse tõstmine.
6. Koolide iseseisvuse ja vastutuse suurendamine.
7. Täiendavate materiaalsete ressursside mobiliseerimine haridussfääri.
8. Tingimuste loomine täiskasvanutele hariduse omandamiseks ja uuendamiseks.
9. Rahvaulikoolide võrgu taastamine.
10. Hariduspoliitiliste ja strateegiliste teadusuuringute eelisfinantseerimine.
11. Üleminek projektmenetlusele haridusinnovaatilises tegevuses, probleemide lahendamisel, täienduskoolituses ja finantseerimises.
12. Üleminek õpetajate ettevalmistamise sihtotstarbelisele tellimisele ja finantseerimisele.
13. Riigikogu liikmete ja ametkondade ülemiste tasandite riigiametnike koolitus haridusküsimustes.
14. Haridusministeeriumi ja kooliameti töötajate kutsealane koolitus ja atesteerimine.

15. Kohaliku tasandi haridusametnike ja koolijuhtide professionaalne ettevalmistamine.
 16. Üleminek tulemusjuhtimise põhimõtetele valla ja kooli suhtes.
 17. Kohalike haridusseltside taastamine kohtadel, nende kujundamine haridusuuenduste keskuseks, asjaosaliste väljaõpe.
 18. Õpetajate liidu rakukeste taasloomine koolides, nende koondumine õpetajate kutseliiduks.
 19. Massiteabevahendite tegevuse ümberhindamine nende hariduslike funktsioonide seisukohalt.
 20. Eritingimuste loomine maakoolidele.
 21. Üleminek turumajandusprintsiipidele täienduskoolituses.
 22. Seadusloome mehhanismide korrastamine ja demokraatlike otsustamismehhanismide tagamine hariduskorralduslike aktide loomisel.
 23. Haridustöötajate palkade viimine vabariigi keskmisele tasemele.
 24. Palgakorralduse korrastamine haridusametkonnasiseselt.
1. Kutseharidusõppeasutuste võrgu ja töö sisu süvaanalüüs ja arenguperspektiivide väljatöötamine.
 2. Hariduskorralduslike aktide ekspertiis ja hinnang demokraatia seisukohalt.
 3. Õpetajakoolituse süvaanalüüs ja põhikooli õpetajate ettevalmistamise alustamine.
 4. Kagu-Eesti haridusprobleemide süvaanalüüs ja programmiliste meetmete väljatöötamine normaalse arengu tagamiseks.
 5. Kolleegiumi taastamine haridusministeeriumi juures.
 6. Venekeelse hariduse prioriteetide väljatöötamine.
 7. Välisnõustajate staatuse ümberhindamine hariduses.
 8. Finantside jaotamise mehhanismide avalikustamine haridusametkonnas.
 9. Lisatasude süsteemi analüüs.
 10. Gümnaasiumi ja keskkooli mõistete täpsustamine ja gümnaasiumi staatuse analüüs seadusandluses ning praktikas.
 11. Rakenduskõrgkooli ja ülikooli staatuse võrdlev analüüs.
 12. Hariduskonverentsi korraldamine.

18. veebruaril 1995. a.

Rahvusliku hariduspoliitika realiseerimise e s m a s a m m u d e k s tuleb pidada:

V a. erakonnad ja hariduspoliitikud,
seoses Riigikogu valimistega palusime B. G. Forseliuse Seltsi aastapäeva-üritustele Rakveres, 17. 18. veebruaril 1995, erakondi (parteisid) oma hariduspoliitikat tutvustama.

Üldiselt tunnistatakse, et haridus on Eesti elu üks prioriteete, sest ainult haritud inimene suudab leida lahendusi infoühiskonna majanduse, kultuuri, hariduse ja sotsiaalvaldkonna kõikidele probleemidele. Uus Riigikogu peab seepärast tegelema ka haridusideoloogiaga. Kui üle-

sanded, mida me vajame ja kuhu me peame jõudma 5, 10, 15 ... aasta pärast on seatud, siis saab tõhusamalt tegelda hariduskorraldusega (üld- ja ametikoolide võrk, õppekavad, oskuste ja teadmiste standardid, õpetaja seisund ühiskonnas, sihtkapitalid ja fondid, andekas laps, süvaõpe, huviharidus, maakool ...). Mida kiiremini me väljume praegusest hariduse kriisist, seda parem kõikidele valdkondadele, sest paratamatult ALGAB KÕIK KOO-LIST (KOOLITUSEST, HARI-TUSEST).

Erakondade nõupäevaks kujunenud arutelul esitasid oma hariduspoliitika teostamise kavatsused kutsutud 30 erakonnast 10 erakonda:

- Eesti Keskerakond
- Eesti Koonderakond
- Eesti Maarahva Erakond
- Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei
- Eesti Sotsiaaldemokraatlik Partei
- Eesti Rohelised
- Eesti Sinine Erakond
- Parempoolsed (ehk Vabariiklaste ja Konservatiivide Rahvaerakond)
- Rahvuslik Koonderakond "Isamaa"
- Tuleviku Eesti Erakond

Eesti Reformierakond vabandas esindaja haigestumise pärast.

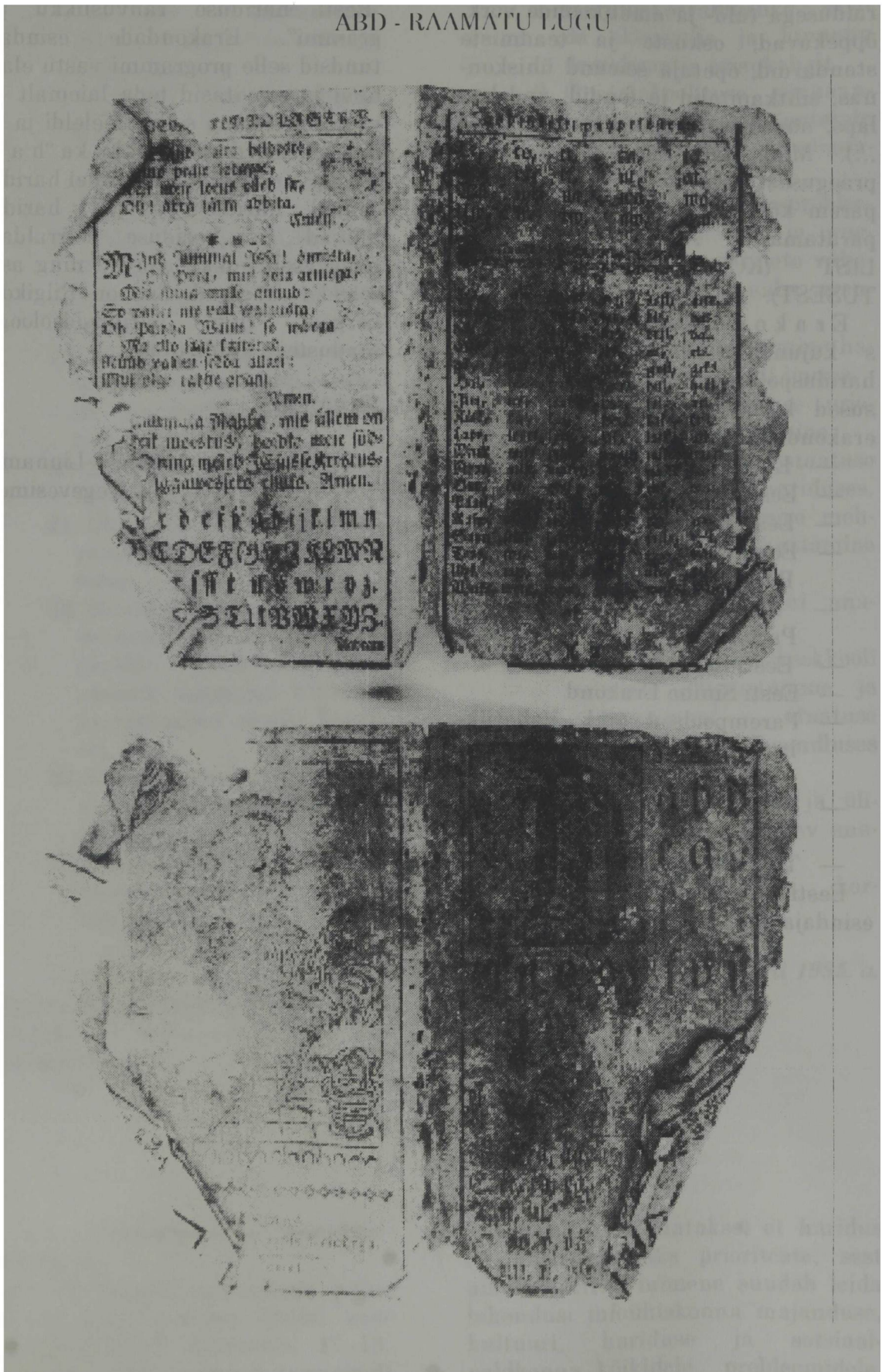
Sissejuhatuseks tutvustas prof. Lembit Tärnpuu (TPÜ) mitme organisatsiooni ja asutuse esindajatest koosneva töörühma poolt välja töötatud "Eesti hariduse rahvuslikku programmi" Erakondade esindajad tundsid selle programmi vastu elavat huvi ja soovitasid teda laiemalt tutvustada. Teeme seda meeleldi ja loodame, et kord tuleb kokku ka "h a r i d u s p a r l a m e n t", millel hariduse saajad, hariduse andjad, hariduse tellijad ja hariduse korraldajad üheaegselt kokku saavad ning asjad selgeks räägivad. Siis on Riigikogul kergem riigi haridusideoloogiat seadustega kinnistada.

20.02.1995

Madis Linnamägi
Tegevesimees.

TUTVUSTAME JA ARVUSTAME

ABD - RAAMATU LUGU

ABD-Raamat enne restaureerimist.

ENN ARE,
Jõhvi Elektrivõrkude Ehituse
insener

VEIDI "ABD-RAAMATU" LEIU ASJAOLUDEST.

1992.a. suvel toimusid Maidla Põhikooli hoone (endine Maidla mõisa harrastemaja) katuse remontennistustööd.

Tööd teostas Jõhvi restauraator, kus ma sellel ajal töötasin insenerinähtööde juhatajana.

Hoone katus, ka ülakorruse laed olid avariiseisus, sarikad ja laetalad, müürlatt kohati mädanikust kahjustatud. Ülakorruse laed olid kaotamas oma stukk-kaunistusi, krohvikate lagedel pragunenud.

Restaureerimistöo toimus nagu ikka arhitektuurilist väärtust omavate, kaitse all olevate hoonete korral koostöös RUPI "Eesti Ehitusmälestised" spetsialistidega. Katus otsustati katta keraamiliste katusekividega. Lammutati eterniitkate, selle alt ilmus suures osas säilinud laudis, arvatavasti esialgsest ehitusest. Laudis koosnes ca 30 cm laiustest hõõveldatud laudadest, mille kummaski ääres 1cm sügavune veesoon. Nii laudade kui roovituse kinnituseks oli kasutatud sepanaelu.

Tööde käigus püüdsime säilitada puitkonstruktsioone maksimaalselt nende esialgsel kujul, vajaduse korral asendasime vigastatud kohad, talade, müürlati ja sarika otsad, ka katuse-laudisele tuli valmistada täiendavaid detaile.

Talade ja müürlati remondiks tuli välja raiuda osa seinamüüritist. Tööde algul puhastasime pööningu prahist, linnusõnnikust. Et sain objektile viibida maksimaalselt vaid paar tundi päevas, leppisime kokku töölistega, et kõik leiud kogutakse kokku ja brigaadi tasustatakse iga leiu eest täiendavalt. Tõsi, see tasu ei olnud kuigi suur, kuid lõi stiimuli ja nii loodan et suurem osa leidusid sattusiski minu pilgu alla.

Nii kogunesid ajapikku leiud mööblidetailid, vanad ajalehed (18. saj. II pool, saksakeelsed), teopulgad, millele kantud nimed ja aastaarvud j.m. Need leiud on üle antud Põlevkivimuuseumile.

Ise leidsin kord prahis vana laeka kaane. Laegas oli puust, üle löödud õhukese vaskplekiga, kuhu reljeefselt oli pressitud ornament. (Kaane mõõdud 37x25x5 cm). Mind hämmastas ornament, mida meie oleme harjunud tavaliselt pidama meie rahvariiete juures kasutatavaks ja nagu eestipäraseks.

Aabits oli kord samuti päeva jooksul välja tulnud leidude hulgas, täpselt kuupäeva ei mäleta, aga see oli 1992.a. juulikuus. Tööd käisid sellel ajal mõisapööningu kagunurgas. Meeste kirjelduse kohaselt oli see tulnud välja tala ääre alt. Kui taipasin, millega on tegu, püüdsin raamatut sirvida, iga liigutus ohustas aga minu arvates niigi räbalais lehti ja kui olin tabanud ära aastaarvu alguses 17... panin leiu plastkotti.

Algul püüdsin ise võtta ühendust raamaturestauraatoritega, kord isegi pidasin telefonitsi läbirääkimisi Ülikooli Raamatukoguga, aga et tookord ei olnud võimalust Tartu sõita, jäi asi katki.

Meenus mulle see leid uuesti, kui asusin kontakti Forseliuse Seltsiga, nii siis sattus raamat õigetesse kättesse.

Niipalju leidmisloos!

Mind huvitab siiski kas ei oleks määratav täpne ilmumisaasta. Kõigepealt — kas ei viita sellele numbrite leheküljel näitena toodud arv 1777 ? Ja kas analoogse tekstiga väljaannetes on väljaandeaasta seostatav näitega? Kas mingi kaasaegse tehnoloogiaga ei ole loetavad kustunud numbrid aastaarvus?

Teiseks — kas leius on säilinud kõik lehed?

Kui leiaks vastuse ka neile küsimustele, võiksin lugeda end õnnelikult kuke saba alla jõudnuks. Sest seda, kes ja millistel asjaoludel

raamatu peitis, me nangunii kunagi ei saa teada.

Minu osa selles leius piirdub vaid sellega, et õigel hetkel kohal olin ja vast oskasin hinnata leiu tähtsust.

REET SONN,
Tartu Ülikooli Raamatukogu
restauraator

VIIU KLEMENT,
Raamatukogu Tartu Ülikooli restaureerimisosakonna juhataja

Sageli satub restaureerimisosakonda sedavõrd suurte kahjustustega objekt, et esmapilgul näib selle restaureerimisprotsess otse võimatu. Käesoleva suve kõpul toodi B. G. Forseliuse Seltsist just selline töö, oletatavalt 17(86).a. Tallinnas Lindforsi trükikojas ilmunud eestikeelne "ABD-raamat" mille puhul võis sürralt imeks panna, et kaitsekaanteta raamatukese lehed kättevõtmisel põrmuks ei pudenenud. Raamatukese leiulugu on teada Forseliuse Seltsile.

Kõiteelementidest oli säilinud tükike kõvakskuivanud seljakatnahka ja mõned ribad kaanetaididest. Tekst oli trükitud 16 lehe ühele küljele ja seejärel tekstivabad lehepooled kokku kleebitud. Selliselt trükitud ilmunud raamatud on küllaltki haruldased, nimetatud väljaande puhul on aga teada, et Lindforsi 1786.aasta trükist on (Eestis) säilinud vaid mikrofilm (vt. L. Andresen. Eesti Aabits. Tln., 1993, lk.45).

Lehed oild kaetud paksude mustade hallituspigmenti plekkide ja pesadega, tolmused, tahmunud. Lehepindadele olid kleepunud liivakrohvipuru. Kõik lehed olid tugevalt pehastunud ja haprad. Lisaks oli raamatukest läbi aegade intensiivselt kasutatud, lehepinnad võidunud, hõõrdunud. Lehtede servades ja nurkades oli arvukalt rebendeid, ka väljapudenenud kohti, hulgaliselt putukate vastsete tekitatud väikesi augukesi. Saasta ja kahjustuste tõttu

Huviga ootan andmeid aabitsa edasisest uurimisest.

"ABD-RAAMATU" LUGU

oli tekst kohati kadunud või raskesti loetav.

Raamatu kultuurilooline väärtus ja kahjustuste ulatus nõudsid enne tööde alustamist kõikide lehtede põhjalikku fotodokumentatsiooni ja seisundi kirjeldust. Alles seejärel võidi alustada lehtede puhastamist, desinfitseerimist ja restaureerimist. Üle kuu aja kestnud kannatliku nokitsemise tulemus on üllatavalt hea – "ABD-raamat" on taas loetavkasutatav. Loodetavasti hoitakse ja võetakse see EESTI AABITS kätte suurema pieteediga, kui kõik kasutajad teadvustavad selle haruldase leiu tähendus Eesti kultuuriloos ja komplitseeritud taastamisloo restauroatori käe all.

LEMBIT ANDRESEN,
Tallinna Pedagoogikaülikooli professor

UNIKAALNE AABITSALEID MAIDLA MÕISAST

Eesti vanem aabitsakirjandus on huvitava leiu tõttu täiendust juurde saanud.

Vanim seni teadaolev Tallinnas trükitud aabits pärines 1786. aastast ja selle ainuke eksemplar kuulus Saaremaa koolimehele Albert Seppelele. Raamatuke kadus pärast sõda, kui omanik küüditati Siberisse.

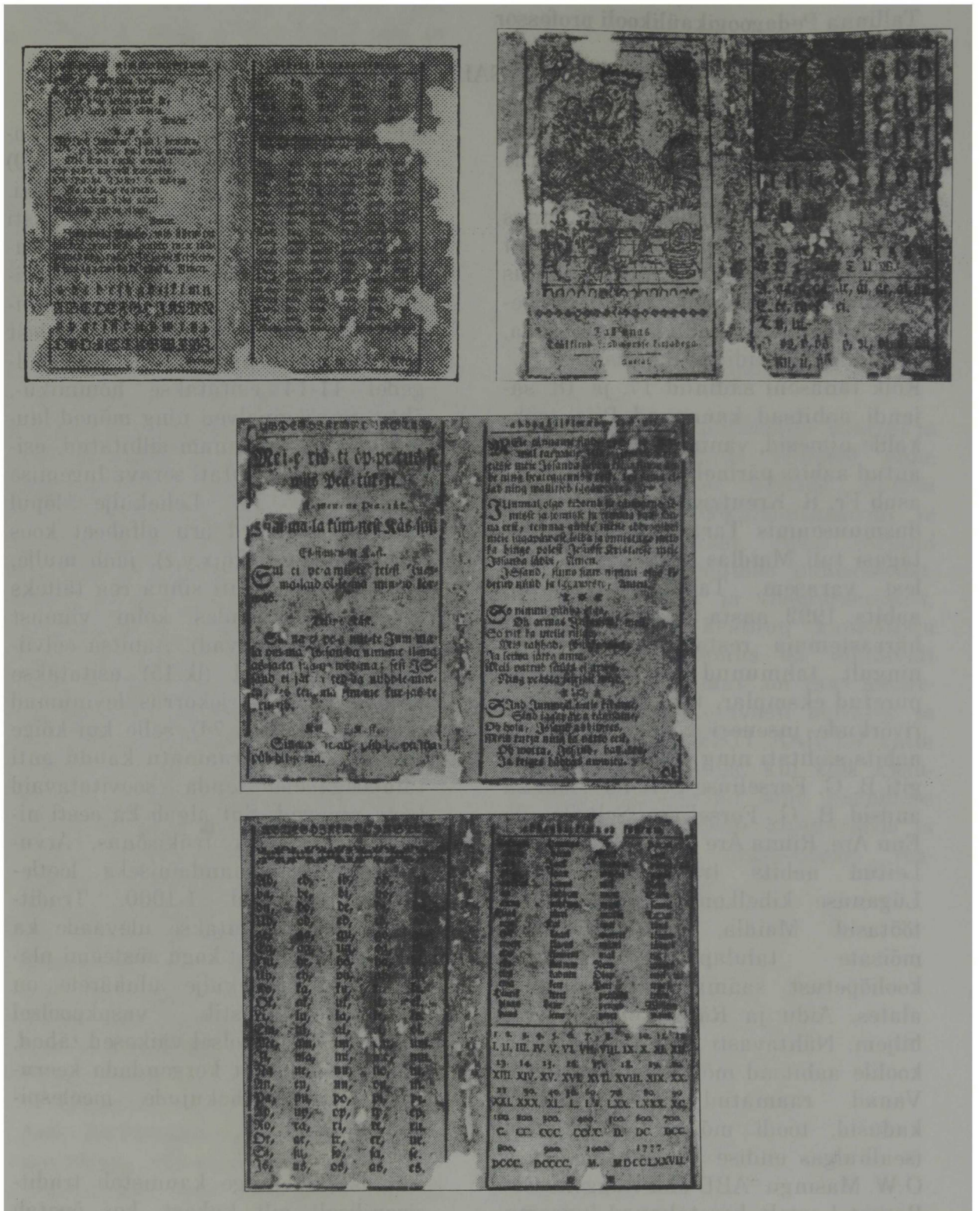
Kõik tänaseni säilinud 17. ja 18. sajandi aabitsad kannavad Riia trükkalile nimesid, vanim Tallinnas välja antud aabits pärineb 1800. aastast ja asub Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumis Tartus. Kolm aastat tagasi tuli Maidlas päevavalgele sellest varasem, Tallinnas trükitud aabits. 1992. aasta suvel leiti mõisas härrastemaja restaureerimisel põõningult tahmunud ja ajahambast puretud eksmpplar, tänu Jõhvi Elektrivõrkude inseneri Enn Are hoolele aabits säilitati ning 1995. aastal kingiti B. G. Forseliuse Seltsile. Aabitsa andsid B. G. Forseliuse Seltsile üle Enn Are, Riima Are ja Uno Jõesaar.

Leitud aabits trükiti ajal, mil Lüganuse kihelkonnas koolid juba töötasid. Maidla, Erra ja Saka mõisate talulapsed hakkasid kooliõpetust saama 1768. aastast alates, Aidu ja Räägu omad aasta hiljem. Nähtavasti muretseti Maidla koolile aabitsad mõisahärra toetusel. Vanad raamatud, mis käibelt kadusid, toodi mõisa lakka, uued (sealhulgas endise Lüganuse pastori O.W Masingu "ABD ehk Luggemisse-Ramat Lastele kes tahavad luggema õppida" (1795) tulid käibe. Küllap kellegi poolt kõrvale pandud aabits säilis juhuse tõttu selle leidmiseni.

Tallinnas Lindforsi kirjastamisel välja antud väikesel oktaavformaadis aabitsal on 16 lehekülge. Esimesel leheküljel tutvustatakse gooti kirja väike- ja suurtähti, teisele leheküljele on trükitud kahetähelised silbiharjutused, kolmandale lehekül-

jele 3-5-tähelised sõnad veerimise õppimiseks. Aabitsa põhiosa (lk. 4-10) hõlmab katekismuse viit peatükki. Trükitehniliselt on raamatuke hästi vormistatud, pealkirjades kasutatakse mitme suurusega šrifte, veerimise kergendamiseks on sõnad silbitatud, tähed oma suuruse poolest silmale hästi haaratavad. Lehekülgedel 11-14 esitatakse hommiku-, õhtu- ja söögipalved ning mõned laulud. Sõnad pole enam silbitatud, esitatud tekste kasutati sorava lugemise õppimiseks. 14. Lehekülje lõpul tuuakse veelkord ära alfabeet koos võõrtähtedega (f,q,x,y,z), jääb mulje, et viimased trükiti sinna rea täiteks (1786.a. väljaandes kolm viimast võõrtähte puuduvad). Aabitsa eelviimasel leheküljel (lk.15) esitatakse tähestikulises järjekorras levinumad eesnimed (kokku 74), selle kui kõige enamkasutatud raamatu kaudu anti talupoegadele teada soovitatavaid laste nimesid. Siit algab ka eesti nimede kirjapanek trükisõnas. Arvutamisoskuse omandamiseks loetletakse numbreid 1-1000. Traditsioonikohaselt antakse ülevaade ka rooma numbritest kogu süsteemi ulatuses. Iga lehekülje ülaäärele on trükitud tähestik, vasakpoolsel suured, parempoolsel väikesed tähed, küllap selleks, et kergendada keerukate gooti tähekuju meeleespitamist.

Viimast lehekülge kaunistab traditsiooniliselt pilt kukest, kes õpetab kahte poega ja kahte inimlast raamatust lugema. Sama lehekülje all asub tiitel - Tallinnas Trükitud Lindworsse kirjadega. 17... Aastal. Just kaks viimast numbrit on ära rebenenud ja kaotsi läinud. See ei takista siiski aabitsa dateerimist, eelmisel leheküljel esitab trükkal araabia numbrite kirjutamise näitena 1777, mis on ühtlasi aabitsa ilmumise aas-

ABD-Raamat peale restaureerimist (leheküljed 6,11,15,16).

taks. Üheksa aastat hiljem trükitud aabitsas esitatakse juba arv 1786. Tallinnas 1777.a. kirjastatud aabits erineb Riias 1741.a. S.L.Frölichi poolt välja antud aabitsast, viimane jäi keelelt ja välisilmelt 17. sajandi aabitsakirjanduse tasemele. Tallinna

väljaanne on trükitehnilise vormistuse poolest juba Skandinaaviamaade samasuguste väljaannete sarnane. Tallinnas Lindfors'i kirjastamisel ilmunud aabits trükiti parandatud kirjaviisis ja on arvatavasti A. Thor Helle 1721. aastal redigeeritud väl-

jaande uustrükk. Erialases kirjanduses leidub teateid, et aabitsat anti Tallinnas välja 1745. ja 1769. aastal. Pärast Browne'i patendi (1765.a.) ellurakendamist koolide arv suurenes

ja nõudmine aabitsate järele kasvas. Seekordne aabitsaleid kinnitab tõsiasi, et kordustrükke ilmus palju rohkem kui seni arvatud.

EHA JAKOBSON,
Unipiha Algkooli juhataja.

A NAGU AABITS

Kui lugeda üles tänaseks kasutada olevad aabitsad ehk I. klassile mõeldud õpetekstidega raamatud ehk lugemaõppimise õpikud, siis saab neid kokku 6 (7):

Kivi, M. Roosleht "Aabits" ja "Lugemik I klassile"

Rommel "Kuubiaabits" ja "Kriipsliaabits"

V. Luik "Meie aabits ja lugemik"

Müürsep "Hubert teeb aabitsat" (e."Hubi-aabits")

(tinglikult) Rummo, Rute, Valgma "Kodulooline lugemik koolile ja kodule."

Viimane ehk väikese mõõndusega, kuid õpetekste ju sisaldab, küll mitte lugemaõpetamise eesmärgiga. Kivi ja Luige aabitsad on praegu kõige suurema levikuga, "Hubi-aabits" alles esimest aastat käibel, "Kriipsli-" ja "Kuubiaabitsat" peetakse liiga keeruliseks suures klassis õpetamiseks. Kodulooline lugemik on kasutatav ka ettelugemisel, kuna tavalise I. klassi lapse jaoks on tekste väga palju.

Alles see oli, kui kurtsime õppekirjanduse vähesust ja nn. sundmenüüd, praegu on väga paljudel probleem, mida võtta, mida jätta ning mida valituga peale hakata. Meie arusaamad lugemisest kui oskusest on viimaste aastatega suuresti muutunud, mehhaaniliselt aja peale lugemiselt on üle mindud "mõnusale ja mõistvale lugemisele" (M. Müürsepp), lõppeesmärgiks funktsionaalne

lugemisoskus. V. Luige "Meie aabits.." oli esimene pääsuke sellest seeriast, mis tänu soomlaste abile kõikidesse meie koolidesse 1993/94 õppeaastaks väga ruttu jõudis. Siis pärjati see B. G. Forseliuse Seltsi medalitega. Raamat on omapärane sulam meie traditsioonilistest ennesõjaaegsetest aabitsatest ja tänapäevastest uutest lähtekohtadest. Algul tekitas see õpetajates nõutust ja vastuseisu, sest puudus kindel tundtunniline metoodiline juhend. Kätteantud vabadus osutus kõvaks pähkliks. Teeotsa näitas kätte Kai Völli oma "Algõpetuse AB-ga", kus oli avatud aabitsa kolm kihti, kokku võetud uuemad lugemis- ja kirjutamisõpetuse strateegiad ja võimalikud tegutsemise variandid, kuid varasemast erinevalt enam mitte antud täpseid metoodilisi käike iga lehekülje või pala juurde. 1990. aastate didaktika erineb oluliselt senikehtinust, on tulnud juurde uusi mõisteid nagu protsesskirjutamine ja mitmesugused lugemis-strateegiad, kuid uutena ja värsketena ilmuvad meie ette ka vanad Mihkel Kampmaa ja Joh. Käisi didaktika põhimõtted.

Julgen arvata, et koos "Meie aabitsaga." hakkas uuesti õppima ka õpetaja: mõtestama enda jaoks lahti algkooliõpetuse põhieesmärke,

nägema uusi võimalusi ja teid õpetamise viisides, koostama ainekava oma klassi õpilastest ja võimalustest lähtuvalt, koostöös tegema nii õpilaste kui kolleegidega. "Meie aabits" on avatud, s.t. ei pretendeeri oma tekstide ainuvõimalikkusele, vaid jätab ruumi ka teistele, seda juba õppijate ja õpetaja soovidest ja vajadustest sõltuvalt. Näiteks võib nõrgematele leida hääliku- ja lugemisharjutusi Kivi aabitsast, tugevamatele aga lisalugemist kõikvõimalikest muudest allikatest: koduloolugemikust, Kivilugemikust, lasteraamatutest, ajakirjadest jm.

Luige-aabits on tähelepandavalt kõrge eetilise hoiakuga, heas mõttes didaktiline, võimaldades mitmetele probleemidele "ligi minna" lapse seisukohast ja neile positiivset lahenemist otsida. Aabits on õnnelikus olukorras veel sellepärast, et see sündis kahe sõbra ja mõttekaaslase kirjaniku ja kunstniku koostöös. Epp-Maria Kokamäe pildid on tekitanud vastakaid arvamusi nagu tõeline kunst ikka. Tema pildid on tekstide juurde kahtlemata sobivad, kuid elavad ka omaette kunstteose elu. Nad on mitmeplaanalised, veidi salapärased ja tabamatud, võimaldades igale vaatajale oma tõlgitsust. M. Mürsepa "Hubi-aabits" läheneb aabitsa tegemisele hoopis teise kandi pealt, pidades silmas ka praegu maailmas levinud lugemisõpetuse kontseptsioone: keel kui suhtlemisvahend, kui olulise info edasiandja; keel kui märgisüsteem, kui mänguvahend, millega on võimalik uskumatult palju mängida, sobitada, muuta; keeles on palju imelikke põnevaid sõnu kokukõlavaid ja üksi seisvaid, magusaid, mõrusid ja naljakaid, haigeid ja ravituid. Peeter Viisimaa pildid on tekstide osa. Läbivad tegelased,

seikluseotsijatest hiirelapsed, seovad toimuva enam-vähem ühe kõie külge, mille nimeks võiks tinglikult olla "ümbritsev elu ja maailm". Lapse päris oma raamatuks saab aabits kaasautorluse kaudu: raamatus on olemas kohad, kuhu omanik võib jätta pildi või sõna või mõlemad. Kindlasti pole keelatud ka olemasolevate piltide värvimine. Arvatavasti võiks selline raamatu kasutamine olla eeltöök harjumusele lugeda raamatut pliiatsiga, s.t. kaasa mõelda, oma tekkinud mõtteid üles märkida, loetuga nõus olla või mitte. See aga ei tähenda muidugi raamatu sodimist aga eeldab see, et "Hubi-aabitsa" ostab lapsevanem välja ja see jääb lapsele hiljemgi mõnusaks seltsiliseks.

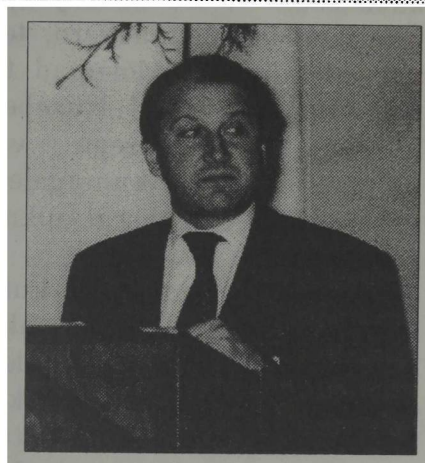
M. Remmeli "Kuubiaabits" oli kahtlemata oma ajast ees. Praegu ei näi ta enam nii ekstravagantne kui esmailmumisel. Science'i (teaduse) õpetamisest ei teatud 1987.a. veel midagi ja seepärast tundus loodusloolise aabitsa toomine kooli küllaltki ketserlikuna. See oli esimene aabits, mis pani lapse mõtteliselt modelleerima läbi mängu ja mõistete, mis ta mänguväljalt leidis. Kuid tuleb nõustuda sellega, et "Kuubiaabits" ei sobi kõigile, eriti suurte klasside õpilastele ja õpetajatele, kus tekivad organisatoorseid ja tehnilist laadi raskused. Aga "Kuubiaabits" on kahtlemata seda väärt, et talle suuremat tähelepanu osutataks.

Aabits on lapse esimene kirjavara ja kindlasti kõige meeldesööbivam kõikidest teistest õpikutest. Tal on eriline ja vastutusrikas koht meie õpikirjanduses. Miks siis mitte kasutada seda erilist olukorda ja pakkuda lastele parimat. Kindlasti tuleb edaspidi aabitsa-autoreid juurde ja see on ainult tervitavat

HANS LEPP,
Rootsi Kuningriigi kultuuriatašee
Eesti Vabariigis

GUSTAV II ADOLFI VARAKAMBER.

Ettekanne peetud 6. XI 1993
Gustav Adolfi Gümnaasiumis ja korratud
18. XI 1993 B.G. Forseliuse Seltsi
III üldkogul sama kooli aulas.

Täna on 6. november ja mitmel pool Rootsis, nagu nüüd Eestis, austatakse kuningas Gustav II Adolfi mälestust. Gustav II Adolf langes Lützeni lahinguväljal just sellel päeval, täna 359 aastat tagasi. Meie vanemate põlvkond mäletab seda päeva, 6. novembrit, tõsise ja pidulikuks. Hommikul vara koguneti, tõrvikud käes, linnaväljakule. Tõrvikute valgel ja kumeda trummipõrina saatel tähistati kangelasliku kuninga surma-aastapäeva. Tol ajal avaldati austust eeskätt kuninga sõjalistele saavutustele. Oli ju Gustav II Adolf see, kes tegi Rootsist Euroopa suurriigi. Nüüd oleme hakanud Gustav II Adolfi saavutusi ümber hindama. Me ei tähista enam tema sõjalist edu ja võite, vaid väärtustame nüüd märksa kõrgemalt tema panust riigimehe ja tolleaegse Rootsimaa ülesehitajana.

Siin Eestis paistis ta silma paljuski just viimases rollis. Tema valitsemisajal pandi alus mõistele, mis hiljem arenes välja nimetuseks "vana hea rootsi aeg". Kuninga käsul asutati Tartus 1630. a. õuekohus. Tema käsul käis Rudbeckius Eestimaa kirikuid inspekteerimas. Kuninga käsul asutati ka kaks gümnaasiumi – üks siin, Tallinnas, ja teine Tartus. Kuninga käsul avas ukseid Tartu Ülikool. Ajaloos on harva küllalt lühikese aja jooksul nii palju ära tehtud, nagu tegid rootslased 1630-ndatel aastatel Eestis.

Täna ei ole minu ülesandeks siiski rääkida Gustav II Adolfiga kui sõjamehest ja ülikooli asutajast. Püüdan aja sellele, et jutustada Gustav II Adolfiga kui kunstide kaitsjast ja Kolme Krooni Lossis asunud varakambri rajajast. Varakambri kogu on siiaamaani Stockholmi Kuningalossi suuremate kunstivarade hulgas aukoht. Gustav II Adolf oli noore dünastia esindaja ja valitses maad, mis asus Euroopa äärealadel. Kui ta troonile asus, ei olnud rootsi õukonna valduses õigupoolest mingeid kunstikogusid. Sõjakäikude ajal Euroopas varustas kuningas end arvukate kunstivaradega, mis ajapikku panid aluse suurepärasele varakambri.

17. sajandi inimest iseloomustas suur huvi eksootiliste esemete vastu, olgu need siis inimkäte valmistatud või looduse poolt vormitud. Need esemed kujutasid endast sageli imeilisi kunstiteoseid – leitud hõbe- ja kuldseppade töid, vääriskividest ja merevaigust esemeid. Kasutati ka eksootilisemaid materjale nagu elevandiluu ja ninasarviku sarv. Loodus lõi omalt poolt teokarpe, koralle, kuid ka võimaluse teha topiseid, kujutada vördjaid. Need esemed moodustasid üheskoos terve maailma – maailma miniatuuris. Tol ajal ei olnud inimestel võimalik niimoodi ümber maailma sõita nagu praegu. See-eest andsid võõrastelt maadelt pärit ese-

med võimaluse tutvuda meie suure maailma tundmatute osadega.

Nürnbergi linna kodanikud andsid 1632.a. märtsis Gustav II Adolfile kaks osaliselt kullatud joogipokaali. Üks nendest oli maakera, teine taevakera kujuline. Mõlemad tööd olid valmistanud tuntud Nürnbergi kullassepad. Kingitusega väljendati linna tänu Rootsi kuningale, kes oli vabastanud Nürnbergi pikaajalisest piiramisest.

Maakera kannab Herkules, taevakera Atlas. Herkulese jaoks oli au, et ta tohtis maad oma õlgadel kanda. Atlase jaoks oli taevavõlvi kandmine karistuseks. (Atlasi karistati selle eest, et ta oli alustanud võitlust jumalate vastu ning muudeti mäeahelikuks – Atlasi mägedeks). Läänemere ranniku elaniku jaoks on merevaik tuttav materjal. Kunagi oli see Vahemere-äärsetes maades kallis kaup. See oli antiikajal. Nii klassikalises kreeka keeles kui ka vanas araabia keeles leidub merevaigu jaoks oma sõna *electron ja ambra*. Merevaik on võlunud kunstnikke ja kunstikäsitöölisi läbi aegade. Kreeka antiikajast tuntakse ehteid ja iidolite pilte, rooma keisrite ajast reljeefe. Keskajal kasutati merevaiku sageli kiriklikul otstarbel. 16. ja 17. sajandil võidab see materjal uusi kasutusalasid. Vürstlikud õukonnad nõuavad järjest rafineeritumaid merevaigust valmistatud kunstiesemeid. Preisi hertsogiriigi jaoks, kus leidis merevaiku teiste Läänemeremaadega võrreldes rikkalikumalt, sai merevaigust tähtis eksportkaup nii toorainena kui ka luksuslikeks esemeteks töödeldult. Danzingile ja Königsbergile kuulus juhtiv koht merevaigu tootmises. Kann alusega on näiteks selle kohta, kuidas selliseid esemeid valmistati: hõbedast raamistikku paigutati õhukesed merevaiguga kaunistatud plaadid. Aluse keskel on kujutatud Brandenburgi vapp. Arvatavasti sattus see Rootsi Gustav II Adolfi abikaasa Maria Eleonora kaudu.

1632. aasta suvel vallutas Gustav II Adolf Müncheni. Seal asunud Bayeri hertsog Maximilianuse kunsti-

kambrist võttis ta kaasa mitmed olulised tööd. Paljud neist olid valmistatud elevantiluuist. Elevantiluu oli kaks omadust, mida 17. sajandi kolleksionäärid väga kõrgelt hindasid. Ühelt poolt oli tegemist eksootilise ja kallihinnalise materjaliga, millel oli kõrge esteetiline väärtus. Teiselt poolt oli seda võimalik väga keerukalt töödelda, muuhulgas treipingi kõiki võimalusi viimse piirini ära kasutada. (17. sajandil oli nikerduskunst kõrges hinnas ning selle teoreetikud kirjutasid õpetatud väitekirju, milles käsitleti eriti keerukate kompositsioonide eeskujusid). Elevantiluu töötlemisel oli ka teatud moraaliga seotud aspekte, kuna seda peeti kannatust proovile panevaks. Seda peeti muuhulgas ka hea kasvatuse vajalikuks osaks. Suurepäraseks näiteks selle kohta, kuidas vürstid end selles vaimus treenisid, on ovaalsed üks-teisele asetatud karbikesed. Selle kunstiteose valmistajaks on Bayeri hertsog Maximilian ning kunagi kuulus see Müncheni kunstkambri kogusse.

Kunstilise toodangu hulgas oli 17. sajandil suur tähtsus klaasitöötlemisel. Kõige väiksemate esemete hulka loeti mäekristallist valmistatud tooteid. 16. ja 17. sajandil omandasid kolleksionäärid neid meelsasti. Mäekristallist esemeid valmistati enamasti Milaanos ja Prahhas, kus tegutsesid mitmed itaalia kunstnikud. Täna on raske kindlalt öelda, kas Gustav II Adolfil oli mägikristallist esemeid või mitte. Siiski üsnagi usutav, et tema kogus leidis sellelaadseid asju.

Saksamaale tehtud sõjaretkel saadud kunstialastest kingitustest on kahtlemata tähtsaim nõnda nimetatud Hainhoferi kunstikapp, mis on praegu välja pandud Uppsala Ülikoolis. Kuningas sai selle kingiks Augsburgi linna protestantidelt, kes võtsid Rootsi kuningat vastu suure rõõmuga kui linna vabastajat. Et oleks võimalik kuningat vastu võtta piisavalt uhke kingitusega, pöördusid Augsburgi protestantlikud raehärrad Philipp Hainhoferi poole. Viimane oli

diplomaat ja kaupmees. Raehärrad ostsid kapi ära ning see anti pidulikult kuningale üle, kusjuures kuningas rõõmustas kingituse üle väga. 1694. aasta paiku doneeris kuningas Karl XI kapi Uppsala Ülikoolile ning praegu on see paigutatud nn. kantsleri kabinetti ülikooli peahoones.

Erinevalt tavalistest kabinett-kappidest, mis paigutatakse seina äärde, on Hainhoferi kapp oma põhiplaanilt ruudukujuline ning kõigil neljal küljel on ukсед ja sahtlid. Kapp on kaetud eebenipuuga ning sama materjali on kasutatud ka rikkaliku skulpturaalse dekoori valmistamiseks. Kapp on nii seest kui ka väljast varustatud piltidega, mis on maalitud alabastrile ja teistele kallihinnalistele kividele. Dekooris on kasutatud ka puitintarsiat ja pietra dura-tehnikat (kiviintarsia), emaili ja hõbedat. Kappi kroonib uhkusese, mida kaasaegsed pidasid väga hinnaliseks – nimelt ülekullatud hõbedaga ümbritsetud seychelli pätkel, millele oli antud joogipokaali kuju. Põlvitav Neptun tõstab voogudest paadikujulise anuma koos armastuse jumalanna Venusega ning teokarpide ja koralidega. Kompositsioon kõrgub mäe kohal, mis koosneb malahhiidist, mäekristallist, ametüstist ning teistest uhketest vääriskividest, samuti haruldastest teokarpidest ja korallokestest. Nagu öeldud, kroonib kappi armastuse jumalanna ja ka mitmete piltide teemaks on armastus selle erinevates vormides. Enamus motiive on siiski võetud piiblist.

See kunstiline kapp ei olnud mõeldud vaid kaunistavaks mööbli-

esemeks. Kapiil on teatud praktilisi funktsioone, kuid esmaseks mõtteks oli see, et kapist peaks saama oma rikkaliku sisuga omalaadne univerversaalne muuseum. Kapis on peidus klaverisarnane instrument (oktaavvirginaal), mis on varustatud automaatse mängusüsteemiga, kirjutuspult, apteek käsikannuga, pesunõu, pudelid, toosid, mis kõik on valmistatud kõige kallimatest materjalidest. Juurde kuulub ka kirurgiliste riistade komplekt. Leidub lauamänge: male, trikk-trakk, kaardid, mis pakkusid vaheldust ja lõbustusi. Unustatud ei ole ka noote, sest võis ju tekkida soov virginaalil mängida. Naturalia ja Artificialia kogud on samuti ulatuslikud. Leidub loodusest saadud esemeid ja inimese poolt valmistatud asju. Need esemed moodustavad koos kapi ja selle kaunistusega terve mikrokosmose, võttes kokku tolaeagsed teadmised maailmast ja inimestest.

Kuningas Gustav II Adolphi kiire surm Lützeni lahinguväljal ei toonud Rootsile kaasa sõja lõppu. Westfali rahuga, mis kirjutati alla 1648.a., sai Rootsi veelgi kinnitust kui riik, kellel on Euroopas täita suurriigi roll.

Tänaseks on suurriigiaeg kauge minevik. Kuid viimasel ajal aset leidnud areng on taas avanud piirid selle väikese maa Eesti jaoks, mis omal ajal oli Rootsi suurriigi üheks nurgakiviks. Meie jaoks on suur rõõm ja au, et me võime olla siin, kui Tallinna Gustav Adolphi Gümnaasium tähistab oma 360. aastapäeva.

MADIS LINNAMÄGI,
tegevesimees

KAUNI EMAKEELE PÄEV Toetusavaldus

4. aprillil 1995. aastal külastas B. G. Forseliuse Seltsi pensionärist pedagoog Meinhard Laks Sondast. Ta selgitas oma ideed kuulutada välja emakeele ja rahvuskultuuri päev.

Selts toetab hr. M. Laksi algatust ja loodab, et Riigikogu seab sisse tähtpäeva "Eesti keele päev", milleks võiks olla mõtleja ja luuletaja Kristjan Jaak Petersoni (1801-1822) sün-

nipäev — 14. märts. Nõukogude okupatsiooni ajal andis Tartu Riiklik Ülikool välja Kristjan Jaak Petersoni nimelist kirjandusauhinda, mis küll võimude poolt varsti välja suretati, sest ta õhutas rahvuslikkust. Nüüd võime oma kauni emakeele üle vabalt rõõmu tunda.

Tuletame meelde, et esimene "läbinisti eestikeelne" raamat oli baltilaks haritlaste tõlgitud Wastne Testament (1686). Ka nemad armastasid eesti keelt.

Austust keele vastu tuleb kasvatada, ka tähtpäevaürituste kaudu, sest "sõna seob".

HERBERT SALU

ÕNNERAHA (PEATÜKID ROMAANIST) MITTESAKSA KOOL.

Õhtud ja ööd aina pikenesid, need muutusid Ignati Jaagule kord-korralt raskemaks. Päevad seisid hallid ja pimedad, udutas vihma. Visalt saabus hommik pika öö järele, kuid sealsamas algas juba õhtu.

Pimedas venis aeg pikkamööda, ei jätkunud küünla- ja peeruvalgust Papimõisa koolimaja kogu pikaks õhtuks. Sügisene pimedus oli kui otsatu kuristik igal pool, see neelas inimeste vähese valguse, kus ta iganes süüdati. Kui palju suutis peerg või küünlaleek? Valgust tuli hoida kõige hädavajalikuma tarvis. Tuli pugeda õlgedesse magama varakult. Seal riiete ja kasukate all võis lamada lahtiste silmadega ja vahtida tühja pimedusse. Uni ei tulnud, kuid selle asemel hakkas südames valusalt tuikama see, mis päevaste tööde ja kaaslaste seltskonna tõttu ajutiseks ununes.

Jaak läks mõnikord õhtu eel Emajõe äärde, sest jõgi oli siinsamas koolimaja juures. Jaak vaatles voolavat tumedat vett ja hulkus sihitult, nagu mõnikord kodus vabadel pühapäeva tundidel Kavandul Peedu oja ääres. Kodus teadis ta iga veetaime ja putukat – millal see või teine ilmub kevadel nähtavale, millal kaob sügisel. Tundis vee ja kalda lõhnade muutumist. Kuid Emajõgi oli tohutu lai, nüüd sügisel käis ta üle kallaste ja ulatus kohati kaugele luhtadele. See oli Jaagule võõras maailm, mis tekitas ainult tühjuse- ja kõledustunde. Süngelt laine-tav vesi laius peaaegu maanteeni. Siin põõsaste vahel kõndides pidi hoidma, et ei kasta pastlaid petlikult vajuvatel mätastel.

Vinge tuul puhus, hall pilvesomp koos õhtuse hämarusega vajus ikka madalamale ja madalamale Jaagu pea kohal. Hakkas langema üksikuid lumekübemeid. Hea seegi, et Jaak sai kodust tulles uued villased riided ja valge lambanahkse kasuka. Nendest läbi ei küüni talvine tuul, puhugu kui vingelt tahes. Nii võib õhtuhämaruses esimestes lumesadudes kõndida üleujutatud luhaäärt pidi Tartu müüride poole üksinduses ja vaikuses. Võib külmast hoolimata põgeneda mõnikord silmapilguks Papimõisa kärast eemale. Ühtegi inimest ei liigu siin luhaserval, harva näeb siin inimhinge päise päeva ajalgi. Tuul ainult lõõtsub üle vee, pillub lumekübemeid ja vilistab raagus põõsastes. Ainult pimedus ja tühjus. Tühjus rusus ka Ignati Jaagu südant, ta tundis end kõigist mahajäetuna. Lumekübemed torkisid teravasti ta näol, ta tundis nende pisteid sügavas oma sisemuseski.

— Sa lähed nüüd varsti Tartu! ütles Säki Imbi.

Värske niidetud hein lõhnas, päike kõrvetas. Nad kõnelesid heinakaarel, Jaak vedas noorte kaskede peale laotud saade kuhjalava ümber. Aga tüdruk ei tundnud mingit rõõmu Jaagu minekust, isegi mitte sellest, et temast võib saada vaba mees. Suured pisarad valgusid Imbi silmadesse.

— Mina pean minema mõisa ümmardajaks. Võib-olla me varsti enam me ei näe teineteist.

Nüüd teda ei ole.

Tütarlapse kaju kerkis Jaagu silmade ette ikka jälle, nii ilmsi kui ka öösiti koolitõu õlgedel magades. Kas on ta elus või surnud? Keegi ei tea. Võib-olla surnud, miks ta muidu endast elumärki ei avalda.

Kui surnud end nii näitavad elusatele unenägudes ja kui nad ka ilmsi end alatasa meelde tuletavad, siis on neil midagi südamel. Kindlasti käib ka Säki Imbi Jaagule oma sõnumit toomas. Kas käsib ta end otsida? Kindlasti midagi teha, mitte jääda ükskõikseks. Kuid mida?

Niihästi Ignati Jaak kui kõik teised Kavandul ja muudes Palupera külades, rahvas kogu maal on unistanud olukorrast, kus kaoks niisugune ülekohus, mille ohvriks Imbi langes. Nad kõik ootavad aega, mil üks inimene ei saaks enam teist sel kombel hukatusse saata. Olgu ta siis opman või mõisavanem ise, kuid ta ei tohi oma tööliselt võtta ta last, ta põldu või peavarju. Kus üks ei pea teise eest redusse jooksuma või koguni elule lõppu tegema, kui ta ei taha, et teda vägivalllaga võetakse sohinaseks. Niisugusest olukorrast on nad unistanud.

Tartu vallid ja tornid mustendasid läbi lumesaju. Ignati Jaak läks sihitult edasi, ta tuli maanteele ja läks linna suunas. Tuul piitsutas nõelteravaid raheteri talle näkku, ümberringi oli tühi ja pime. Niisamuti tühi oli ta peas, oli väsinud mõtlemast. Ta pöördus tagasi.

Maantee läheb Palupera poole ja Kavandule. Ignati talu on kaugel, kaks ja pool miili porist põhjatut teed. Ta pole seal mitmel nädalal käinud. Ja mis tõmbakski teda sinna eriti? Oma mälestuste paigadki Ristijärve metsas tegi ta maatas, ainult vaigune rist kusagil puukoos märgib paika ja jaaniööd, kui ta veel istus Säki Imbiga.

*

Pikad talveõhtud laotasid oma sünget pimedusevarju kõikjal Papimõisa koolis.

Härra Forseliuse väikeses toas kiilus küünal ähmase leegiga. Õpetaja istus pärast koolitööd kirjutuslaua taga, koostas maakeelseid kooliraamatuid ja kirjutas kirikujuhtidele. Jõulukuu jõudis kätte, aga õiget jõulurõõmu tänavu polnud oodata. Papimõisa kool, mis suurte pingutustega ja vaevaga käima saadi, ei toonud õpetajale varandust ega au, isegi mitte rahuldusetunnet. Selle asemel ainult unetuid öid ja muret, nagu ta ka ette nägi, veelgi enam aga mõistmatust, halbu sõnu ja pahandusi. Kurivaim võitles kõigi heade ettevõtete vastu küüntega ja hammastega, ei jäänud tal unustusse ka Papimõisa eesti kool.

Töö algas sügisel lootusrikkalt, kõik läks isegi üle ootuste hästi. Poisid edenesid raamatulugemises ja ristiisu peatükkide tundmises uskumatult kiiresti, maalisid kirjatahti tahukivi sisse suure osavusega, õppisid lauluväise ja kõitsid raamatuid. Härra Forselius ise oli töös väsimatult hommikust õhtuni. Kroonu toit oli prii temalegi nagu poistele, õnnestunud töö rõõm – see oli tasu. Palju hädavajalikku ja ärateenitud aga puudus. Valgustki leidus siin napilt: õpetaja laual kiilus üksainus rasvaküünal. Papimõisa koolimaja aknad ei kumanud kroonlühtrite säras nagu maal mõisate või linnas aadlimajade aknad. Siin ei tuntud pidutsemist ega muretut elu, ainult tööd. Siin leidus magamispaidu napilt, toidunõusid napilt, pinke ja laudu napilt. Kuid kõigelega lepidi, töö sai ometi tehtud.

Aga kõigele nende vähenõudlikkusele vaatamata ei jäetud neid Papimõisas rahule ega lastud segamatult tööd jätkata. Nende vastu asusid saatana enda sõbrad ja käsilased tormijooksule kui üks mees. Mittesaksa kool! Milleks niisugust vaja?

Mõisavanemaid sunniti küll sügisel poisse kooli tarvis vabaks andma, kuid varsti hakkasid mõisates seda visamad kuuldused levima: poisid, kes nii kangesti kooli kippusid ja nüüd Papimõisas hobusevargaks tudeerivad, pannakse kevadel laevadele ja viiakse Rootsi. Tõmmatakse kroonumundrid selga ja lähevad moskoviidi vastu sõtta.

Mitmed lapsevanematest sõitsid reega pika maa tagant Tartu, et veel õigel ajal päästa poega sellest õnnetusest. Suure vaevaga suutis härra Forselius ärritatud meestele selgeks teha, mis otstarbega ja kustpoolt niisugused jutud lendu kerkivad, et nende taga ei leidu kübekestki tõtt.

Ametivõimude ette läksid mõisatest kaebused: Papimõisa kool teeb maarahva laisaks ja tõrksaks. Eestlased pole üldse suutelised koolitarkust omandama, nendega on täiesti asjata kooli pidada. Pealegi ei taha neist keegi vabatahtlikult koolis käia. Sunniga ja ähvardusega on nad Tartu viidud, seal peetakse neid vägisi kinni. Paljud talupojad käivad oma lapsi tagasi soovimas, sõidavad reega mitme miili tagant poisile järele, kuid peavad tühjalt tagasi tulema. Lapsi ei anta enam vanematele välja. Niisuguse hirmu all peetakse eesti kooli. Kooliõpetaja Forselius on tuntud mässaja, ta õhutab Papimõisa poisid oma pärushärrade vastu üles. Ta on ka mässaja jumala ees, sest kuidas ütleb apostel Paulus pühakirjas? Heitke end ülemate alla Issanda pärast!

Kui aga noortele teomeestele öeldakse vastupidist, kas pole see siis mässule õhutamine mitte üksi inimeste, vaid ka jumala õiguse ees? Kuidas on trükitud ka maakeeles õndsas Staheli jutlustes? Võtke oma ülemate sõna nurisemata kuulda, olge nende vastu truud! Ja veel: See on jumala käsk ja seadus, et üks ikka käsib ja teine peab sõna kuulma. Olgem oma põlvega rahul, sest rahutu meel teeb teid õnnetuks ja sellega te pilkate jumalat!

Kas kiri valetab?

Aga midagi niisugust ei kuule mittesaksa noored Papimõisas, kirjutasid mõisavanemad kuninga enda ametnikele. Teovaime õhutatakse avalikule mässule, kui neile kõneldakse – vabadusest! Vabadus – mida see tähendab? Ei midagi muud, kui et neid ässitatakse kuritegudele ja omavolile, õhutatakse neid mõtlema oma isandate hukkamisest. On küllalt näha vanadest kurbadest lugudest, kuidas nad on sellest maast üle käinud mõrtsukatöödega ja verevalamistega, rüüstanud oma isandate mõisasid, möllanud tulega koguni moskvalasest kurjemini. See sisesündinud viha ei kustu neis kunagi, miks peaks kooliga seda sihilikult üles lõõtsuma? Igaühele on selge, et niisugusest mittesaksa koolist pole kellelgi kasu, selle asemel ainult suurt kahju. See tuleks peatselt sulgeda ja teovaimud igauks oma pärushärra juurde tagasi saata.

Härra Forseliusele ei jäänud niisuguste kaebekirjade sadu teadmatuks. Need valmistasid talle kibestust ja muret. Ta sai kuulda, et ühe pika ning väga õela kirja läkitas hiljuti Johann Reinhold von Fersen, Paluper ja teiste mõisate omanik. Tema oli vabaks andnud seitse noort teovaimu, igast mõisast ühe. Nii

suurest tööjõu kaotusest ei suuda aga von Fersen üle saada. Ta nõudis poisse tagasi.

Veelgi enam meelehäarmi valmistas härra Forseliusele kurb tõsiasi, et suurt vastuseisu Papimõisa koolile avaldati sealt, kust seda poleks võinud oodatagi – nimelt paljude kirikhärrade poolt. Pidid ju eesti noored Tartus õppima just selleks, et pärast tagasi minna kihelkondadesse ja seal eesti maanoori palumises ja raamatulugemises õpetada, sellega kirikisandate töökoormat kergendada. Aga ka hingekarjaste endi meeli oskas kurat ise segada ja neid pimedusega lüüa, nii et nemadki said kooli vaenlaseks. See tuli osalt ka nende leppimatust vaimust. Vähe leidus kantslites jutlustajaid, kes elasid kirjasõna järele – armasta oma ligimest nagu iseennast. Enamasti vihkas kirikisand oma ametivenda otsegu kõige vihase- mat vaenlast. Suureks õnnetuseks oli eestlaste maa jagatud pealegi kahte piiskopkonda – üks osa Tallinna, teine Riia kirikupea võimkonda. Kibe võitlus, mida vaimulikud omavahel pidasid, käis piiskopkondade vahel. Papimõisa kool, mis võttis õpilasi mõlemast piiskopkonnast, sattus sellega heitluste keerisesse ja härra Forselius hakkas ränki süüdistusi saama Tallinnamaalt. Ta püüdis koolis ja kooliraamatutes tarvitusele võtta niisugust eesti keelt, mida maarahvas tegelikult ka kõneles. Selline arusaamine oli ka Liivimaa kirikisandatel – maakeelt tuleb nii ka kirjutada ja trükkida, nagu maarahvas tegelikult kõneleb. Tallinnamaa õpetajad arvasid aga teisti. Nemad käisid õndsas härra Staheli jälgedes, nagu see omast vähesest oskusest oli lasknud trükkida koguni puist eesti keelt. Staheli raamatuid ja tema maakeelt peeti aga Tallinnas paremaks. Sellest tuli ka, et härra Forseliuse peale Eestimaalt vallandus pahameele ja pealekaebuste torm. Kui Liivimaal trükiti mõni kooliraamat uues kirjakeeles, tõttasid Tallinnamaa ametivennad kaebekirjadega jalamaid ametivõimude ette. Raamat keelati ja hävitati, eesti koolilapsed pidid ilma läbi ajama.

Kõik niisugused asjad ei võinud härra Forseliusele rõõmu valmistada. Kui ta pikkadel talveõhtutel istus kiiluva küünlatule valgel, mõtles ta neist murega ja küsis sõpradelt kirja teel nõu. Liivimaa kirikuõpetajate hulgas leidus mitmeid mõistlikke hingekarjaseid, nii nagu Kambja õpetaja Andreas Verginius ja tema naabrid, kes härra Forseliust kõigest hingest toetasid. Kuid nende abi ei aidanud, kurjuse jõud näisid suurenevat päev-päevalt. Papimõisa eesti kool oli kui abitu laev talvises tormis. Kas ta peab hukkuma?

Aga härra Forseliusel oli teada ometi üks mõjukas toetaja, kelle vastu ei suudaks kurjuse võim. Kui tal ainult õnnestuks isiklikult nii kaugele pääseda ja tõtt jalule seada?

Emajõgi jäätus, külm kattis sood ja seadis korda taliteed. Voorid hakkasid liikuma pikemaid maid. Õpetaja Forseliusel valmis plaan: Stokholmi!

*

Kaks talupoega ilmusid Papimõisa – Ignati Peedu ja Pakri Hans. Nad viisid veidi vilja ja lambavilla Tartu laadale ja astusid tagasiteel koolmeistri jutule, nagu poistega koju teade oli saadetud. Aga meeste üllatus oli suur, kui kooliõpetaja Forselius neile teatas:

— Mina sõidan veel enne jõulupühi laevaga Stokholmi. Ignati Jaak ja Pakri Hansu Jüri peavad kaasa tulema.

Nüüd oli meestele kõik selge. Tuli kätte see, millest mõisates juba ammuugi kõneldi ja mida küladeski väga kardeti: poisid pannakse laevale ja viiakse Rootsi- maale sõtta! Just nii hoiatati juba sügisel, nüüd tehakse siis algust!

Aga kooliõpetaja rahustas mehi ja seletas neile pikameeleliselt: poisid ei lähe mitte Rootsi- maale sõtta. Nad ei lähe üldse sellepärast, et neid sinna sunniviisil nõutakse. Nad lähevad kolmekesi vabatahtlikult – õpetaja ja kaks tema paremat- est õpilastest. Lähevad ja näitavad piiskopi enda ees, mida tubli eesti poiss suudab. Tallinna piiskop elab Stockholmis, tema teab maarahva elust ainult niipalju,

kuivõrd talle Tallinnast kirja teel teatatakse. Ja mida kirjutatakse Tallinnast Stokholmi? Lausa kaebekirju, kaebusi kaebuste järele! Ei anta seal armu ka Papimõisa koolile. Piiskopi abilisteks on Tallinnas umbkeelsed ja õela südamega sakslased – Väike-Maarja ja Keila õpetajad. Need ei liiguta sõrmegi eesti kooli kasuks, ainult süüdistavad ja mustavad teda. Stokholmis on vaja tõde jalule seada ja näidata, mida Papimõisas tegelikult tehakse. Kes suudaksid seda paremini kui Ignati Jaak ja Pakri Hansu Jüri? Nemad oleksid maarahva kooli kõige paremad saadikud, nad näitaksid, et meie töö siin pole asjata ajaraiskamine. Piiskop on mõjukas isik koguni kuninga enda perekonnas, tema kaasabi oleks hädasti vajalik. Ta on kuningakojas kodukooliõpetajaks ja peab jutlusi kuninga perekonnale. Küllap tema kaudu Jüri ja Ignati Jaagu tublidus kostaks ka kuninga enda kõrvu. Siis peavad vaikima vaenlaste laimukõned, et eesti kool on asjatu ja kahjulik.

Härra Forselius oli täiesti kindel, et nemad kolm tulevad Stokholmist tagasi võitjatena. Papimõisa kooli ei suleta ega saadeta poisse tagasi mõisatesse orjama. Kuningas ise laseb ehitada kihelkondadesse koolimajad, kui nende vastu mujal huvi ei tunta, ta laseb Papimõisa poisid panna nendesse teiste eesti noorte õpetajaks. Seda teeb kuningas kindlasti, kui ta ainult piiskopi kaudu kuulda saab, kuidas Papimõisa koolipoisid loevad ja laulavad.

Kas ei tahaks Ignati Peedu ja Pakri Hans, et nende noored oleksid esimesed eestlased, kes lähevad võõrale maale teadet viima: Tartus on eesti kool ja seal õpivad maarahva noored paremini, kui keegi võis oodata! Eesti mehe vaim pole nüri, nagu kuningale lõpmatult kirjutatakse, eestlane pole "mitteinimene" Ta vajab ainult võimalusi oma vaimu harimiseks, nagu iga teine rahvas.

Kui õpetaja Forselius meestega sel viisil pikalt kõneles, lubas poiste eest kõigiti vastutada ja nad peatselt tagasi tuua, siis andsid mehed lõpuks järele. Mingu siis pealegi, kui on just hädasti vaja. Aegsasti, enne kui meri hakkab jäätuma, peavad nad ära käima. Nüüd läheb Tallinna sõit õnneks lihtsamini, sest on hea lumetee ja voorid liiguvad sadamalinnade poole väga sagedasti.

Teistel Papimõisa koolipoistel tuli pikem jõuluvaheaeg.

KULDTUKAT

Kui laev juba saarestikku jõudis ja eemal rand Stokholmi tornidega läbi halli uduvine hakkas paistma, paranes poiste meeleolu. Nad tulid aeg-ajalt tekile vaatama. Õine sõit üles-alla õõtsuvas laevas oli süнге ja surmani tüütav. Kui palju laevu on ka tõesti hukkunud talvistes tormides! Kas jõuavad nemadki randa? Hirm ja peapööritus peletasid une, poisid olid magamata ja roidunud. Nad töotasid mitte iialgi enam oma jalga laevale tõsta, kui ainult pääseksid eluga koju tagasi.

Nüüd seisis ometi kõige selle viletsuse lõpp käegakatsutav läheduses – Stokholmi tornid! Poisid tõmbasid rebasenahksed mütsid üle kõrvade, kasukakraed üles ja vahtisid laevalael. Jalgealune ei kõikunud enam nii tüütavalt ega öökima-panevalt, tuul vaibus, lained ei paisanud enam vett üle parda ega tekilseisjate riitele. Maa paistis. Ja kui palju saari!

— Oled sa, Jaak, näinud niisugust imet? ütles Pakri Hansu Jüri ja näitas lähemale väikesele saarele. — Puud kasvavad välja lausa kivist!

Härmatanud männid saarel olid kinnitanud oma juured järsu kaljuseina pragudesse. Mõni neist näis kasvavat kõrgel lagedal kivil, teised jälle selle järskudel külgedel.

Ignati Jaak silmitses samasuguse imestusega ja pidi tunnistama, et ta midagi sellist pole näinud. Ei Peedu oja liivakivis ega Emajõe järsul kaldal Veneküla taga kasva mände. Ei ole ju niisugust raudkivigi vist kusagil kogu Liivi- ega Eestimaal. Sellist imet on loodus teinud ainult Rootsi rannas, et ta on paisanud siia hi-

iglaslikke kivilahmakaid, mis täidavad kogu saare, langevad kui järsud müürid merre, valgete laineharjade uhta. Aga puu leiab ometi kaljus tuge ja toitu oma juurtele. Kui pole paremat maapinda, kasvab ta niisiis ka kivis.

Eemalgi sinasid härmatanud, vähese lumega saared kõrgete kuplitena uduvines, veelgi kõrgemad kui mäekuplid Palupera ja Otepää ümber. Aina kivi ja männid.

Laevad ristlesid nende ümber – läksid linna poole ja tulid loovides vastu. Tuli kahemastilisi suuri purjekaid, aga ka väikesi kalapaate õõtsus lainetel.

Pikkamööda lähenesid kirikutornid, uduvine vähenes. Külmas hommikutuules tungis punetav päike pilvede vahelt esile. Lumehärmas saared helendasid ümber ringi, kirikutornides löid särama kullatud kuked. Majade katused tulid ikka selgemini nähtavale. See oli kuninglik Stockholm.

Õpetaja Forselius tuli tekile poiste kõrvale. Kuigi tema sõitis pealinna juba mitmendat korda, vaatles temagi huviga ees avanevat panoraami ja jagas poiste imetlust.

— Kas nüüd on teie tühimus ja merehaigus kadunud? küsis ta naeratades. Ta jutustas poistele linnast ja selle elanikest, rääkis kuningalossist ja kuningast endast.

Külm talvine tuul plagistas purjedes, lained lobistasid all vastu laevakülgi ja peksid veepritsmeid üles. Tüürimees juhtis aga laeva ikka sadamale lähemale, kus näis seisvat terve mets laevamaste juba ees.

Ka linn asetses saartel. Oli näha, kuidas sillad ühendasid saari omavahel, kuidas inimesed seal sipelgatena liikusid. Majakatuste ja kirikutornide taga tõusis lõputuid kaljuseid künkaid ja nende vahel läikis vesi. Lund näis Stockholmis olevat vähe, hoopis vähem kui Liivi- ja Eestimaal.

Poisid lugesid kümme-kirikutorni ja imestasid, et nii palju kirikuid võib leiduda ühesainsas linnas. Ja jätkub rahvast kõikidesse! Siis seletas härra Forselius, et Stockholmis elab enam kui nelikümmend tuhat elanikku. Ei ole siin puudus kirikulistest!

Kõrgetel kungastel vehkles terve hulk tuuleveskeid, arvu poolest vahest veel rohkem kui kirikutorne. Suures linnas tuleb palju vilja jahvatada, et jätkuks kõigile igapäevast leiba. Ei ole siin niisuguseid ojasid nagu Kavandul Peedu oja, et ehitada ainult veski peale ja lase ratast ringi vedada. Siin tuleb läbi ajada tuuleveskitega.

Keskmise saare peal, kuhu maju oli kuhjatud kõige tihedamini, seisis jäme ümarmarik torn, ümberringi täis neljakandilisi aknaauke. Kas ka see on kirik? Õpetaja seletas, et seal asubki kuningaloss, see on lossi kõige kõrgem torn – Kolm Krooni. Kas poisid ei näe, mis seisab torni tipus? Jah, seal tipus polnud kukk ega tuulelipp nagu kirikutornides. Tüsed torni tipus ilutses kolm kuningakrooni, nagu ütleb ka ta nimi – Kolm Krooni. Ümber suure torni võis näha tervet hulka pisikesi tornikesi, mis kõik asetsesid tohutu suure maja katusel. Seal elab kuningas!

Kas ka poisid peaksid saama näha kuningat? Vahest ehk eemalt, päris kaugeltki? Kas ta sõidab läbi linna või ehk tuleb kunagi välja oma lossist, mis on küll nii tohutu suur eemalt vaadates? Ehk ta näitab end siis rahvale ja juhtuvad poisidki teda nägema? Kui nad kord koju tagasi lähevad, kindlasti küsitakse siis Papimõisas huviga: — Kas kuningat nägite? Küllap küsitakse Jaagult Kavandulgi: — Kas nägid kuningat? Missugune ta on? Kindlasti naeravad teised, kui Jaak peab häbenedes tunnistama: — Ei näinud. Lossi küll nägin, aga mitte kuningat ennast. Loss on nii tohutu suur, miks peaks kuningas sealt asjata välja tulema? Tal on seeski liikumisruumi küllalt. Aga võib-olla saab Jaak teistele ometi kinnitada: — Jah, ma nägin kuningat oma lihase silmaga! Niisugune ja niisugune oli ta! Sõitis linnas oma tõllaga, siis ma nägin teda. Kindlasti imetlevad siis kõik Jaaku ja tunnevad tema ees nagu aukartust: Jaak nägi kuningat ennast!

Kuigi Stockholm oli tohutu suur ja mahutas endas mitukümmend tuhat elanikku. Harjusid poisid ka lõpuks siin liikumisega. Neile said tuttavaks mitmed peatänavad. Nad oskasid juba omal käel tulla sillani, mis viis linna keskusesse, kuningalossi poole. Oskasid leida teise silla, millest pääses veelgi kaugemale.

Härra Forseliusel olid linnas omad käimised ja õiendamised. Ta sai kokku tähtsate ametnikkudega ja kirikuõpetajatega. Poisid aga liikusid omapead. Kaks korda käis härra Forselius juba piiskopi jutul. Tema muretsetud oli ka nende korter linnaäärses majas. Siin võisid poisid rahulikult ringi vaadata ja võtta ette teekondi südalinna. Neile anti aega tervelt kaks nädalat, alles siis läheb nende laev tagasi Tallinna poole. Kui aga meri vahepeal ei jäätuks.!

Kui aga tuleb siiski jõuludeks kõva pakane? Kuidas võiksid siingi olla mustad lumeta jõulud, ainult natuke valget härmatist puudes? Meri jäätub ja laevasõidud katkevad kevadeni! Mis öeldakse siis kodus? Poisse peetakse surnuks, nad on tormiga merel uppunud! Kas ei juhtu niisuguseid õnnetusi sagedasti, et laev hukkub kümnete inimestega, keegi ei tea kuhu nende laibad on aetud? Kes ütleb Kavandul või ka Papimõisas, et poisid siiski alles elavad, kuid ei pääse ainult Rootsist tagasi? Paluperal jäävad kõik uskuma, et poisid on kas uppunud või võeti nad Rootsist kroonusse. Öeldakse: opman Raupe jutt oli tõsi, poisid saadeti sõtta!

Pakri Hansu Jüril oli nutt varuks. Ta oli alles viieteistkümmne aastane, ta soovis koju tagasi kas või otsekohe. Ka Ignati Jaagul seisid kodused meeles enam kui Papimõisas. Ta mõtles pödurast Ignati Peedust – tema peab käima kogu talve palgi- ja viljavedudes, keegi ei anna talle nüüd mõnikord vabu puhkepäevi, nagu Jaak seda varem vahete-vahel tegi. Peedu ei saa oma tõbiseid liikmeid puhata ega saunasoojas haududa, vaja päev päeva kõrval väljas olla. Ja mida tehakse Säkil? Seal on kui matuse-meeleolu juba suvest saadik. Mida teeb Ante Meus? Nad kõik ootavad Jaaku Kavandule, ta pole neid kaua vaatamas käinud. Nüüd on ta siis võõras linnas. Kas pääseb ta veel tagasi hilisel talveajal?

Kuid siis arutasid poisid jälle, mida laevamehed neile merel kinnitasid: meri ei külmu veel nii pea, tulgu kui kõva pakane tahes. Vesi on soe. Neil peaks olema õigus, nad sõidavad ju kogu eluaja merel ja tunnevad oma ametit.

Toidupuudust poistel polnud vaja karta. Lisaks kodust kaasatoodud moonakot-tidele anti neile rootsi sööke, võõrustati rootsi kaljaga. Härra Forselius kõneles, et piiskop ise laseb maksta nende tehtud kulutuste eest. Härra Forselius polnud aga veel mingeid lubadusi saanud piiskopilt Papimõisa kooli kasuks, sellepärast tuli kannatlikult oodata. Kui ükskord leitakse sobiv vaba silmapilk, et kirikupea aega saab pikemalt nende kooliasja arutada, küllap siis lähemalt järele päritakse ja poiste endi käest kuulatakse, mida Liivimaal sel alal tehtud. Nii pea kui võimalik on piiskop lubanud nad kõik kolmekesi enda ette lossi kutsuda.

Lossi! Samasse, kus elab kuningas ise! Juba see teadmine rõõmustas poisse, et neid kutsutakse kuningalossi. Kes oleks julgenud seda loota!

Ignati Jaak ja Pakri Hansu Jüri unustasid kojuigatsuse ja hirmu mere jäätu-mise pärast. Nad läksid linna hulkuma ja arutasid, millal nad võiksid lossi minna. Missugune võiks see seestpoolt näida? Kas ehk koguni kuningas ise juhtub neile seal vastu tulema? Poisid kõndisid tänavatel ja kuulasid imelikku laulvat keelt, mida inimesed siin kõnelesid. Rootsi keel kõlas siin veel imelikumalt kui sõdurite suus Tartu tänavatel või maanteedel Palupera ümbruses. Sellest iseäralikust kõnест võisid poisid eraldada ainult mõnda üksikut sõna, mis härra Forselius neile õhtuti vabal ajal õpetas.

Poisid kõndisid tuttavat teed mööda sillani. Siia paistsid kaljused künkad kaugel üle vee, tuttavad kirikutornid kukkedega ja tuulelippudega. Keset saart seisis kuningaloss paksu ümmarguse torniga. Siia tulevad nad kord! Lähevad väravast sisse, keegi ei aja neid tagasi, piiskop ise kutsub neid. Mis kõik võib peituda seal kõrgete müüride taga? Siit tänavalt võivad nad näha ainult halle

katuseid ja lugematuid pisikesi torne. Kõrged puud küünitavad latvu üle müüriäärte.

Kaljudel vehkisid tuuleveskid. Laevamastide mets õõtsus mööda kai ääri, nende vahel askeldasid kalameeste paadid võrkudega ja mõrdadega

Poisid läksid edasi mööda kitsaid tänavaid. Vastu tuli toredates prantsuse kuubedes ja laiades põlvpükstes härrasid, suletutid laiadel kübaratel lehvimas, mõõgad vööl. Daamid sammusid nende kõrval pikkades kohevates mantlites. Tõllad kihutasid, mitu paari hobuseid ees, kutsarid pukis piitsa plaksutamas ja lakeid punastes kuubedes tõlla taga püsti, valmis härrastele uksi avama, nii pea kui sõiduk peatub. Igal sammul võis siin näha hoopis suuremat toredust, kui seda tõi Palupera mõisaõue härra von Fersen oma külalistega tulles, isegi palju suuremat rikkust kui Tartus või Tallinnas.

Imestades peatusid Ignati Jaak ja Pakri Hansu Jüri mõnede majade ees. Eriti kuningalossi läheduses ja turuplatsi ääres leidus hiiglaslikke maju – kahe ja kolmekordseid paleesid suurte klaasakende ridadega, tornikestega ja kuplitega. Laiad kivitrepid nende ees viisid otse teisele korrale, rõdu- ja katuseäärtel seisid reas valgest kivist inimesekujud. Kui palju tube võiks olla niisugustes majades! Ükssainus palee mahutaks terve Palupera mõisa rahva! Aga ei, niipalju rahvast ei ela neis, pole vist kunagi elanud, seletas härra Forselius poistele mõnikord. Need on suuraadlikkude ja kuninga ministrite majad. Neis on iga inimese jaoks mitu suurt tuba, neis elatakse hoopis teisiti kui talupoegade suitsutaredes. Mitu tuba ühele inimesele, mitte üks tuba paljudele nagu liivimaa külates. Neis on puhtad läikivad laud- ja kivipõrandad, mida ei oska talumees isegi ette kujutada, ei uita nendes seapõrsad ega lambatalled, ei lendle kanad lae all nagu talurahva taredes. Need toad säravad puhtusest ja valgusest – päeval Issanda päikeses, öhtul sadade küünalde tuledes, sest nende majade omanikud on väga rikkad. Nende omanikudel on palju mõisaid Rootsimaal, mitmetel ka Liivi- ja Eestimaal. Neil on hoopis suuremad varandused kui Reinhold Johann von Fersenil või kellel tahes Liivimaa mõisaomanike hulgast. Härra Forselius viis poisid turuplatsi ääres ühe kolmekordse maja ette. Sel näis katuse all leiduvat aknaid koguni neljanda ja viienda korra tarvis. Kas ka nii kõrgel keegi elada julgeb?

— See on kuninga endise ministri De la Gardie palee, ütles härra Forselius.

— Sel isandal on ka Liivimaal ja Saaremaal palju mõisaid, tervelt seitsekümmend. Aga nüüd on kuningas temalt juba palju maid riigile võtnud. Nii tehakse Rootsis paljude rikaste isandatega – nende mõisad ja paleed saavad kroonu omanduseks. Niisamuti hakatakse ka Liivimaal mõisaid kroonule võtma, talupojad tehakse kroonutalupoegadeks.

Stokholmi turuplatsil askeldas maarahvas oma kaarikute ümber. Need olid lihtsates hallides vammustes inimesed, vähe erinesid nad maarahvast, mis poistele tuttav oli Tartu laatadelt või kodust kirikuväravast. Kaarikutel ajasid nad viljakotte, võipütte, kinniseotud lambaid ja vasikaid. Kalurid tõstsid siinsamas kai ääres paatidest üles oma turusaadusi – kaste värskete kaladega. Teised veeretasid või tassisid vahepuus kohale silgutünne või müütasid linnarahvale leivakõrvast. Mõned kaupmehed hüplesid kaubaladude taga, peksid käsi vastu keha ja tegid endale sooja. Kaldale tõmmatud paadi ääres rüüpasid mehed kannust õllemärjusest, silusid habemeid ja kõnelesid palju häälega rootsi keelt.

Mõnikord läksid poisid linna kõndima öhtul videvikus. Nad hoidusid sattumast käratsevate meestejõukude lähedusse, sest polnud haruldane, et pimeduse varjus mõnigi tänaval uimaseks löödi ja ta riided seljast rööviti. Öhtul oli rahvast tänavatel palju, töölised said vabaks ja tõttasid oma kodudesse linnaäärtel. Härraste tõldade ees kanti laternaid ja tulelonte, laternad põlesid losside ja paleede väravates. Mõne suure maja ees põlesid tuled värviliste paberite taga ja valgustasid nii toredaid kujutusi ja võõras keeles väljalõigatud laulusalme.

Lõpuks saabus oodatud päev. Härra Forselius teatas poistele hommikul:
— Eile õhtul käis siin lossi käskjalg, meile saadeti sõna. Ja teate, mida? Täna lõuna paiku võtab piiskop meid lossis vastu! Peame aegsasti minema, et õigel ajal kohal olla.

Lossis! See tekitas nagu veidi hirmu. Seal elab ju kuningas ise! Piiskop oli ju kuninga õuejutlustaja, sellepärast asus ta tööruum lossis. Ta pidas jumalateenistusi tavaliselt Saksa kirikus, aga hoovkonna ja kuninga perekonna hingekarjase amet sidus teda enam kuninga enda elukohaga. Eestimaa piiskopil olid hoida tähtsad ametid, sellepärast polnud ta veel kordagi oma jalga Eestimaa pinnale saanud. Nüüd aga tahtis ta näha ja kuulda Papimõisa koolipoisse. Ka Eesti- ja Liivimaal ollakse nüüd nii kaugel, et talurahvast õpetatakse koolis. Piiskop leidis lõpuks silmapilgu vaba aega oma ennejõulustes kiiretes töödes, et kogu küsimusega lähemalt tutvuda. Ta tahab siis oma arvamise avaldada noorte sulasmeeste ja nende kooli kohta. Võib-olla oleneb tema otsusest koguni kooli edaspidine saatus — kas see peab edasi töötama või mitte. Piiskopil on kuninga kantseleis igasuguste asjade õiendamist ka rootsi kiriku- ja kooliküsimustega, nüüd võtab ta Tartust tulnud talunoores jutule lossis oma tööpaigas.

Jällegi läksid nad oma elukohast välja, mööda tuttavaid tänavaid, kaljupealseid üles ja alla, üle tuttava silla. Seekord kolmekesi. Aga nad ei jäänud nüüd kuningalossi eemalt silmitsema nagu varem, seekord läksid nad lausa edasi, nagu oleksid nemadki tähtsad riigiametnikud või kuninga enda külalised. Kolm Krooni, kuningalossi vahitorn kullatud läikivate kroonidega seisis nende ees. Tornikell löi üksteist. Neil oli veel aega, kuid nad ruttasid ometi ärevuses, nagu kardaksid nad juba hilineda.

Kuningaloss on veel tohutult suurem kui teda ligidalt vaadata. Silm ulatub nägema ainult väikest osa sellest, kui seisad lausa müüri taga. Näed ainult ülemisi klaasakende ridu, katuseid ja tornikesi. Mõnest kohast piiras lossi otse vesi, teisel kõrge kivimüür. Härra Forselius viis aga poisid peavärava kaudu suurele lossiõuele. Seda katsid siledad paekivitahvlid. Ei ole ühegi talutare muldpõrand nii puhas ja sile kui kuningalossi õu oma sirgetes ridades laotud kivitahvlitega.

Siin liikus inimesi edasi-tagasi, parukakandjaid härrasid pikkades kasukates, kübaratel uhked suletutid. Liivimaa noored teomehed läksid aga härra Forseliuse järele oma lambanahksetes valgetes kasukates ja punastes rebasemütsides ega peatunud sellepärast, et parukakandjad neid naerdes vahtisid. Nad läksid üles laiaast kivitrepist, mis viis otse teisele korrale, nagu linna kõikide suurte majade trepid. Härra Forselius kõneles vahtidega uktsel ja siis võisid nad edasi astuda. Ühes eesruumis riputasid nad kasukad ja läki-läkid varna, kohendasid kuubesid ja puhastasid pastlaid. Siis viis õpetaja nad ooteruumi ja näitas neile seinapingi istumiseks. Kui ta ise veidi aja pärast tagasi ilmus, teatas ta:

— Piiskop kutsub!

Suures ruumis laudade taga istus mitu parukatega ja pitskraedega härrat, need lehitsesid pakse raamatuid ja kirjutasid hanesulgede krabisedes paberitel. Eemal akna all toimetas raamaturiiuli juures üks kirikuõpetaja mustas kuues isand, tumedad parukalokid kitsa näo ümber, silmad sügavale auku vajunud ja teravad kortsud suu ümber. Madal must müts kattis ta lagipead. Kui härra Forselius üle lageda laudpõranda tema poole astus, poisid pehmetes nahkpasteldes kannul, pöördus õpetajamantlis isand nende poole. Ta habemeta kortsunud nägu löi lahkele naerule ning ta astus poistele sõbralikult vastu, kui need sügavalt kummardades seisma jäid. See oli piiskop, tema jutule neid kutsutigi. Tema pidi Papimõisa kooli kohta oma sõna ütleva.

Piiskop viis kauged külalised väikesse kõrvalruumi ja võttis laua taga istet. Ta kõneles härra Forseliusega rootsi keeli. See asetas tema ette eestikeelse katekis-

muse ja lauluraamatu. Piiskop lehitses raamatuid ja päris midagi seletuseks. Siis viipas ta käega Jüri poole. See astus lauale lähemale ja piiskop küsis saksa keeles:

— Kuidas on su nimi?

— Pakri Hansu poeg Jüri, vastas küsitletu maakeeles.

— Imelik nimi, ütles piiskop naeratades.

Ta päris veel Jüri vanust ja kodukohta, küsis, kas Jürile meeldib kooliskäimine Papimõisas. Kas ka teistele meeldib, või sooviksid kõik sealt koju tagasi minna? Kui kaua on Jüri juba koolis õppinud?

Härra Forseliuse abiga vastas Pakri Hansu Jüri kõigile küsimustele.

Nüüd lõi piiskop lahti eestikeelse lauluraamatu ja küsis, kas Jüri sellest lugeda oskab. Saanud jaatava vastuse, pidi Jüri oma sõnu tõendama tegeliku prooviga. Ta hakkas näidatud leheküljelt lugema valju ja selge häälega.

Ignati Jaak silmitses enda ümber. Seinte ääres seisid raamaturiulid paksude köidetega ja paberipakkidega. Klaasruutudega aken oli kõrge, peaaegu põrandast laeni, mitu korda suurem Kambja kirikumõisa akendest või ka Papimõisa omadest. Sellepärast oli siin nii valge, peaaegu nagu õues. Ja aknast välja vaadates paistis meri ja linnatornid, inimesed sagisid tänaval nagu kusagil sügaval all. Nagu oleks vaadanud kõrge puu ladvast. Lae all rippus kroonlühter paljude küünaldega nagu kirikus. Tubagi ise oli kiriku moodi, tohutu kõrge ja ukсед olid kõrged.

Jüri luges kartmatult edasi. Jaak vaatas, kuidas piiskop kuulatas heatahtlikult pead noogutades, kuidas kurrud ta suu ümber ja silmade all pehmenesid rahulolevaks naeratuseks. See isand ei tundunud olevat kuri ega pahatahtlik, nagu algul võis arvata. Ta noogutas ainult kiitvalt ja jälgis Jüri suuliigutusi, iga ta sõna, nagu mõistaks piiskop koguni maakeelt.

Niisuguse sorava lugemise korral ei või piiskop arvata meist halba, mõtles Jaak. Ta saab aru, et kaebused meie peale on ainult kurjusest ja kadedusest. Ka eesti poisid võivad lugemise ära õppida.

Härra Forseliuse näol peegeldus rõõm ja rahulolu, kui ta seisis laua kõrval ja niisamuti põnevusega lugemist jälgis. Ta pilgutas Jaagulegi silma nagu julgustavalt või kiitvalt: kuula teda! sina ei tohi kartma hakata ega lugeda halvemini!

Nüüd soovis piiskop, et Jüri ka laulaks, kui ta oskab. Laulgu seesama salm, mille ta viimati luges. Ja Jüri lauliski. Alustas niisamuti selge ja tugeva häälega. Võõras ümbrus ega võõraste juuresolek teda ei häirinud, ta tundis end niisama hästi kui Papimõisa koolimajas. Just niisama vabalt laulis ta.

Lahtisele uksele ilmus üks parukakandjatest pitskraega härradest, kes istusid kõrvaltoas ja kellede juurest poisid äsja läbi tulid. Ilmus veel teine ja kolmas kuulma, kuidas Pakri Hansu Jüri laulis eestikeelset laulu. Härrad astusid lähemale ja jäid laua ümber poolringis seisma. Nad kogunesid vaatama ja kuulama villastes hallides vammustes Liivimaa poisse.

Siis näitas piiskop Ignati Jaagule lehekülje, temagi pidi lugema ja laulma. Ta luges veelgi soravamini kui Jüri, iga sõna selgesti hääldades. Nad laulsid kahekesi ühte nende tuttavat koorilaulu.

Härrased avaldasid poistele kiitust ja poolehoidu. Nad kõnelesid piiskopiga ja härra Forseliusega. Patsutasid poistele õlgadele ja lasksid neile tõlkida:

— Olete tublid poisid! Juba seegi, et nii kaugelt tulete talvel külmaga siia oma kooli eest kostma ja selle õigusi kaitsma, seegi maksab midagi. Tööd olete seal hästi teinud, nagu me ise võisime kuulda. Kui lähete tagasi Liivimaale, tervitage oma kaaslasi ja ütelge neile: olgu kõik nii agarad. Siis ootavad Liivimaa rahvast peatselt hoopis paremad ajad, kui teil on praegu.

Härra Forselius lisas omalt poolt poistele selgituseks, et need härrad olevat tähtsad kuninga ametnikud.

Siis aga teatas piiskop midagi, mis poistele tuli hoopis ootamatult: homme tuleb neil minna kuninga ette, ka tema tahab poiste lugemist ja laulmist kuulata ja siis oma otsuse teha Papimõisa kooli kohta. Piiskop oli paaril korral küsimusest Tema

Majesteediga kõnelnud. Ta saadab lossi käskjalaga uuesti sõna, nii pea kui Tema Majesteet on määranud vastuvõtu kellaaja.

*

Suur kuldkirjaline uks avanes. Sametkuues ja valges parukas kammerhärri ilmus lävele ja kõneles paar sõna piiskopiga. Siis läksid nad – piiskop oma mustas kuues astus ees, tema järel härra Forselius ja viimastena kaks Liivimaa teopoissi hallides vammustes. Pehmed vaibad katsid põrandat, et kõrgete nahk- ja puukontsade klõpsumine ei häiriks Tema Majesteedi rahu. Aga Ignati Jaak ja Pakri Hansu Jüri käisid juba niigi kuulmatult oma pehmetes nahkviiskudes aral sammul.

Ignati Jaak kõndis nagu unes piiskopi ja härra Forseliuse järele. Vaevalt märkas ta enda ümber kuninga audientsiruumi toredust. Ainult üks mõte valitses ta peas: kuningas! Kuidas peab ta kummardama? Kuidas lugema kuninga ees? Kuidas näeb Tema Majesteet välja?

Hele päikesevalgus paistis sisse suurtest akendest, siin oli valge nagu õues päikese paistel. Kuid ometi muutus Jaagu silmade ees ähmaseks, nagu kõnniks ta hämaras talutares, kus tuleb hoida pea allpool suitsupiiri, et veidikenegi seletaks oma jala ette. Ebakindlate sammudega läks ta piiskopi ja härra Forseliuse järele. Nad kõndisid mööda tohutut pikka vaipa, mis oli ilustatud värviliste piltidega ja vajus jala all kui pehme äestatud muld. Kaugel ruumi teises otsas seisis akende all pikk laud, kaetud tumepruuni läikiva linaga. Kolm lakitud parukates ja helkivates pikkkuubedes härrat istus selle taga – üks keskel ja kummaski otsas üks. Aga kus on kuningas? Tema Majesteet? Polnud kusagil näha kullatud trooni ega kroonitud peaga kuningat sellel istumas. Ainult heledad küünlalühtrid särasid laual, seal leidis ka paar raamatut ja pabereid. Jaagu silmad otsisid kuningat.

Siis haaras piiskop Ignati Jaagu käe ja peatas ta edasi minemast. Jaak märkas, et ka härra Forselius seisis, tükk maad lauast eemal. Nad kummardasid sügavalt, peaaegu maani. Ainult piiskop kummardas natuke vähem ja astus edasi laua ette.

— Majesteet! alustas piiskop. Ta kõneles rootsi keeles mõned sõnad ja kummardas uuesti keskel laua taga istuva isanda ees.

Nende vastas istus kuningas!

Ignati Jaak tundis meelegahtades midagi nagu raskesti suruvat. Ta ei näinud enda kõrval seisvat Pakri Hansu Jüri ega härra Forseliust. Säravad küünlalühtrid laual kadusid nagu kuhugi kaugusse ja suurtest akendest põrandavaibale langev päikesepeaiste vajus teadmatusse. Jaagu kõrvus kõlas ainult piiskopi laulval häälel oeldud sõna – majesteet.

Kuningas istus siinsamas nende ees, sammu viis-kuus Jaagust. Ta tumedad, peaaegu mustad parukalokid ulatusid õlgadele, liibusid ülevalpool aga tihedalt pea ligi ja jätsid otsaesise kuidagi kitsaks ning madalaks. Ta pruunid silmad olid nagu väsinult pilukil tumedate pikkade kulmude all, pilk liikumatu. Lõuga kattis tume lühike habe, niisamuti käis mustav võru kaares ümber ta suu. Huuled olid tõsiselt ja nagu kannatamatult kokku surutud ega avanenud ühekski sõnaks.

Kuningas kuulas piiskopi juttu, kui see teda laulvas rootsi keele kõnetas ja veelgi korduvalt lausus – majesteet! Tumeroheline kuub oli tal seljas, rinnaesine ja varrukasuudmed valgest pitsist. Kuninga parem käsi toetus lauale, ta peened pikad sõrmed lebasid liikumatult pruunil läikival laudlinal. See polnud töömehe käsi töömehe krobeliste, jämedate sõrmedega, pidi Ignati Jaak mõtlema. Hoopis teistsugune kui mõisa künnimehe käsi. Kuidas hoiavad need sõrmed mõõgapidet ja hobuse ratsuteid? Ometi on ju kuningas ka kuulus sõjamees. Need sõrmed hoiavad nüüd ainult hanesulge ja kirjutavad paberitele alla kuninga nime: Kaarel. Kõik sünnib tõrkumatult, mida niisuguses kirjas kästakse, mille all seisab kuninga nimi.

Ignati Jaak on kuulnud muinasjutte, kuidas talupoisid käivad kuninga juures. Poistel juhtub kõiksuguseid imelikke viperusi ja kõik võimalikud takistused ilmuvad neil teele, aga nad lähevad. Takistused võidetakse nõiduse väel, nõiajookidega, nõiasõnadega, sest muinasjuttudes esineb palju nõidust ja kõik võimatu on võimalik. Muinasjuttude talupoisid igatsevad kuningatütart ja poolt kuningriiki, selleks lähevad nad lossi. Neid jutte on Jaak kuulnud kodus Ignatil, on kuulnud Karja-Tõnu suust ja mujalt. Neid on hea kuulata, kuigi neis ei leidu sõnakestki tõtt.

Nüüd seisab aga Ignati Jaak ise kuninga ees, päris ilmsi. Lihtne Liivimaa talupoiss Kavandu külast oma talupoja-vammuses ja pasteldes, pikkade juustega ja tugevate töömehe-kättega. Rootsi kuninga ees Stokholmi lossis. Päike paistab heledasti sisse kõrgetest klaasakendest, laual ja lae all säravad küünlalühtrid, seintel ripuvad tohutud värvilised pildikangad. Põrandat katab määratu suur kirju vaip kirevate kujutustega, laua taga istub kuningas ise. Mingi salapärane nõidusevägi pole Jaaku siia toonud, ta tuli ise koos Pakri Hansu Jüriga ja härra Forseliusega. Kas pole see imelik? Tema ei igatse kuningatütart ega poolt kuningriiki, nad tahavad ainult kuningale lugeda eestikeelsest katekismusest või lauluraamatust, sest paljud väidavad – eesti poiss ei õpi kunagi lugema; ta ei suuda seda, tema on loodud ainult adra taga kõndima. Nad ootavad siin kuninga kaitset ja tuge Papimõisa koolile. Kui kõik hästi läheb, siis võivad neist ehk saada vabamehed – Jaagust, Pakri Jürist ja võib-olla kõikidest teistest Papimõisas. Kas pole selleski mingit võlu, kui kõik nii juhtuks? Kui mõisavaimust saaks vabamees? Kes on seda varem kuulnud, see on võimatu! Kuid seda suudaks ometi kuningas, kui ta ainult tahab. Nii on ka päris-kuningas midagi muinasjutulikku, seda ei või salata.

Piiskop lõpetas.

Kuninga pilk langes poistele. Jaak tundis, kuidas ta tumedate, natuke pilukil silmade vaade läbitungivalt peatus ka temal, Ignati Jaagul – ta hallil vammusel, parknahksetel pastedel. Siis avanesid kuninga kokkusurutud huuled ja ta ütles saksa keeles:

— Astuge lähemale!

Nad lähenesid paar sammu lauale ja kummardasid uuesti. Siis kõneles kuningas härra Forseliusega. See vastas lühidalt ja temagi ütles – majesteet! Ka piiskop seletas veel midagi. Kuningas kõneles sõbralikult. Siis pani härra Forselius tema ette eestikeelsed raamatud. Kuningas lehitses katekismust, avas siis lauluraamatu ja ulatas selle üle laua Ignati Jaagule.

— Loe siit, kui oskad, ütles ta saksa keeles ja osutas ühele leheküljele.

Korraga oli Jaagul kõik hirm kadunud. Ta pani tähele, kuidas kuninga tõsisel näoilmes levis heatahtlik naeratus, kui see ulatas raamatu oma pitskäisega õnukesest käest. Mustendav võru ta suu ümber tõmbus lahkele naerule.

Jaak vaatas korraks piiskopi ja härra Forseliuse poole, needki noogutasid julgustavalt. Kaks valgetes parukates härrat kuninga kõrval jäid ootavalt kuulatama.

Jaak haaras mõlema käega lauluraamatust kinni, nagu kardaks ta selle kukkumist saatuslikul silmapilgul, seisis sirgelt pruuni sametlinaga laua ees ja luges selgesti:

Jumal taeva ning maa looja,
Isa, Poeg ning Püha Vaim,
Sina öö ning päeva tooja,
Kelt on päevlik, kuu ning taim.

Ta luges, nagu seisaks ta Papimõisa koolimajas, midagi ei kartnud ta. Miski ei häirinud teda. Härra Forselius kuulatas siinsamas tema kõrval, rõõmsal ja rahuloleval ilmel. Kõik näisid olevat sõbralikud ja heatahtlikud – piiskop, valgetes pa-

rukates härrad laua taga, kuningas ise. Ta luges kõlava häälega, iga sõna selgesti välja üteldes.

— Sa loed ju suurepäraselt, lausus kuningas. — Tubli poiss! Kuidas on su nimi?

— Ignati Jaak.

— Kust oled sa pärit?

— Liivimaalt Kavandu külast, Kambja kihelkonnast.

Kuningas oli Jaagu esinemisega rahul

Kas ka teine poiss lugeda oskab? Pakri Hansu Jüri kinnitas, et ka tema oskab. Kuningas uskus seda, ilma et Jüri oleks pidanud omakorda lugema. Aga tema Majesteet soovis, et nad koos — Jüri ja Ignati Jaak — laulaksid selle laulu, mille Jaak praegu luges. Poisid laulsid, nagu nad seda lugematuid kordi teinud oma igapäevases kooliruumis. See oli ju nende tuttav hommikulaul, seda oli ka sagedasti lauldud pühapäeviti kirikus. Miks ei peaks nad seda laulda oskama?

Kuningas avas enda ees laual suure nahkpunga. Selles kõlises raha. Kui poisid laulu lõpetasid, ütles ta:

— Kumbki poiss saab tubliduse eest kuldtukati.

Kuningas viipas käega. Poisid läksid teispoole lauda ta ette. Ta pistis kummalegi pihku helendava kuldraha.

— Nende õpetajale tuleb anda reisiraha, rääkis ta siis valgetes parukates härradele saksa keeles. — Tuleb ka kirjutada volikiri härra Forseliuse nimele, et ta võiks asutada koolisid ja lasta ehitada koolitubasid kogu Liivi- ja Eestimaal. Ma kirjutan oma käega alla.

Härra Forselius ja poisid kummardasid sügavalt. Siis sammusid nad piiskopi järel ukse poole.

Ignati Jaak silmitses raha oma peol: sätendav kuld! Ühel küljel säras kuninga pilt, aga hoopis nooremas eas kujutatud kui praegu, teisel rootsikeelsed kirjad ja kolm kuningakrooni.

IMBI MUHEL,
eelkooliealiste laste eriainete
metoodik ja lastepsühholoog

ÜKS UNUSTAMATULT ILUS REIS
ITAALIASSE

Meid oli 38 reisiseltsilist, kes sõitsid B. G. Forseliuse Seltsi õpireisi bussiga 1. oktoobril 1995 avastama maailma. Rühma kuulusid veel kaks mõnusat, korrektset ja oma ala hästi tundvat bussijuhti Kalju ja Ilmar. Ja muidugi meie reisi jaoks kõige vajalikum ning autoriteetsem isik – õpirühma juht, B. G. Forseliuse Seltsi tegevesimees härra Madis Linnamägi. Nii oli meid kokku 41 ja meist sai sõidu lõpuks tõeliselt ühtehoidev pere. Märkimisväärseks peaksin ma seda, et meie, 38 reisija hulgas oli 8 abielupaari, mis on kindlasti reisimisel uue aja märk. Kui vaadata koosseisu elukutseti, siis oli meie hulgas kõige enam arste ja juriste, neile lisaks üliõpilasi, kaubandustöötajaid, ehitus-, elektri- ja hüdrotehnikainsenere, pangatöötajaid, ajakirjanikke, politseitöötajaid, turismiga tegelevaid inimesi, maaparandajaid, oli ka koduperenaisi. Kui üldiselt armastavad reisida rohkem naised, siis meil oli küll tugevaid ja nõrgemaid pooli peaaegu võrdselt.

Sõitsime läbi Poola, peatusega Krakovis. Tolli läbisime kiiresti ja valutult. Ütleksin selle maa kohta, et tont ei saa pidada nii hirmsaks, kui temast räägitakse. Meile oli küll Poola ja eriti Krakovi linn ning sellega külgnev maailma üks vanimaid, 13. sajandist käigus olev, Wieliczka soolakaevandus suureks

elamuseks.

Turistid käivad seal 1772. aastast alates. Laskusime 135 meetri sügavusele maa alla. Kõndisime piki soolasse raiutud käike ja koopaid, milledest üks oli huvitavam kui teine. Soola sisse raiutud kirik, kabel, kontserdisaal, soolajärvede sinine veepeegel, soolaskulptuurid. Enneolematu elamus. Kõigele lisaks poola giidi asjatundlikud seletused ja lood kaevanduse ajaloo kohta. Mitte väiksema elamuse jättis Krakovi vanalinna kohal kõrguv tsitadell Wawel — kuningaloss-muuseum, koos toomkirikuga. Kiriku põranda all asuvad hauakambrid. Ühes nendest on poola rahva poolt sügavalt austatud marsal Józef Pilsudski sarkofaag.

Tatrate eelmäestikud läbisime õhtuhämaruses. Ka Poola-Tšehhi piiripunkt tegi oma töö kiiresti ja korralikult. Ööbisime Brno külje all asuvas Rohlenka puhkekeskuses. 3. oktoobril kell 10.00 olime oma reisiseltskonnaga Austrias, Viinis. Parkisime otse südalinna Konzerthausi ette. Kohe tulid silma ette iga-aastased uusaastakontsertide ülekanded Viinist, samast hoonest, mille ees nüüd seisime. Mõnikord võib kauge saada ootamatult lähedaseks. Viinis peab igaüks ise käima, seda on väga raske kirjeldada. Muidugi võib öelda, et jalutasime linnapargis. Istusime kuulsa J. Straussi kullatud skulptuuri ees ja loomulikult tegime

pilte. Viibisime Viini ülikoolis, mis asutatud 1365, Raekoja esisel väljakul, Hofburgi keisrilossi aias ning väljakul, mille ees seisid pikas reas hobukalessid, oodates turiste. Jah, me viibisime Püha Stephani toomkirikus, sõitsime mööda uuest kongressihoonest, kõndisime jalakäijate tänavatel, kus sõidukeid ei tunta, nautisime Viini kohvikute mõnuseid, jalutasime austria psühhiaatrite Sigmund Freudile pühendatud pargis.

Et teel Itaaliasse juhtus Austria-Itaalia piiri ületamisel dokumentidega väike arusaamatus, saime üle piiri alles 4. oktoobri hommikul. Nagu selgus, meie õnneks. Suurepärase päikesepaistelise ilmaga läbisime Itaalia Alpid, mille ilu on kirjeldamatu. On vaja sõita ja vaadata ise! Meie arvates oli juba Austria poolelgi hulgaliselt mägitunneleid, millest maantee läbi viis, aga Itaalias järgnes üks tunnel lausa teisele. Ilm püsis kogu reisi vältel soe ja päikeseline. Nii oli Austrias veel nüüd oktoobris üle 20° sooja. Itaalias ootas meid aga suur soojus, 25-30° ja isegi üle selle. Firenzesse sõitsime õhtu eel, et kõrgel linna kohal asuvalt vaateplatvormilt, Piazza Michelangelolt, nautida õhtuses päikeses ja äkki saabunud pimeduses helklevat linna siluetti. Mäejalamil aga mustasid õhtutaeva taustal meie mändide sugulased — piiniad. Aedades õitsesid mitmevärvilised roosid, aiapäikselid väänlesid ronitaimed. Kõikjal võis näha meile hästituntud luuderohu.

Ööbima sõitsime Liguria mere rannikul Marina di Massa e Carraras asuvasse tõelisse vanasse villasse marmorpõrandad, trepid, sambad. Aias valgest marmorist skulptuurid. Üldse nägime Itaalias nii palju mitmevärvilist marmorit kui ei kunagi enne.

Meie peatuspaik asus Pisa linnale küllalt lähedal. Niisiis hommikul koos päikesepaistega oma avastusretke alustasimegi. Meie esimesteks paikadeks olid Piazza dei Miracoli ristimiskirik, surnuaed, toomkirik ja

selle viltune kellatorn Pisa torn, mida tunneb terve maailm. Toomkirik on ehitatud aastail 1063-1118 saratseenide üle saavutatud võidu auks. Eriti kauni vormiga on toomkirikust eraldi asuv ümmarguse kujuga ristimiskirik (battistero), mille katusel seisab Ristija Johannese kuju.

Pisa väljaku ääres võib leida hulgaliselt kauplusi, müügikioske või lihtsalt kaupmehi, kes muruplatsi ääres oma kaupa kiidavad. Pisa on olnud ja on veel praegugi küllalt tähtis kaubanduskeskus. Et Pisa on Galilei sünnilinn, kannab sama nime mitte kaugel asuv lennuväli. Maetud on Galilei Firenze toomkirikusse, kus sama päeva teisel poolel ka viibisime.

Firenze asub kabel pool Arno jõge orus, Põhja-Apenniinide südames. Firenzes on nii palju vaatamisväärsusi, sealhulgas arhitektuuri- ja kunstiaardeid, et isegi nädal oleks vähene, et kõigega tutvuda. Tänu B. G. Forseliuse Seltsi väga heale eeltööle olid meil kõigil linnaplaanid. Eelnevalt olime bussis sõites näinud linna videolindilt. Nii me siis mööda linna kiirustasime. Firenze toomkirik kui eelmisel õhtul linnapildis nähtud kõige eredam siluett tundus juba tuttav. Nüüd päikeses seisis kiriku roheline, valge ja roosa marmoriga kaetud fassaad otse meie ees. kiriku kõrval kõrgus kellatorn, mille alaosa kaunistasid kuusnurksed inimese elu kujutavad bareljeefid. Firenze sümboliks ongi kiriku kuppel, mille läbimõõt on 43 meetrit. Peasissekäigu vastas on ristimiskoda (baptisteerium), mida ei saa jätta kirjeldamata. Baptisteerium ehitati juba Rooma impeeriumi päevil. Oma praeguse kuju sai hoone XI-XIII sajandil, on eriti kuulus oma pronksuste bareljeefi poolest, milliseid Michelangelo nimetas Paradiisi väravateks. Nii me neid seal oma silmaga vaatasime. Enamik meie rühmast viibis ka Medicite suguvõsa elumajas Palazzo Medici-Riccardis ja Medicite kabelis.

Rooma. Kapitoolum. Isamaa Altar ehk Itaalia Taasühendamise monument.

Firenze on tõeline kunsti ja kunstnike linn, milles elu kihab lõunamaise temperamendiga. Üle Arno jõe viib mitu silda, omapärasemaks on Ponte Vecchio sild, mille kaar on täis ehitatud väikesi kullassepapoekesi. Huvitav on Firenze raekoda oma neljakandilise torniga. Kogu raekojaplats on omapärane muuseum, kus külg-külje kõrval seisab hulgaliselt skulptuure. Nende hulgas ka koopia Michelangelo Taavetist.

Firenzest on Rooma umbes 300 km.

Sumedal ja soojal õhtul jõudsimegi Igavesse Linna. Peas olid kõik kunstid segamini, aga hommik oli õhtust targem. Peale mõnusat puhkust Foro Italico olümpiakeskuses oli kogu rühm 6. oktoobri varahommikul uuteks elamusteks valmis.

Alustasime Vatikanist, mis on paavstide ameti- ja elukohaks olnud juba üle 600 aasta. Vatikani muuseumi rikkalikud väljapanekud ületavad igasuguse ettekujutuse piiri. Parem on sinna minna varahommikul, kohe kui sissepääs avatakse. Sel ajal on rahvast vähem ja ruumides kergem liikuda ning kunstiväärtustega tutvuda. Sixtuse kabelit on üsna raske kirjeldada, see on ülev oma harukordsete maalidega. On teada, et kabeli altariseinale Michelangelo poolt maalitud Viimne

kohtupäev on suurejooneline. Et kõik seinal olev aga nii dünaamiliselt mõjub, seda ei kujutanud küll ette. Ükski reproduktsioon ei anna sellist elamust mille saime ise siin viibides.

Muuseumile on loogiliseks jätkuks Püha Peetri kirik. Paljud meist on seda näinud televiisori vahendusel, kui kantakse üle uusaasta öömissat. Seistes ise selle kiriku võlvide all, tundis igaüks meist end imepisikesena tohtus ruumis, maailma suurimas ristiusu kirikus. Kiriku hinnalisimaks kunstiteoseks peetakse Michelangelo Pieta'd, mille ees meilgi oli aega seista ja mõtiskleda.

Rooma oma Kapitoolumi väljakuga, Colosseumiga, Pantheoniga, isamaa altariga ning teiste vaatamisväärsustega on kirjutajale nii raske pähkel, et jääb üle ainult öelda: minge ja vaadake ise või kuulake Hardi Tiidust ning vaadake tema videofilmi, kui see kord valmis saab.

Roomas olemise finaaliks oli õhtune Hispaania väljak oma treppide ja purskkaevuga ning muidugi Trevi purskkaev, mille ääres Roomas valitseva palava ja niiske kliimaga on meeldivalt jahe istuda. Trevi purskkaevu juures tuleks vähemalt oktoobrikuul olla õhtul kell 6. Siis süttivad purskkaevu lähistelet asetatud prožektorid. Kitsas, majadest ümbritsetud väljak, mille

suurus on vaevalt pool Tallinna Raekoja platsist, omandab erilise lummuse. Roheliselt helkiv vesi lainetab rahutult kaljude vahelt aina juurdetulvavast veest. Purskkaevu skulptuuride ansambli keskseks kujundiks on ookean võimas, suurel teokarbil seisev mehefiguur, kes juhib pooleldi veest väljaulatuvaid merihobuseid. Purskkaevu poolkaarekujulist veebasseini ümbritsevad samuti poolkaares paigutatud astmelised pingid. Siin oli mõnus puhata. Muidugi viskasime üle õla purskkaevu eesti sente, et kunagi veel tagasi tulla.

Lahkusime Roomast ja ületasime Tiberi jõe. Tee ääres on paljud paigad seotud B. Mussoliniga. Ka Foro Italico kandis enne sõda tema nime. 7. oktoobri hommikuvalguses oleme teel Pompejisse. Meie maanteest vasakul kõrgus võimas Vesuuvi tulemägi oma sadulakujulise tipuga. Kuumust oli 30° nii bussis kui väljas. Laavast ja tuhost väljakaevatud linn pakub liiga palju elamusi. Oma aja kohta uskumatult hästi ja kompaktselt ehitatud linn, avarate eluruumide, sisehoovide, köökide ja magamisruumidega. Kõrgete kaarikute rööpajäljed tänavatel on selgesti nähtavad. Freskod seintel on kohati nii elavad, nagu oleksid need alles aasta tagasi maalitud. Ja ometi on see linn surnud. Ainult turistide arvutud grupid toovad siia päeval elu.

Ja juba oleme teel Napoli, ühte ilusamasse, kärarikkamasse ja räpasemasse linna. "Naised, hoidke oma rahakotte!" kõlab soovitus rühmajuhi suust. Küllap põhjendatult, sest juba Roomas otse meie silma all kimbutas väike tänavavaras soliidset aastates meest. Mida lõunapoole, seda temperamentsemad on inimesed, nii võib arvata. Ka autoga sõitmine on siin lausa hullumeelsus, sest keegi ei tunnista liikluseeskirju. Meiegi bussile sõitis väikeauto nii lähedale, et kaotas oma tagasivaate peegli. Ometi tasub Napolit kindlasti näha. See on ilus linn pilvepiirini tõusva Vesuuvi külje all. Kaunid on siin nii suurejooneline

rannapark kui ka mitmed suurepärased ehitised. Napoli on nagu pääsupesa, mis on hoole ja armastusega ehitatud üles mööda mäekülge ja liubub tihedalt selle vastu.

Pühapäeva, 8. oktoobri hommikul oli varane äratus. Meie hotell Ostello Mergellina asub mäenõlval. Kaljusein akende taga oli täis punaseõielisi opuntia kaktusi. Kuidas nad seal küll püsivad, jääb arusaamatuks. Hommikusöögi järel olime oma bussiga teel Napoli sadamasse, kus meid ootas tiiburlaev. Laeva taha jääv Napoli panoraam oli kerges uduvines. Võimsana eraldub linna siluetist sadama lähistel asuv Castel Nuovo loss-kindlus, mille peasissekäiku kaunistab kahe torni vahele ehitatud triumfikaar, mis kannab Miikaeli kaju. Üle mere paistab Sorrento poolsaar ja selle kohal Vesuuv, mille nõlvadel me alles eile kõndisime. Liikusime ajaga võidu. Igas hetkes oli palju uut ja seninägematut. Umbes 30-minutilise sõidu järel sildusime Capri sadamas, Marina Grandes. Valikuvõimalusi oli kaks: kas uudistada saart, Capri linna ja selle randu omapäi või teha mootorpaadiga ühisreis ümber saare ning sõita väikebussiga (suuri siin ei olegi!) rohkem kui 300 meetri kõrgusele merepinnast. Tuleb juba ette öelda, et Capril asuvad vist küll maailma osavaimad autojuhid. Rõõmsalt naerdes ja lobisedes kihutavad nad ohtlikel käänulistel ja kitsastel mägiteedel, andes aeg-ajalt enne kurvi vastutulijatele hoiatuseks signaali. Meie rühm kasutas mõlemat võimalust. Ja huvitav oli mõlemal, nii nendel, kes omapäi avastusi tegid, kui ka nendel, keda väike ja üsna tõmmu caprilane Guglielmo juhtis.

Caprit on raske kirjeldada, seda peab nägema. Kõrged, järsud püstloodis kaljud, millede vahel, mitmesaja meetri kõrgusel asuvad lumivalged villad otsekui pääsukesepesad. Kaljudesse raiutud trepid ja liftid laskuvad veepiirini, kus paiknevad erasadamad paatide ja jahtidega. Kaljuseintes on näha

koopaid, milledest ühte veepiiril asuvasse oma paadiga sisenesime. Vesi on tumesinine, soe ja soolane. Lainete liikumisel paljastuvad koopa seinad küljes veepinnast allpool kasvavad ereoranžid korallid. Teeme peatuse, et ujuda ja puhata kaljudevahelisel rannal. Ranna laius on 20–30 meetrit, selle taga püstloodis kaljusein. Vesi oli karastavalt mõnus ja tulisoolane. Valitses saunakuumus. Oli oktoobrikuu, päike lõõskas.

Peagi tuli ronida mööda kaljutreppide üles, et jõuda teeni, kus ootas väike buss. Saime uute avastuste osaliseks. Tuli välja, et allpool asuvale Capri linnale lisaks on saare lääneosas kõrgel mäetippude lähedal väikelinn Anacapri. Ajalugu räägib, et Gaius Julius Caesar Octavianus Augustus valis saare endale residentsiks. Augustuse ajal oli rooma kultuuri õitseng, nõndanimetatud kuldne ajastu. Tema plaani viis ellu järgmine keiser Tiberius. Enam kui 300 km kõrgusel kaljunukil on Tiberiuse villa varemed. Nende varemete ja keisri kaasaegsete säilinud kirjelduste põhjal on Itaalia arheoloogid ja arhitektid joonistanud rekonstruktsiooni, mis näeb väga imposantne välja. Ühtekokku laskis Tiberius saarele ehitada 12 villat 12 peajumala auks. Anacapri linna serval asuvalt kaljult avaness võrratu vaade ümbritsevale Türreeni merele. Võisime anda fantaasiale voli ja kujutleda, kuidas keiser Tiberius siit, eraldatud saarelt valitses tervet võimsat Rooma riiki.

Saare ilust on lugu pidanud ka paljud teised. Anacapri vaateplatvormi vahetus läheduses asub Villa San Michele. See on maailmakuulsa kirjaniku ja arsti, rootslase Axel Munthe (1857–1949) villa. Villa esisel pisikesel platsil, valgetel marmorpinkidel puhkas meie rühm jalgu ja kuulas rühmajuhti.

Aeg kiirustas tagant. Veel viimased ostud pikas reas asuvatest suveniiri- ja riietekauplustest, veel tass musta ja kanget Anacapri kohvi

ning oli aeg asuda teele, et kõigepealt jõuda laevale ja Napolisse ning alustada sealt teed San Marino Vabariiki.

Oktoobri varahommikul olime San Marino Vabariigi, Apenniinide põhjanõlval asuva vanima demokraatliku kääbusriigi piiril. Siin ei küsinud meilt keegi viisat. Otse vastupidi, seisime tollipunktis sabas, et selle haruldase riigi viisat kui suveniiri oma passi saada. Tasuta seda ei anta. Igaüks meist ladus 2000 liiri lauale. See on meie rahas 14 krooni. Viisaga passis jätkasime teed San Marino südamesse. Riigi pindala on 61 km², kaugus merest 10 km, kõrgeim punkt on 750 m merepinnast. Pealinna San Marinoga (Püha Marius) seondub ilus legend suurest emaarmastusest ja sügavast humanismist, soovist aidata inimesi. Riik on ÜRO liige. Helesinisel valgel lipul on 3 torni, sõna Libertas ja kroon. Siin elatakse turismist. Riigis, kus puudub sõjavägi, kõnnivad turistide rõõmuks ringi uhkete teraskiivritega kindlusevalvurid. Neid võivad turistid pildistada. Odavad ja turistide poolt hinnatud on tohutusuured, pehmed, plüüsi mänguajad koerad, kassid ja muud loomad. Sai meiega buss mõne loomakese poolest rikkamaks. Tundub, et siin tegi meie reisiseltskond üksjagu sisseoste. Vääriskividega ehted, sanmarino mündid, veinid ja muud joogid erikujulistes pudelites ja veel mõndagi muud. Rahul olid nii peremehed kui külalised.

Ees ootas Veneetsia. Kas jõuame veel vastu võtta uusi muljeid?

Kui Cervias, Vahemere kaldal asuvas mugavas kolmetärnilises hotellis olime end öösel välja puhanud, uskusime üksmeelselt, et uuteks muljeteks on ruumi veel küll. Ei saa ütlemata jätta, et siit lähedalt, veidi enne Ravennat, Rubico jõe äärest alustas Caesar oma sõjaväega aastal 49 e.Kr. teekonda Rooma, et saada imperaatoriks. Tundus, et Itaalias on ajaloolisi paiku igal sammul.

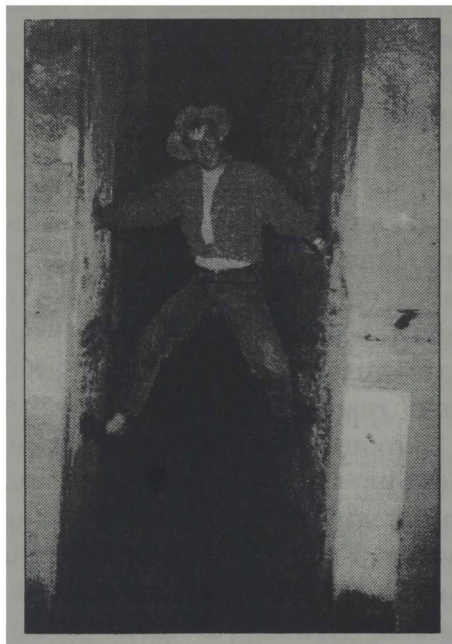
Hommikul sõitsime piki Po jõe madalikku Veneetsia suunas. Käes oli 10. oktoober. Päevad olid läinud lennates. Olime 3,7 km pikkusel sillal, mille kaudu jõudsime "päris" Veneetsiasse - iga turisti Mekasse. Jõudsime linna, kus puuduvad autoteed. Selle asemel on veebuss, mis viib meid otse Püha Markuse väljakule. Suur Kanal, Canale Grande, on selle kummalise linna peatänav. Kanali pikkus olevat üle 4 kilomeetri. Selle ääres seisavad palazzod, kirikud, elamud, kasiinod, hotellid, kaubamajad — ühesõnaga kõik, mida turistide juurde-meelitamiseks vaja. Ka siin elatakse turismist.

Markuse platsil oli tohutu rahvarohkus, aga mitte vähem polnud seal ka tuvisid, keda söödeti ja pildistati. Meeldiv tundus, et selles rahvaste paabelis kõik sulle naeratasid, olid lahked ja viisakad. Muidugi külastasime doodžide paleed, mis on Veneetsia kunagise vägevuse ja hiilguse üks sümboleid. Kõik otsisid õhinal Õhkamiste Silda. Sild leitud, tuli selle taustal end loomulikult pildistada. Veneetsia vanalinna kitsad tänavad meenutavad veidi meie Müürivahe või Voorimehe tänavat, kuhu päike kunagi paistma ei pääse. Äritegevus oli erakordselt elav. Pisikesi kauplusi on mustmiljon, kõigil on midagi pakkuda. Tõeliselt ilusad on Veneetsia ehted - hõbeketid, käevõrud, kameed. Tundus siiski, et kullaga kaubeldakse siin rohkem kui hõbedaga. Korallehted ning lihvitud laavast ehteid võis leida igast müügikohast. Mida oli aga kõige rohkem? Vist siiski kõigist võimalikest materjalidest valmistatud maske. Mitte ilmaaegu ei ole kuulsad Veneetsia karnevalid.

Meie jaoks olid kõik need 12 reispäeva olnud üks suur karneval, mis jääb alatiseks meelde.

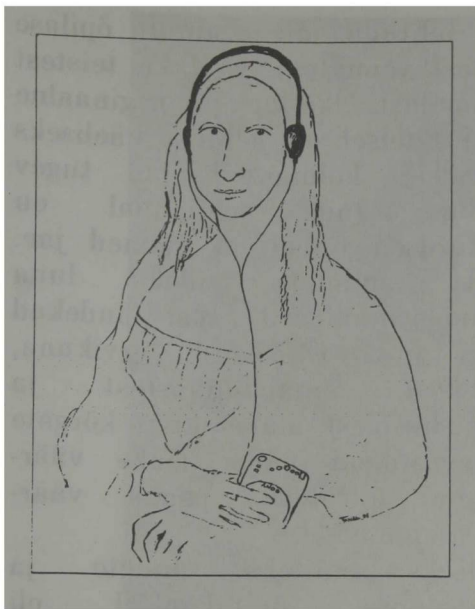
Kõik jäi seljataha. Kaasa võtsime ilusad mälestused, eredad muljed, mis küll edaspidi veidi tuhmuvad, kuid mida võib fotosid vaadeldes ikka ja jälle elustada. Lõpetuseks ei saa

veel kord ütlemata jätta, et suur osa nii huvitava reisi õnnestumisel oli B.G. Forseliuse Seltsi rahval, kes reisi ette valmistasid ja plaanid ellu viisid. Tõsi küll, ka meie rühm oli väga üksmeelne. Jääb veel öelda jällekohtumiseni ja tänada Forseliuse seltsi peret, autojuhte ja eriti rühmajuhti. Ka mitut meie reisiseltskonna liiget on kogu rühmal põhjust südamlikult tänada. Reisil

Veneetsia kitsad tänavad.

juhtus nii mõndagi ja oli kena, et leidis inimesi, kes kohe öla alla panid ja aitasid. Nendega on kindel tunne koos uuele reisile minna. Lahkudes olid rühma paljude liikmete viimasteks sõnadeks: "Nägemiseni! Kui rahakott lubab, kohtume jälle! Tulge meiega ja ma usun, et te ei kahetse."

“...eelistaksin pigem Raffaello lautomängu..., kui seda Pearu Paulust..”

Tanel Kõiv, Tartu 14. kk, 12.klass, 1995).

Tartu 14. Keskkool toimkonna esimees õpetaja Paul Kunmann korraldas 1995 aastal IV üle-eestilise koolinoorte karikatuurivõistluse “Mida naerad, koolijüts?”. B.G. Forseliuse Selts pani kooli palvel välja peaa hinna — õpireisi Norra Kuningriiki. Peaa hinna võitis ja Norras käis Laiuselt pärit Tartu 14. Keskkooli 12. klassi õpilane Mare Leiten (juhendaja õp. Paul Kunmann). Praegu õpib ta ühes Norra rahvaõlikoolis. Avaldame tema auhinnatöö (vt. lk 35).

EVI LAIDO,
toimetaja

AASTAPÄEVAÜRITUSED RAKVERES

Aastapäevaüritused tõid 17. ja 18. veebruaril 1995 Rakvere Gümnaasiumi aulasse 139 seltsi liiget ja külalist. Kõiki osavõtjaid tervitas Lääne-Viru maavanem Ants Leemets. Rakvere linnaeape Tiit Kullerkupp korraldas linnavalitsuses vastuvõtu seltsi esindusele.

Juhatus peab vajalikuks iga-aastastel kokkusaamistel keskenduda ühele põletavale haridustemale, kaasates diskussiooni eriteadlasi ja haridusjuhte. Seekord oli selleks süvaõpe ja huviharidus. Seminari “Süvaõpe ja huviharidus uutes tingimustes” avas B. G. Forseliuse Seltsi tegevesimees Madis Linnamägi. Seminari teema oli valinud Rakvere Gümnaasiumi direktor Aivar Part. Esimeses põhiettekandes “Andekas laps” andis Tallinna Pedagoogikaõlikooli professor Inge Unt ajaloolise, teoreetilise ja olevikusituatsiooni analüüsiva probleemikäsitle. Praegu tööd jätkavad koolid ja klassid loodi 1960-ndatel aastatel tänu tolleaegse

haridusministri Ferdinand Eiseni tugevale toetusele. Eesti rahvuskultuuri arengule on nendes õppimis- ja õpetamisvõimalused märkimisväärselt kaasa aidanud. 1993. aastal aga tuli luua uurimisrühm “Andekas laps”, sest Eesti Vabariigis hakkasid regiooniti ahenema õppimisvõimalused, elitaarne haridus muutus tasuliseks ning huviharidus kaotas oma senised materiaalsed võimalused. Ükski rahvas ega ükski riik aga ei tohi lasta ühelgi oma andel kaotsi minna. Teises põhiettekandes nimetas Hugo Treffneri Gümnaasiumi direktor Helmer Jõgi olulisemad hetkenõuded pikaageste traditsioonidega süvaõpe hariduse nivellerimise vältimiseks. Esmalt on vaja uuesti palgaliselt väärtustada töö andekate lastega, st. kanda jälle palgamaatriksisse süvaõpeõpetaja. Teiseks. Ei tohiks jätta süvaõppe koolivõrgu väljakujundamist omavalitsuste hooleks. Kohalikud huvid võivad süvaõppe

muuta pragmaatiliseks, eelistades võõrkeeli, majandust, arvutiõpet. Aga rahvas vajab püsijäämiseks ka ajaloolasi, klassikalisi ja eesti filolooge jt. Võimaluste paljususe eest peaks hea seisma riik. Omavalituste ülesandeks jääks kõigepealt koolide materiaalne toetamine: teise vahetuse kaotamine, soojad lõunad jm. Meil napib ju kõiges — rahas, õpikutes, arvutites. Kolmandaks. Omanäolise kooli seminarides möödunud aastal oli piisavalt palju noori vihaseid mehi, aga kauaks neid kooli jätkub, kui riik tugevalt õlga alla ei pane. Tänapäevane koolidirektor püüab kõigest jõust hoida süvaõpet, mis on kooli toonud andekaid õpilasi ja haritud õpetajaid. Me ei tohi lõhkuda aastakümneid loodud ja hoitud süsteemi (Vt. H. Jõgi artiklit "Süvaõppest" milles esitatud seisukohad on töörühma ettepanekul soovitusel hariduskorraldajaile.)

Riigi Kooliameti direktor Georg Aher lohutas kõiki, sõnades, et süvaõppe kadumist ei ole plaanitud. Kooliseaduses fikseeriti õpilase normkoormus, teadmata, millises seadusloome vahelügis. Kooliamet püüdis ära hoida maksimaalselt lubatud koormuse kehtestamist, seadusetegijat huvitas lapsekaitse. Kooliamet seaduse vastu ei saa. Seadus deklareerib kõigile nii gümnaasiumidele kui ka keskkoolidele võrdsed võimalused. Hetkel need aga ei realiseeru.

Rakvere Gümnaasiumi kui huvitavat kombinatsiooni füüsika-matemaatika ning inglise keele eriklasside koostööst iseloomustas direktor Aivar Part. Ta rõhutas eriti, et sellises koosluses on mõlemal haruõppusel tugevad aineõpetajad kõigis ainetes.

Tartu Tamme Gümnaasiumi, senise Tartu V Keskkooli, direktor Kaupo Järviste tutvustas kaua-aegse bioloogia-geograafia-keemia süvaõppe kõrvale sel aastal loodud Tammelinna Huvikeskust, mis koondab huviringidesse ühiskonna kõiki vanusegrupe.

Seminarist osavõtjad rõhutasid eriti mõtet, et lapse ande arendamisel

tuleb lähtuda mitte ainult õpilase üldistest võimetest, vaid ka teistest erivõimetest. Üks laps on originaalne mõtleja, teisel on eeldusi käeliseks tegvuseks, kolmandal on tugev tehniline taip, neljandal on harukordsed füüsilised võimed jne. Kõigile annetele tuleks luua arenemisvõimalused, sest andekad loovad uut. Ühiskond tervikuna, kohalikest omava-litsustest ja haridusliitudest alates kuni kõrgete riigiametnikeni välja peaks väärtustama hariduse, peaks väärtustama iga ande.

Reaalseks näiteks annete ja huvihariduse arendamisel oli seminari jätkumine "Kauri koolis" Juhataja Anne Nõgu veenis kõiki kuulajaid, et Waldorfpedagoogika alusel töötavas lasteaias ning R. Steineri põhimõtteid järgivas vabakoolis kujunevad selles imeilusas puitmajas loovad isiksused. Samas, välisabiga remonditud "Kauri koolis" andis haridus- ja kultuuriministeeriumi noorsoosakonna juhataja Toivo Sikk statistilise ja arengut töötava ülevaate Eesti Vabariigi noorte huviala-tegemistest. Ta rõhutas, et noorsoo huvisuundumustes tuleb näha ühiskonna arenguresurssi. Ettekandes kordus Haljala Keskkooli direktori Enn Altmäe poolt Eesti Raadio vahendusel juba kogu vabariigile teadvustatud info, et Eestis on haridusega tegelevate organisatsioonide üksusi üle 7000. Seega on huvi kohtadel hariduse igasuguste tasandite vastu suur.

G. Forseliuse Seltsi õpilastest kodu-uurijad pidasid paralleelselt oma konverentsi süva- ja huviõppest õpetaja Anu-Merike Eenmäe juhtimisel. Hea ülevaade saadi Rakvere Gümnaasiumi lähemast ajaloost: spordielust aastail 1961-1970 (Kristina Randver, Kadri Josua), reaalklassist (Argo Murd), inglise keele klassist (Anneli Jürgenson), näiteringist ja kooliteatrist (Nele Nedaškovskaja). Haljala Keskkooli rahvamuusika-ansambli kaua-aegset tegevust iseloomustasid

Auväärne Rakvere ajaloo-õpetaja PEAR ROOTALU (sünd. 1905) võtab vastu Väikese Ignatsi Jaagu medali.

Anneli Harf ja Helen Tuusti. Koigi Põhikooli ajalugu aastail 1970-1973 oli Kati Kangase uurimisobjektiks. Tekstikriitiliselt vaagis Türi 1. Keskkooli õpilane Andres Eilart Järvamaa käsitlust eksiilkoguteoses "Meie maa". Teo Niklus (Vastseliina Keskkool) lõpetas ülevaate oma-aegse Vabatahtliku Tuletõrjeühingu ajaloo kohta kahetsusega, et praegune Päästeamet huvitub ainult oma erialast, pööramata kultuurile, erinevalt oma eelkäijast, vähimatki tähelepanu. Urmo Uiboleht nentis oma 5 km Venemaa piirist asuva koduküla Küllatovo ajalugu uurides, et Eesti Vabariigis raha praegu Meremäe valda ei lähe. Kuigi "Kuni su küla veel elab, elad sina ka, Eestimaa".

35 noort kodu-uurijat tutvusid Rakverega, aetasid lilli Juhan Kunderi ja Friedrich Reinhold Kreutzwaldi mälestussambale, vaatasid koos ülejäänud B. G. Forseliuse Seltsi rahvaga Rakvere Teatris Goethe "Fausti" Toomas Suumanni põnevas lavastuses ning võtsid vastu seltsi autasusid. B.G. Forseliuse Selts, tehes kokkuvõtteid möödunud tegevusaastast, autasustas traditsiooniliselt parimaid eesti haridusloo uurijaid, kodu-uurimise õpetajaid ja õpilasi ning algklasside

õpetajaid, kui kõige tähtsamat lüli eestlase kooliteel. Kiriku lahutamatu osa eesti kooli ajaloos märkis Suure Ignatsi Jaagu medali andmine teoloogiadoktor Toomas Paulile, EELK Usuteaduste Instituudi ja Tartu Ülikooli professorile, tema seniste tööde, eriti aga 1994. a. valminud uurimuse "Eesti puiblitõlke ajalugu" eest. Väikese Ignatsi Jaagu medali tõi kodu-uurimise juhendamine Rakvere Gümnaasiumi auväärsele ja eakale ajalooõpetajale Pear Rootalule, Viivi Rohtlale Lähte Keskkoolist ja Andrei Udule Tõstamaa Keskkoolist. Alghariduse andmise eest anti sama medal Liis Jõehele, Maimu Kügele ja Õie Vilmanile Paide Gümnaasiumist, Õie Feldmanile Lähte Keskkoolist, Valve Keskkoolile Kambja Ignatsi Jaagu Koolist, Veedi Penekile Aseri Keskkoolist, Viive Puigile Järva-Jaani Keskkoolist ja Svetlana Varikule Elva Põhikoolist. B.G. Forseliuse Seltsi kuuenda tegevusaasta aruandes tõdes tegevusesimees Madis Linnamägi, et eesti vanimate koolide ühendus jätkas eesti rahvakooli traditsioonide jäädvustamist oma 70 liikmeskooli ja rohkem kui poolesaja üksikliikmega. Ressursside puudumise tõttu sai vähe ära teha Eesti

Õpilased kodu-uurijad aetasid lilled kirjaniku ja pedagoogi Jakob Liivi ausamba jalamile.

Rahvakooli Muuseumi rajamisel Kambjas. Aidati põlistada eesti koorilaulu 200-aastast traditsiooni, toetades Kambja juubelilaulupeo korraldamist. Metsakoolis Värskas tutvustati õpilastele Setumaad ja peeti järjekordne õpilaskonverents, stimuleerides seega jätkuvalt kodu-uurimist. Lisaks senistele õpireisidele Norrassa, Rootsi, Soome, ja Itaaliasse, mis eriti soovitud, lisandub ka Kreeka. Üldkoguks ilmus esimene number seeria-väljaandest "Forseliuse Sõnumid", mis on mõeldud eesti hariduslooliste lühiajaliste ja tänapäeva aktuaalsete haridusprobleemide kajastamiseks. Umbes viiendiku mahust hõlmab B. G. Forseliuse Seltsi kroonika. Kogu Seltsi tegevust oleme finantseerinud ise ilma igasuguse toetuseta. Raha teenime reisidega.

Aastakoosolekust osavõtjad hääletasid uue liikmemaksude skaala üksikliikmetele ning kesk-, põhi- ja algkoolidele. Toetajaliikmetega otsustati astuda otsekontakti, et nende soove liikmesoleku jätkumise ja edasiste koostöövormide kohta teada saada. Olustvere Põllumajanduskooli soovi peale toetada neid Aleksandrikooli nime taastamisel otsustati J. Eilarti ja E. Laulu ettepanekul tellida enne ajalooline õiend, sest Aleksandrikooli nime on

Eestis kandnud kolm kooli. Uueks liikmeks võeti Mustvee 1. Keskkool ja taastati Haljala Keskkooli liikmestaatus.

Teine tööpäev kujunes seltsi ajaloos senisest erinevaks. B. G. Forseliuse Seltsi kutsus ellu 1989. a. tege-likkus, mis väga vajas rohkem kui 300-aastasele eesti rahvakooli ajaloole toetumist ja kooliuuendust. Vajas ajaloo teadvustamist, et eestlased on kaua-aegse koolikogemusega ja haridust alati väärtustanud rahvas. Aasta 1995 aga vajab lisaks senistele uue idee - h a r i d u s r a h v u s l i k u k o k k u l e p p e o b j e k t i k s - elluviimist. Nii jätkusid B. G. Forseliuse Seltsi üritused 18. veebruari hommikul erakondade nõukojaga. Avasõnavõetus rõhutas Tallinna Pedagoogikaülikooli professor Lembit Türnpuu järgmist:

"Hariduse rahvusliku kokkuleppe objektiks muutmise idee kasvas välja Soome Vabariigis praktiliselt rakendatud analoogist välispoliitika kohta. Eestis öeldi see idee esimest korda välja Lasnamäel, kui hakati koostama täiskasvanute hariduse rahvuslikku programmi. Hiljem on protsessi lülitunud koolijuhtide ühendused, haridustöötajate koolituskeskus, kooliameti õppekavade osakond, Tallinna Pedagoogikaülikooli kasvatusteaduste osakond, täiskasvanute koolituskeskus

“Andras” Programm ilmus Kadrina Keskkooli direktori Otto Ameri allkirjaga “Õpetajate Lehes” Seda tuleb muidugi täiendada.

Ma loodan, et B. G. Forseliuse Selts on selleks keskuseks, mis rahvusliku kokkuleppe osas aitab eesti rahvuslikku intelligentsi tõmmata eesti haridusprobleemide ümber, sest haridus on väärt rohkemat kui tema jätmist erakondadevahelise kisklemise objektiks”

Kümne erakonna — Isamaa, Keskerakond, Parempoolsed, Vabariiklaste ja Konservatiivide Rahva-

erakond, Sinine Erakond, Eesti Maarahva Erakond, Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei, Eesti Rohelised, Koonderakond, Eesti Sotsiaaldemokraatlik Partei ja Tuleviku Eesti Erakond — esindajad seekord veel päris üksmeelele ei jõudnud, kuid tunnistasid, et idee rahvuslikuks kokkuleppeks hariduses on käivitunud ulatusliku protsessi. Ja B. G. Forseliuse Selts tegutseb edaspidi ühe partnerina haridusprotsessis.

VI METSAKOOL ILLUKAL

töötas 1995. aastal 7. 9. augustini eesmärgiga õppida tundma Ida-Virumaad. Võrratuiks võõrustajaiks olid Aseri Keskkooli ja Illuka Põhikooli töötajad. B. G. Forseliuse Seltsi kodu-uurijaid, õpetajaid ja õpilasi oli seekord kohal 44 kokku 13 koolist.

Kahe külalishahke kooli kodu-uurijad olid kokku seadnud oma maakonda tutvustava huvitava kava, mille täielikku elluviimist segasid ainult vihm ja Toila kalakonservitehase külastajaile suletud värav.

Õpilasuurijad pidasid oma teaduskonverentsi Illuka kooli kaunis saalis. Ettekanded tõestasid, et kodu-uurimise tase meie koolides on endiselt kõrge ja temaatikalt mitmekesine. Nimetagem siin autorid ja pealkirjad: Raina Krupe–nenkov “Paide Gümnaasiumi ajalugu”, Ere Must “Maarja kooli ajalugu”, Helen Tuusti “Haljala Keskkooli rahvamuusika ajalugu”, Katrin Hange ja Tuuli Paju “Osvald Tooming ja Haljala”, Kai Opivalov ja Kadri Pukk “25 aastat rahvatantsuringi Koigi koolis”, Kairit Paas /Lähte Keskkool/ “Eesti rahvakooli ja kihelkonnakoolide vanem ajalugu.” Ainsa noormehena tutvustas oma tööd “Kuutse küla – Mõniste hariduselu ja kultuurikeskus” Mati

Võsu /Mõniste Põhikool/. Huvitavas intervjuuvormis kandsid Ege Kirik ja Merlin Kaadu ette oma uurimuse “Türi I Keskkooli muusikaringi ajalugu.” Omapäraselt giidiliku käsitlusega oli Riina Vaarpuu töö “Vatikan”, kuhu autor ise ja Paide Gümnaasium B. G. Forseliuse Seltsiga septembris reisile läks. Kõigile tutvumiseks välja pandud tööde seast üks põhjalikumaid oli Paide Gümnaasiumi 10. klassi õpilase Hele Järve töö “Jalgsema”, mis andis sisuliselt hõlmava pildi ühe küla ajaloost ja inimestest trükisõna ja kohapealt kogutud materjali alusel.

Metsakooli mõjutegurite ajaliselt pikema rea moodustas tutvumine Ida-Viru maakonna ajalooliste ja tänapäeva tähtsamate paikadega. Väga huvitava programmi olid koostanud Aseri Keskkooli staažikad kodu-uurijad Lea Karja ja Veedi Penek, direktor Jaan-Ülo Saar, Illuka Põhikooli direktor Villio Reinsalu ja Forseliuse Seltsi tegevesimees Madis Linnamägi. Kogu ürituse finantseeris Eesti vanimate koolide ühendus – B. G. Forseliuse Selts.

Esimene teabetund oli Aseri Keskkoolis, kuhu Otepäält teekonda alustanud buss jõudis 7 augusti keskpäeval. Direktor Jaan-Ülo Saar jutustas kooli ajaloost ja olevikust. Koolihoone ehitas Aseri Tellisetehas

Nõukogude okupatsiooni ajal. Hiilgepäeval õppis siinses kakskeelses keskkoolis 615 last, praegu 385. Eesti ja venelaste suhe on 1:2, vene osa väheneb. Neli viimast aastat on tehase osatähtsus Aseri asulas ja kooli materiaalse baasi loomisel märkimisväärselt langenud. Möödunud aastal viis torm kooli õppetöökaja katuse, aga kõigist ülejäänud häda-dest ülesaamine nõuaks miljoneid kroone. Kodu-uurimine oli minevikus ja on täna viisipäraselt heal järjel.

Tugevas vihmas tehase "Aseri Tellis" õuel ja tootmishoonete kaivades ruumides nägid kõik metsakooli õpilased arendusdirektori Enart Varinurme järel ja kõrval kõndides, kuidas sinisavist toodetakse tellis. Nähti vanu, masuudiküttel, ja uusi, elektriküttel temperatuuril 930°-980° töötavaid ahjusid. Tooraine puudust pole. Savikihi paksus Aseri all on 90 m, paksusest kasutatakse kuni 11-12 m, sest muidu jäävad karjäärid lahe pinnast madalamale. Savikiht ulatub Ukrainani. Praegu toodetakse 21 000 + 18 000 tellist ja šamottkivi päevas, lisaks 21 000 dreanaatoru. Ehitusmaterjalide nõudlus Eestis langes 1995. a. 60% ning langeb ilmselt ka järgmisel aastal, sest ehitustesse Eesti Vabariigi vaesuse tõttu veel ei investeerita. Idaturg on vähenenud. Nii toodetakse osa tellistest praegu õuele, kust iga soovija sai kaasa väikeste aukudega suveniirtellise, mida välismaal ostetakse pliiaatsihoidjaks.

Tehas ise asutati 1841. aastal neljandana Venemaal. 1971. a. paigaldati dreanaatorude tootmiseks täielik automaatikal töötav seadmestik, kohalike meeste töö. Hiljem see varastati. 1986. aastast lisandus dreanaži tootmisele tellis. 1994. aastal läks, tänu Eesti Vabariigi majandusministeeriumi aeglusele, 90% tehase aktsiate kontrollpakist soomlastele. Viimased ostsid konkurendi kaotamiseks ära ka algselt Eesti kätte jäänud teise tehase. "Aseri Tellis" töötab nüüd poolega endisest mahust. Tehases on

240 töölist ja 20 töötajat administratsioonis.

Uudisena lisasid soomlased vastavalt Euroopas tõusnud nõudlusele telliste käsitsi tootmise. See on väga raske töö ning selle eest makstakse Aseri tööliste 30 senti tellisest, mis on arengumaade tööliste ettenähtud tasu.

"Aseri Tellise" järel on töötajate arvu poolest järgmine asutus alevis keskkool. Töötus on Aseris probleem. Siiasamasse savikihti tahavad arenenud riigid rajada oma ohtlike jäätmete hoidla. Volikogu on siiani suutnud oma valda kaitsta.

Läbi väga tugeva vihma ja vihmasajus tutvustati ja vaadati Viru-Nigula ajalugu: kirikut, Vabadussõja mälestussammast, Kongla küla nõia Anne mälestusmärki, väikest koduloomuuseumi ja Maarja kabeli varemeid. Viimast oli IX klassi ajalooõpiku fotolt ennegi nähtud kui ainsa ristikujulise kabeli ehitust Eestimaal. Viru-Nigula kihelkonna rikast minevikku tutvustas teenekas kodu-uuriija Veedi Penek, kes on Väikese Ignatsi Jaagu medali laureaat. St. Nicolause e. Viru-Nigula kirik ehitati algselt kindluskirikuna. Kohalik muinsuskaitseelts, üks esimesi Eestis, taasavas siin 1990.a. Vabadussõja mälestussamba. 1936.a. avatud skulptor Aleksander Vommi loodud põlvitava sõduri kuju taastas foto järgi skulptor Mati Varik. Põlvitav sõdur oli hävitatud 1940., taastatud 1943; hävitatud 1944. aastal ja seisis nüüd jälle kõigi metsakoolist osavõtnute ees. Jaan-Ülo Saar ütles, et isegi sõduri saapa tallas olevad viis naela on jälle olemas nagu siis, kui ta need poisikesena oli üle lugenud.

Kiriku juures kalmistul võisid lõuna-estlastest õpilased imetleda ranna-aladele omaseid rõngasriste. Uuem ja suurim neist mälestas kommunistide ohvreid.

Viru-Nigula koduloomuuseumis, mis 7 VI 1986 avati kiriku pastoraadis, algab ekspositsioon välisukse kõrvalt. Seal on pastorile, keele- ja kirjamehele Otto Wilhelm

Masingule (1763-1832) pühendatud kunstiväärtuslik mälestustahvel. Varahoidja Benita Pajula tutvustas ranniku-kihelkonna tähtsamaid isikuid Fr. Arveliusest alias Sembardist kuni Virve Osilani.

Erilist huvi paelusid peremärgid ja kihelkonna kodu-uurijate väike-trükised tutvustamiseks oma kodukanti: "750 Aseri küla", "Viru-Nigula. Matkamarsruute kihelkonnaga tutvumiseks", "Viru-Nigula koduloomuuseum", "Viru-Nigula kolhoos 40", "Samma ohvrihiis", "Kongla Anne nõia-protsessist 350 aastat", "O.W Masing" jt. Põhjaranniku kihelkond oma huvitava ajaloo ja töökate kodu-uurijatega lausa kutsus metsakoolist osavõtnuid oma kodupaikades olema sama entusiastlikud.

Virumaa maausulised ja noortaaralaste klubi "Tõlet" olid 1990. a. ehk taaraususe järgi 10203. aastal püstitanud mälestusmärgi 2. mail 1640. a. ristiusuliste poolt nõiana põletatud Kongla Annele "kui andekamale maarahva seast, keda teame."

Austust, usaldust ja usku meie esivanematesse ja maarahva jätkuvasse püsimisse andsid kõik VI metsakooli päevad. Neist tunnetuslikul tasandil vahest enim oli Samma hiie külastamine. Aseri Keskkooli vilistlase, maausulise Ahto Kaasiku juhatusel 20. mail 1989 taasrajatud Samma hiies, muistse Tammealuse tamme võsu juures Silmaallika ohvriallika lähedal veedetud tunnid omasid erilist jõudu. Tema kinnituse "Üle pika aja võime öelda, et oleme Maavalla ajaloo peategelased. Et meie esivanemad on ainsad kangelased, kellele võlgname maarahva püsimise. Võime öelda, et on asju, mis kuuluvad vaid meile ning kuhu ei tohi vahele segada ükski väljastpoolt, olgu ta kui kõrge ja tähtis. Igipõliselt meie omad on: maa, maakeel ja maausk. Neid ei saa ära kaotada, ei saa ära segada — siis kaob maarahvas ise. Sõna "Eesti" võeti kasutusele möödunud sajandil. Selle asemel kasutati sõna

"maavald" Eesti keel on vastavalt maakeel ja eesti usk maausk. Maausuga samas tähenduses kasutatakse ka sõna taaraus. Kui neid püüda kuidagi eristada, siis võib öelda, et maausk on see usk, mille järgi tegelikult elasid meie esivanemad. Taaraus on pooleldi dogmaatiline religioon, mis püüab tabada seda, milleks oleks maausk kujunenud siis, kui maarahvast poleks vägivaldselt ristiusu kiriku alla sunnitud.

Kõikjal, kus elasid meie esivanemad, asusid lähikonnas maausu kultuskohad. Olgugi et neid viimase ajani on hävitatud, on need ikka veel rahva elujõu kandjad ning muistse vabaduse sümbolid. Hiied, ohvriallikad, ohvrikivid on meie pühamud. Hiies uuendas ja uuendab praegugi talumees ohverdamise läbi lepingut maaga, sinna minnakse mure ja rõõmuga, minnakse nõu pidama hõimu ja rahva saatuse üle. Ühe sotsioloogilise uurimuse andmetel peab metsa ja loodust jätkuvalt pühaks üle 50% maainimestest. Hiis, hiiepuu, ohvrikivi, ohvriallikas on lahutamatu osa meie kultuurist.

Muistsete pühapaikade heakord väljendab meie rahva eetilist ning kultuurilist palet. Kultuurne inimene peab tundma maailmakultuuri. Aga kui ta kõnnib kinnisilmi mööda oma põliskultuuri mälestusmärkidest, siis on ta ikkagi vaid kosmopoliit, kadakas või pajuvenelane. Meie põlised pühapaigad toetavad meid." [Pühakoda ja kiik selles hiies olid hiljuti lõhutud.]

Rituaali lõpul Samma hiies üksteisel käest kinni hoides kordasid kõik: "Loodus meie Isa
meie sinu pojad
hõimu vaimu nimel
hoia meid."

Vihmasadu hõrenes, kui jõuti Liimala küla Paavo 46 A tallu, mis asub otse mere ääres ja kuulub Eesti ametühinguliidri vanematele. Pojapojad panid elumajale uut katust, sest vana oli hävitanud torm. Peremees, 85-aastane Voldemar Paavo on tagasi saanud 22 hektarit

Kuremäe kloostri.

endisest 30-st. Ta ütleb, et on teeninud kolmes sõjaväes. 79-aastane perenaine Marta Paavo tutvustas oma iluaeda, kus kasvab ka kaks Surguti seedrit. Nende aeda kasta ei olevatki vaja, aga iga kahe nädala järel tuleb rohimiseks kulutada kolm päeva.

Esimesel päeval olid giidideks Aseri Keskkooli direktor Jaan-Ülo Saar, õpetaja Lea Karja ja Veedi Penek. Viimane neist andis eesti suurima, muinasaja lõpust pärit Pada linnamäe ajaloo ja arheoloogiliste kaevamiste käigust ülevaate otse linnuse väravakäigu kohal, ees ja sees. Bussiaknast vilksatas Kalvi kindlus ning viis vanimat siinset küla — Raudna, Paimela, Rannu ja Kestla. Kõiki tutvustusi saadab sõna *klindikallas*. Päev lõpebki Ontikal. Kõige teaberikkam oli teine koolipäev.

Eestimaa ainsas nunnakloostri — Pühtitsa ehk Kuremäe kloostri jagas selgitusi sealne ainus eestlasest nunn Maria. Ta on kloostri kuuekümmne viiest nunnast ka ainuke Eesti Vabariigi kodanik, ülejäänud on SRÜ kodakondsustes. Ta ei lubanud end pildistada. Maria alustas kloostri tutvustamist peaväravast, peatus kõige kauem peakirikus, jätkas külalistemajas, kus on ka kloostri

muuseum ning pühale allikale palus meid minna juba omapäi. Klooster ise on jõukamaks muutunud just viimasel paaril aastakümnel. 1970-80-ndatel aastatel ehitati kloostri ümber müür. Kloostri rajas vürst Šahhovskoi 1898. a. oma rahadega oma maa-dele. Klooster on jäänud puutumatuks kõigis sõdades. Lendur, kes II maailmasõja ajal saadeti kloostri pommitama, jutustas hiljem, et algul säras klooster ta ees täies ilus, siis aga mattus pilve sisse nagu uttu.

Pühtitsa klooster ise asutati aga selle väikese mäe peale ja allika lähedale, kus üks vana naine mitmel korral nägi Jumalaema Maria ikooni. Siia ehitati kirik, siia toimuvad palverännakud. Kloostri on oma võõrastemaja, konverentsisaal ja muuseumituba, kus on väljas kloostri enda käsitööd, kingitused kloostri, vürstinna Šahhovskaja mööblit, näidiseid nunnade käsitöödest — kultuseesemetest. Tikandid vaimulike peakatetel on imepeen töö. Nunn Maria aga ütleb, et nad teevad veelgi täiuslikumaid. Nende käed tegid ka praeguse vene õigeusu pea, patriarh Aleksius II peakatte, kes nooruses teenis Pühtitsa kloostri. Nunn Maria jutustab oma vaikselt, sel päeval külmetanud häälel kirikust, ikoonide

tähdendusest, nunnade jagunemisest töökohustuste alusel. Ta kurdab, et Illuka vald ei anna tagasi kloostri 1920. a. rekvireeritud maid, aga 4 hektaril, mis kloostrile kuulub, nad end ära ei toida. Ülejäänud maa tuleb rentida.

Vallavanem ütles õhtul, kuidas asjad tegelikult olid.

Läbi kloostri surnuaia käisid metsakooli õpilased ära ka pühal allikal. Allikale ehitatud supelmajas pesi külmal vihmasel hommikul end kaks noort venelannat. Püha vett kaasa viia ei lubatud, küll aga võib seda kohapeal plastmasskruusist juua.

Vaikne ja püha on siin maapind. Ja nagu selgus õhtul vallavanema jutust, oli siin algselt eestlaste hiis püha allikaga. Üks vana hääbuv hiiepü on praegugi alles. Õigeusklike pärimuse järgi leiti just selle puu okste peal Jumalaema ikoon.

Iisaku Keskkooli koduloomuuseumis oli giidiks üks selle loojatest, kooli eksdirektor Endel Mölder. Muuseum võtab enda alla kahekorruselise kivimaja, endise gümnaasiumihoone, tervikuna. Kogud on rikkalikud, oskuslikult eksponeeritud. Siin on lühidalt esitatud eestlaste kõik elatud aastatuhanded erilise rõhuga tsaari-, Eesti Vabariigi ja Nõukogude okupatsiooni ajal. Üks ruum on tervenisti oma kooli ajalool. Üks vitriin selles on pühendatud Robert Theodor Hansenile, laulu "Ema süda" viisistajale.

Krihvli, tahvli ja eelmise sajandi venestamislaine õppevahendite vitriini kõrval mõjus eriliselt E. Möldri lugu haridusminister Elsa Gretškina külaskäigust kooli 1982. aastal. Nimelt eesti rahvakoolile pühendatud ruumis avaldas kommunistist minister soovi, et ka XX sajandi eelviimasel kümnendil võiksid eesti lapsed vahetunniski suhelda vene keeles. "Mõtlesin natuke, mida ma talle vastan, ja küsisin siis: "Kas riputame neile, kes eesti keelt räägivad, ka häbitahvlid kaela nagu

vanasti?" Vastust ei tulnud. Ju minister sai aru, et oli vales kohas oma ettepanekuga välja tulnud."

Kodukoha loomastiku ja linnustiku võib Iisaku koolimuuseumis selgeks saada tervet tuba täitvates vitriinides eksponeeritud topiste ning nende raamidil asuvate nuppude-siltide abiga. Ilusa õppevahendi lastele tegi K. Koha ja kohalik metsamajand. Siitkandist pärit "Vanemuise" näitleja Helend Peebu päralt on suur ruum, kuid rohkem kui näitlejale pühendatud on siin tema enda kodu-uurimusi. Terve sein annab teavet Iisakusse maetud nimedest surnuaiaplaanil.

Muuseumi on teinud ja teevad paljud kohalikud inimesed. Alumisel korrusel olevale talutoale ning aidale on ülemisel korrusel lisatud autentne 1930ndate aastate õpetajatest abielupaari korter.

Tuhamäed, Eesti kõige reostatuma loodusega maakonna kõige silmatorkavamad saastajäljed, paistsid metsakoolilastele läbi bussiakna vähemalt neli korda päevas, iga kord kui sõitsime Illuka kooli või lahkusime sealt. Nii ka teisel päeval kooli sööklasse lõunale sõites. Õhtupoolikul oli vihma vähem, päike tuli välja ning tormituul ja lained Toila mererannas ei takistanud julgemaid ujuma minemast.

Toila parki, arhitektuuriliselt uut paekivist laululava (1995) tutvustas J.-Ü. Saar, Oru presidendilossi lugu vestis meile kohaliku kooli eksdirektor Olav Vallimäe. Detailideni põnev oli kogu ta jutt. Originaalsed ajaloolised fotod lossist, pääsupesa kohvikust kõrgel paekaldal, hobusetallist, pargist, mis sisaldas rohkem kui sada puuliiki, täiendasid kõike elavana silme ette manavat, isiklike mälestustega läbipõimitud ja isikupäraselt nähtud kodukoha ja Eesti Vabariigi ajalugu.

Toila alevis endas 1995. a. augustis tööpuudust polnud, mittekodanikele ka mitte. Kohalikud elanikud on loonud oma aktsiaseltsid ning kindlustanud inimesed tööga koolis, sanatooriumis, pansionaatides ja

kalakonservitsehhis, mille väravast sel päeval külalisi sisse ei lastud.

Tagasisõidul läbi Jõhvi põikas osa meist Ida-Viru Maakonnavalitsuse hoonesse. Valvelauas põles kaks leinaküünalt: maeti maavanema autojuhti ja politseinikku, kes mõni päev tagasi Alajõe baaris olid käesurumises võitnud kohaliku kriminogeenset elementi ning pärast seda metsikult tapetud. Üks tapjatest oli kätte saadud.

Õhtul Illuka koolimajas ühinesid mitmeti ajalugu, kodu-uurimine ja tänapäev.

Kõigepealt tutvustas oma imeilusat kooli B. G. Forseliuse Seltsi põhi-võõrustaja, direktor Villio Reinsalu. Õpetajastaaži on tal 41 aastat. Oma koolihoonest, 69 õpilasest ja 15 õpetajast rääkis ta armastusega.

Illuka koolimaja, endise mõisahoone remontima-ehitama hakkamise põhipõhjus oli kuivkäimla, mis oli koolimajast väljas. Mõisahoone ise on ehitatud 1828. a. 1920. a. müüs omanik K. von Nodbeck 20 ha maad ära. 1921. aastast asub mõisas kool. Nüüd on restaureeritud maja keldris ka dušširuumid, söökla ja köök. Mõisahoone restaureerimise rahad maksis Illuka vald. Muud kulutused lükati vallas kõrvale ja 2,6 miljonit krooni anti koolile. Mart Laari valitsuselt saadi ka 2,6 miljonit.

Remondi ajal töötas kool Kuremäe kultuurimajas, endises pritsimajas, saalis ja laval, eesriie vahel.

Remont kestis 1 aasta ja 3 kuud. Ehitaja kõige suurem töö oli vana värvi mahavõtmine. Uksed on vanad, lingid on uued. Mõned akna-kremonid on ka vanad. Uus kremon maksis 950 krooni, link koos lukuga 450 krooni.

Pärast endise mõisahoone restaureerimist avati Illuka Põhikooli hoone 3. novembril 1994. Lapsed hoiavad oma imeilusat kooli nii väga, et pole siia teinud ühtegi kriimu. (Ei teinud ka forseliuslased). Kool on ümbruskonna ainus, kõrvalolevatest on maakonnas kuus kooli kinni pandud. Kümme last tuleb kooli jalgsi, ülejäänud sõidavad bussiga.

Kurtnalt, Kuremäelt ja mujalt. Laiali elavad ka 15 õpetajat. Arvutiõpetust kahel päris- ja ühel mänguarvutil (=”Juku”) annab valla volikogu esimees. Lapsed on nii vaimustuses, et arvutipäeval ei taha isegi sööma minna. Suurimad saavutused on koolil praegu spordis. Varem oldi edukad ka kunstis ja laulmises, aga vahepeal surid need välja. Kõige aluseks koolis on ju õpetaja isik. Nüüd saime lauluõpetaja.

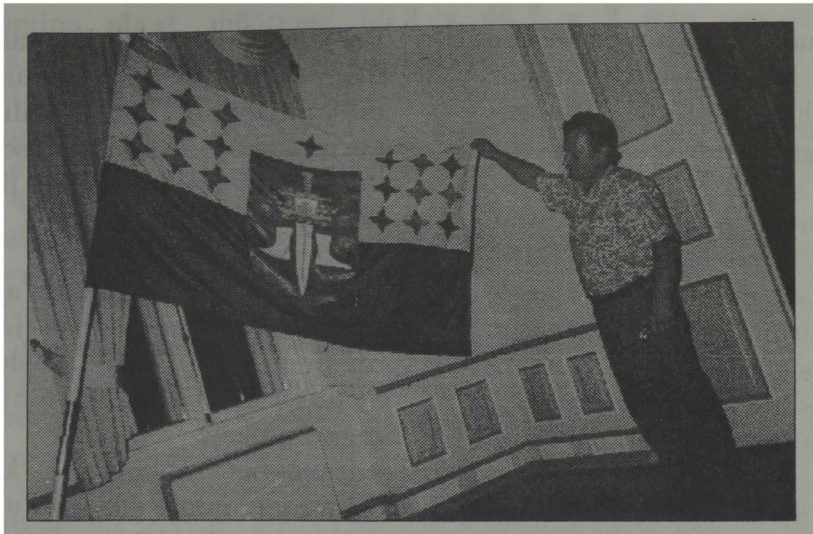
Probleeme on veel ehitusega. Osa fassaadi on veel krohvimata-värvimata. Võimleme kõrvalmajas, mis on uus pooleliolev ehitus. Ümber ehitatud on ka kaks vana aita, millest ühes on poiste tööõpetus.

Peod on saalis. Kooli lõpupidu on nagu terve ringkonna pidu. Seda saali on üürinud Keskkonnakaitseministeerium, perekonnaklubi ja nüüd Forseliuse Selts. Ootame järgmisi auväärseid külalisi.

Illuka vallast kaasajal andis tõese pildi vallavanem Lembit Mägi seistes uue lipu kõrval. Valla oma lipu kujundas ajalehes “Postimees” töötav hr.Ü. Kukk, kes on teinud mitmete lippude kavandid. Lipu õmblesid meile Kuremäe nunnad. Lipul on Kurtna rohelised metsad, kollane kõrkjastik ja tähed 19 küla. Lipu keskel on Kalevipoja jalad, mõök ja kroon. Illuka vallas on ju üks Kalevipoja sänge – Kuremäe. Kalevipoeg viskas siin mullaga kurgi, sest need segasid teda magamast.

Vallavanem jutustas lühidalt ja kõitvalt Eestimaa suurimast ja kõige hõredamini asustatud vallast, millel on 20 km piiri Venemaaga ja kus on 1654 elanikku. L. Mägi tervitas südamlikult forseliuslasi häid inimesi, kes julgesid tulla eesti kõige kriminogeensemasse piirkonda.

Vallas on umbes 30 talu, neist 10 on tõsist. Kes maaelanikest oskas kolhoosi “Viru rand” lagunemisel saada tehnikat või tootmishoone, on omadega mäel. On ka neid, kes hakkasid talunikeks, et mets maha müüa ja maha süüa.

Illuka vallavanem Lembit Mägi valla lipuga põhikooli saalis.

Maainimese elu - see on kõrged hinnad ja väikesed palgad. Kohalik aktsiaselts toodab saabaste sisesusse. 500 krooni on juba suur palk.

Valla areng on ette näha ainult läbi turismi. Loodus ja maastik annavad selleks võimalused. Tartu mehed aitavad meil arenguplaane teha. Ise panime need kaante vahele. Metsa ülestöötamisest ei maksa rääkidagi. Vargad teevad sama töö ära. Venemaa piir on lähedal. Kui on teada, et politsei ootab, palgikoorem metsast välja ei tule. Ametlikult ja ausalt on metsa raske kätte saada.

Maainimene peab ise olema aktiivne. Kuremäe kloostri kõrvale tahab üks noormees rajada hotelli ja otsib praegu laenu.

Kuremäe klooster aga tahab ise olla riik riigis. Eesti Vabariigis kuulus talle 4,5 ha maad, 70 ha oli riigilt renditud. Nüüd tahab klooster kätte saada kõik, mis kuulus talle Tsaari-Venemaal. Käisime juba kohut.

Muuseas. Enne oli kloostri kohale ehitatud luteri kirik. Atribuutika kirikus veel puudus, kui vürst Šahhovskoi, kelle maaomandisse see kuulus, lasi kiriku maha lõhkuda. Ja kloostri asemele ehitada. Veel varem oli sellel kohal eestlaste hiis. Meie luteri kirik aga pühitses juuli lõpul alles oma 65. sünnipäeva.

Illuka kooli üle oleme aga uhked. Ütlemist oli palju, kui valla rahad sellesse ehitusse panime, ei jaganud

inimestele toetuseks ega ehitanud vanadele pansionaati. Raha laekus vana tulumaksuseaduse järgi kõvasti, sest valla territooriumile jääb "Estonia" kaevandus. Kus need rahad nüüd oleksid? Koolimaja vajab vald kõige enam, siis ei lähe kõik noored pered ära.

Forseliuslased lasid end järgmisel päeval pildistada aktiivse vallavanema Lembit Mäega valla lipu all. Viimane metsakoolipäev oli eriline: päike paistis.

Hommikupoolikul oli Kurtna järvistus ja Kalevipoja radadel teejuhiks metsaülem ja looduskaitseinspektor Raimond Kalle. Lähemalt peatusime Oru turbaväljade ja Punnjärve liivakarjääri ääres. Karjäär varustas liivaga Tallinna linna ja Muuga sadama ehitust, karjääri ulatus raudteeharu, nüüdseks üles võetud. Kohtla-Järvet ja Narvat veega varustav Vasavere veehaare alandas järvede, neid on 21, taset 2 m. Praegu koostatakse uue veehaarde loomiseks ühisprojekti USA teadlastega.

Valgjärve ja Haugjärve olevat vähk tagasi tulnud. Nõmmjärves käivad külmale ilmale ja tuulele vaatamata ujumas meie metsakooli poisid Mati ja Kaarel Lüllemäelt. Metsa varastatakse nii, et puud võetakse maha meetri kõrguselt, samblatutt pannakse peale, parem osa puust viiakse ära, ülejäänud jäetakse maha

üraskeid korjama. Varastavad töötud kaevurid. On ka metsatulekahjude oht, rõhutab hr. R. Kolk. Täname teda meenetega nagu kõiki teisigi giide.

Enne lõunat pakkus Ahtme kaevanduse peainsener Ratib Kamalov tosinale metsakooliõpilasele tõelise eriõppetunni — külaskäigu maa-alla, kus põlevkivi kaevandatakse ja kus temperatuur on +8° Ülejäänuille annab ta seletusi maa peal.

Augustis käisid kaevurid tööl kolmel päeval nädalas ning tootsid aastas 1,4 miljonit tonni põlevkivi endise 2 miljoni asemel. Põlevkivi kilo maksab 30-40 senti. Saksamaa transport on kallid. Nii ongi juba kogunenud kolmekordne riigireserv 40 000 tonni asemel 100 000 tonni.

Paejätmeid on kaevanduse 45 tööaasta jooksul kogunenud 22 miljonit tonni. 1962. a. tulid jäätmete korjamiseks masinad, seni korjati need käsitsi. Varem ostis jäätmeid ka Venemaa, kuid praegu kasutavad neid ainult tee-ehitajad.

Viimase lõunasöögi ajal Illuka koolis tänasime meene ja sõnadega imehead kokka Laine Keslerit.

Illuka koolimaja ees tehti ühispile, tegevusesimees Madis Linnamägi autasustas kõiki konverentsil esinenud õpilasi — kodu-uurijaid.

Kojusõit Lõuna-Eestisse oli pikaldane bussijuhhi nappide oskuste tõttu. Parim hinnang kodude poole venivas bussis Forseliuse Seltsi VI metsakoolile oli Laiuse koolipoiste Erki Rähni ja Tõnis Metjeri oma:

“Nüüd teeme kindlasti oma koduloomuuseumi.”

KROONIKAT.

Eesti Rahvakooli 300. aastapäeva medal. Statuut.

17. sajandi lõpus tekkis eestlaste asustuselal Rootsi riigi, humanistlike vaadetega vaimulike ja haritlaste koostöös talurahvakool, üks esimesi rahvakoole Euroopas. Rahvakoolide võrk sai teoks soomerootsi haritlase Bengt Gottfried Forseliuse (1660-1688) õpetajate seminaris hariduse saanud kutseliste koolmeistrite abiga. 1686/87 aastal hakkasid seminari kasvandikud tööle Kambjas, Kolga-Jaanis, Laiusel, Nõos, Otepääl, Pelistveres, Puhjas, Põltsamaal, Rõngus, Sangastes ja Tartus. 1687/88. õppeaastal töötas 49 rahvakooli umbes 1060 õpilasega (Eesti kooli ajalugu. 1. köide. Tallinn, 1989. Lk. 167). Vaatamata tagasilöökidele kujunes kirjaoskuse omandamise traditsioon, millel on murranguline tähtsus eesti rahva elus.

9. aprillil 1987. aastal tulid Kambja kooli algatusel kokku esimesed 11 B. G. Forseliuse kasvandikega töötanud kooli (nn. “11 Kooli Klubi”, pärast Padise kooli liitumist “12 Kooli Klubi”) ja kooskõlastasid valitsevast süsteemist sõltumatult rahvakooli 300. aastapäeva tähistamise ja hariduse ajaloo väärtustamise meetmed (rahvakooli memoriaal, B. G. Forseliuse ja Ignatsi Jaagu mälestamine jne.), sh. rahvakooli 300. aastapäeva mälestusmedali asutamise.

Medali kavandas kunstnik Tõnu Soo, teostas Valdo Tali. Medali hoidja ja väljaandja on B. G. Forseliuse Selts kui “12 Kooli Klubi” töö jätkaja.

1. Eesti rahvakooli 300. aastapäeva medal koosneb kahest ülestikku asetsevast omavahel kahe lüluga ühendatud uushõbeplaadist, mille kirjadisainid on välja söövitatud ja tumedaks oksüdeeritud. Medalil on Liivimaa värvides puna-rohevalge paela kinnitamiseks rõngas.

1.1 Ülemine plaat, mõõtmed 66,3 x 46,7 x 2 mm, on ebasümmeetrilise kontuuriga. Tema esiküljel on kirjadisain "300" Tagumine külg on kujundamata. Alumine plaat, mõõtmed 111 x 65,4 x 4 mm, on sümmeetrilise kontuuriga. Tema esiküljel on kirjadisain "Kambja Ignatsi Jaagu Kool 1686" Tagakülje ülaosa on kujundamata ja sellele graveeritakse laureaadi nimi. Allpool on kirjadisain "Eesti rahvakool 1686"

2. Medaliga kaasneb tunnistus, mõõtmed 34 x 30 cm, millel on seltsi nime etalon, kiri "Eesti rahvakooli juubelimedal", juubelikompositsioon, kirjadisain "Eesti rahvakool 1686" ja kiri "1686. aastal hakkasid Bengt Gottfried Forseliuse koolmeistrite seminari kasvandikud maarahvale kirjatarkust jagama"

Juubelikompositsiooni ülaosas on kirjadisain "300", selle all on hanesulg ja pael dekoratiivse kirjaga "Anno domini 1989" Kompositsiooni alumisel äärel on kiri "Üle kolmesaja-aastased koolid"

3. Juubelimedaliga autasustatakse "12 Kooli Klubi" ja juubelikomisjoni liikmeid, kooliajaloo teadlasi ja avaliku elu tegelasi. Medal antakse kätte avalikel üritustel.

Märkus:

1. Medaliga koos anti Kambja Ignatsi Jaagu Kooli tänukiri, 1992. aastast alates antakse B.G. Forseliuse Seltsi tunnistus.
2. Medali eriteostusega variandil ("kuningavariant") on paela asemel kett. Keti lülid kujutavad endast hõbetatud vasest avatud raamatuid. Ketti ja medalit ühendaval vahetükil on emailtäht F. Seni on valmistatud 3 medalit. Medal nr. 1 anti 23. aprillil 1992. aastal Rootsi kuningale Carl XVI Gustafile, medal nr. 2 anti 11. märtsil 1993. aastal seltsi esimehele Arnold Rüütlile. Medal nr. 3 on seltsi arhiivis.

Statuut on koostatud 9. aprillil 1987. a. ja täiendatud 23. aprillil 1992. a.

EESTI RAHVAKOOLI 300. AASTAPÄEVA MEDAL

14. juuni 1987 —

1. professor Lembit Andresen	kooliajaloo teadlane
2. dotsent Ferdinand Eisen	pedagoogikateadlane
3. dotsent Aleksander Elango	pedagoogikateadlane
4. Elsa Gretškina	haridusminister
5. Helju Ivaštšenko	õpetaja
6. Ants Järvi	haridusosakonna juhataja asetäitja
7. Ain Kaalep	kirjanik, vilistlane
8. Leili Kesas	õpetaja
9. Jaan Kork	täitevkomitee esimees
10. Rein Kuku	täitevkomitee esimehe asetäitja
11. Henn Käämbre	teadur, vilistlane
12. Jaan Laanemaa	kolhoosiesimees
13. Endel Laul	kooliajaloo teadlane
14. Heino Liimets	akadeemik, pedagoogikateadlane
15. Madis Linnamägi	koolidirektor
16. Jaan Luik	skulptor
17. Reet Made	ajakirjanik
18. Jaan Mikk	professor, pedagoogikateadlane
19. Maie Mõisa	õpetaja
20. Heino Mägi	koolidirektor
21. Leho Männiksoo	ajakirjanik
22. Hilja Neumann	õpetaja

23. Elle Ott	sovhoosi ametühingu komitee esinaine
24. Maret Palu	õpetaja
25. Mall Rebane	õppealajuhataja
26. Siina Saarva	haridusosakonna pearaamatupidaja
27. Silvi Saks	parteikomitee 3. sekretär
28. Ülo Sirp	arhitekt
29. August Solo	pedagoogilise kooli direktor
30. Tõnu Soo	kunstnik
31. Luule Tamm	haridusosakonna juhataja asetäitja
32. Endel Taniloo	skulptor
33. Peep Tarre	parteikomitee 1. sekretär
34. Ivar Tedrema	sovhoosidirektor
35. Kalju Teras	koolidirektor
36. Indrek Toome	peaministri asetäitja
37. Endla Tuutma	kunstnik
38. professor Sulev Vahtre	kooliajalooeadlane
39. Tiit Viileberg	haridusosakonna juhataja

40. **Kambja 8-kl. Kool**

41-51. on "12 Kooli Klubi" liikmetele välja andmata

1988 - **Soome Kooliajaloo Selts**

1989 **Eesti Evangeelne Luterlik Kirik**
- **Norra Kooliajaloo Selts**

1990 **Stockholmi Eesti Kool**

ERITEOSTUSEGA JUUBELIMEDAL ("KUNINGAVARIANT"):

medal nr. 1. anti 23. aprillil 1992. a. — Rootsi kuningale **Carl XVI Gustaf**ile,

medal nr. 2 anti 11. märtsil 1993. a. — seltsi esimehele **Arnold Rüütli**le.

medal nr. 3 on — seltsi arhiivis.

BENGT GOTTFRIED FORSELIUSE SELTSI LAUREAADID

17 veebruaril 1995

II. SUUR IGNATSI JAAGU MEDAL:

1995 filosoofiadoktor **Toomas Paul** EELK Usuteaduste Instituut

III VÄIKE IGNATSI JAAGU MEDAL:

1987 1. teenete eest

Jaak Laanemaa

Maksa kolhoos

Ivar Tedrema

Kambja sovhoos

Kambja 8-kl. Kool

Kirivere 8-kl. Kool

Kolga-Jaani 8-kl. Kool

Laiuse 8-kl. Kool

Nõo Keskkool

Otepää Keskkool

Puhja Keskkool

Põltsamaa Keskkool

Rõngu 8-kl. Kool

Sangaste Algkool

Tartu I Keskkool

Märkus: Kooli nimi on graveeritud medali servale.

1995 - 1. algklasside õpetajad

Liis Jõelet
Õie Feldman
Valve Keskpalu
Maimu Kiik
Veedi Penek
Viive Puik
Anne Põder
Svetlana Variku
Õie Vilman

Paide Gümnaasium
Lähte Keskkool
Kambja Ignatsi Jaagu Kool
Paide Gümnaasium
Aseri Keskkool
Järva-Jaani Keskkool
J. Köleri nim. Viljandi IV Keskkool
Elva Põhikool
Paide Gümnaasium

2. kodu-uurimine

Viive Rohtla
Pear Rootalu
Andrei Udu

Lähte Keskkool
Rakvere Gümnaasium
Tõstamaa Keskkool

1994 - 3. teenete eest

Marika Lehiste

Kambja Laulukoor

IV. MEDAL"SUUR KULDTUKAT":

1995 - 2. kodu-uurimine

Marika Keldt
Kati Kivja
Veronika Nagel

Lähte Keskkool
J. Köleri nim. Viljandi IV Keskkool
Vastseliina Keskkool

EELK Usuteaduse Instituudi professor, teoloogiadoktor Toomas Paul võtab vastu Suure Ignatsi Jaagu medali.

Üldkogu

VI üldkogu

— 17.- 18. II 1995 Rakvere Gümnaasiumis

Metsakool

VI metsakool — 7.- 9.VIII 1995 Illuka Põhikoolis ja Aseri Keskkoolis

Õpireisid

1995	— 17.III - 27.III	Itaalia-Vatikan-San Marino
	— 18.III - 01.IV	Itaalia-Vatikan-San Marino
	— 21.VI - 29. VI	Taani
	— 25.VI - 05.VII	Norra
	— 02.VII - 16.VII	Itaalia-Kreeka- Itaalia- Austria
	— 20.VII - 31.VII	Itaalia-Vatikan-San Marino
	— 18.VIII - 30 VIII	Inglismaa- Prantsusmaa
	— 10.IX - 21.IX	Itaalia-Vatikan-San Marino
	— 07.XII - 10. XII	Lapimaa
	— 08.XII - 16.XII	Prantsusmaa

Tartu Tamme Gümnaasiumi õpilased Viinis J. Straussi ausamba juures 19. märtsil 1995.

**BIBLIOGRAAFIAT BENGT GOTTFRIED FORSELIUSEST JA
B. G. FORSELIUSE SELTSIST.**

1990

37. **Loit, A.** Eesti tunnustus õpetajaile Rootsis. — “Eesti Päevaleht” (Stockholm), 17.I, nr.4.
38. **Rommel, M.** Kaks Forseliust ja eesti kultuur. — “Horisont”, nr.1, lk. 22-24. [Johann Forselius ja Bengt Gottfried Forselius.]
39. **Puusemp, E.** Kambjast Stockholmi ja Frösöni saarele. — “Edasi” 10. II, nr.35. [Kambja kooli õpetajate reisist Rootsimaale. Veidi ka B.G. Forseliuse Seltsist, abiesimehest Madis Linnamäest.]
40. **Puusemp, E.** Rootsi õpetajad käisid Kambjas. — “Edasi” 12.III, nr.59.
41. **Liik, K.** Forselius ajab hariduse asja. — “Edasi” 19.VII, nr.165. [B.G. Forseliuse Seltsi I metsakoolist.]
42. **Linnamägi, M.** Õpilasekeskne ja õpetajakeskne pedagoogika. — “Õpetajate Leht” 29.IX, nr. 48.

1991

43. **Linnamägi, M.** Suur Ignatsi Jaagu medal professor Sulev Vahtrele. — “Postimees” 14.I, nr.10. [B. G. Forseliuse Seltsi II üldkogust.]
44. **Aarma, L.** Eesti vanimate aabitsate mõistatusest. — “Õpetajate Leht” 26.I, nr.4; 16.III, nr.11.
45. **Linnamägi, M.** Kodukoha vaimsuse eest. — “Õpetajate Leht” 9.II, nr.6. [B. G. Forseliuse Seltsi II üldkogu koosolekust. Fotoga.]
46. **Linnamägi, M.** Kooliajaloolane Greta Wieselgren. — “Postimees” 26.II, nr.46. [G.Wieselgreni 90. sünnipäevast ja edumeelsusest, Rootsi riigi hariduspoliitikast XVII sajandil ning B.G. Forseliuse Seltsi tegevusest.]
47. **Toomet, O.** Kolm palvet Eesti koolmeistritele B. G. Forseliuse Seltsilt. — “Postimees” 27.V, nr.121; “Õpetajate Leht” 20.VII, nr.29. [Eesti koolide ajaloo hetkeseisu ja koolide ajaloo jäädvustamise vajadusest. palve: koolidelt endilt kooli ajaloo tihe ja faktiderohke üleskirjutus 3-5 masinkirjaleheküljel + lisaandmed; 2. palve: lisada ka fotosid; 3. palve: kooli kõigi kodu-uurimistööde nimekiri] Märkus. Toimetus avaldab pöördumise B.G. Forseliuse Seltsi ja HM osakonnajuhataja V Aava tungival palvel.
48. **Oruaas, A.** B.G. Forseliuse Seltsi teine metsakool Kloogal. — “Harju Elu” 15.X, nr.83.
49. **Linnamägi, M.** B.G. Forseliuse Seltsi autasud. — “Postimees” 25.XI, nr.271 [B. G. Forseliuse Seltsi III üldkogust. Suur Ignatsi Jaagu medal prof. H. Piirimäele.]
50. **Kupp, F.** B.G. Forseliuse Selts kogub jõudu ja laiendab tegevust. “Õpetajate Leht” 30.XI, nr.48. [B. G. Forseliuse Seltsi III üldkogust Tallinnas Gustav Adolfi Gümnaasiumis, Rootsi kultuuriatasee Hans Lepa ettekandest, õpireisidest, autasude üleandmisest.]

51. **Toomet, O.** Samfundet Forselius — B. G. Forseliuse Selts tänab ja jätkab. — “Õpetajate Leht” 14.XII, nr.50.
[Koolide ajaloo üleskirjutuste kogumise esimestest tulemustest.]
-
52. **Andresen, L.** Kirjamees ja rahvavalgustaja B.G. Forselius. “Eesti Raamat”, Tallinn. 115 lk.

1992

53. **Ottas, A.** Kõik algab koolist. — “Rahva Hääl” 22. V, nr.118.
[B. G. Forseliuse Seltsi mõnedest aspektidest.]
54. **Ottas, A.** Kuidas sünnivad fan-clubid. — “Liivimaa Kroonika” 18.VI, nr. 25.
[Õpireis ümber Balti mere: Karl XI memoriaal Stockholmis, koolide külastamine, kohtumine Taani kuninganna Margarethe II ja prints Hans Henrikuga. 2 fotot kuningannast.]
55. **Põldvee, A.** Märkusi L. Andreseni raamatu ja B. G. Forseliuse asjus. — “Keel ja Kirjandus” nr. 7, lk. 439-443.
[Arvustus L. Andreseni raamatule “Kirjamees ja rahvavalgustaja B. G. Forselius.”]
56. **Toomet, O.** Kogemata külas ka Norra põllumeestel. — “Koit” 26. IX, nr. 106; 29. IX, nr.107; 1.X, nr.108; 3.X, nr.109.
[Katkend B.G. Forseliuse õppereisi kirjeldusest Rootsi ja Norra kunigriikidesse.]
57. **Piir, I.** Historiograafilisi märkmeid Eesti talurahvakooli asjus. — Kleio, nr. 5-6, lk. 16-20.
58. **Linnamägi, M.** Samfundet Forselius. B. G. Forselius ja temanimeline Selts. — “Miilang”, nr. 2, lk. 3.
[Ajalooline ülevaade rahvakoolidest, B. G. Forseliuse Seltsi tegevusest ja avatsustest.]

1993

59. **Linnamägi, M.** B. G. Forselius ja temanimeline selts. — “Sakala” 18.III, nr.32.
[Rootsi riigi hariduspoliitikast XVII saj. B. G. Forseliuse elust ja tööst. B. G. Forseliuse Seltsi eesmärkidest. E. Veliste 3 fotot B. G. Forseliuse Seltsi IV üldkogult Viljandis.]
60. **Eisen, F.** talurahvakoolide arengu mõjuritest möödunud sajandil — “Haridus”, nr. 2. lk. 56-59.
61. **Aarma, L.** Kolme sajandi vanused eesti aabitsad. — Eesti Teaduste Akadeemia Humanitaar- ja Sotsiaalteadused nr.42. Nr. 1, lk. 31-34.
62. **Aarma, L.** Kaks kanget sugulast. — “Horisont”, nr.4, lk. 33-44.
[B. G. Forselius ja J.Hornung eesti kirjakeele kujundajana.]
63. **Vahre, S.** Milline nägi välja hansalinn Tartu enne Liivi sõda? — “Postimees” 8.VII, nr 153.
64. **Rannap, H.** Mõnda Petserimaa hariduselust. — “Haridus”, nr. 7/8, lk. 63-67.
65. Die schwedischen Ostseeprovinzen Estland und Livland im 16. 18. Jahrhundert. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia 11.[Toimetaja Aleksander Loit.] Stockholm, 1993. Kogumik sisaldab:
66. **Aarma, L.** Die Zensur, die Privilegien der Drucker und die Orthographiereform in der Übersetzungsgeschichte der estnischen Bibel in der 1680er Jahren.[lk. 393-421]
67. **Naber, J.** Swedish government authorities and school education in Estonia. [lk. 335-364]

68. **Piirimäe, H.** The cultural interconnections of educational activity of Bengt Gottfried Forselius. [lk.317-333]
69. **Piirimäe, H.** The use of the Estonian language during the Swedish rule. [lk. 367-382]
70. **Pöldvee, A.** Die Gründung der Volksschule in Estland in der 1680er und 1690er Jahren. [lk. 285-292]
71. **Wieselgren, G.** Johann Fischer und die Kulturpolitik in Livland unter Karl XI. Einige Aspekte. [lk. 293-316]
72. **Helk, V** Estlands historie — kort fortalt. Odense Universitetsforlag, Odense, lk.49.

1994

73. **Veskimäe, L.** Paides peetakse seminari "Eesti haridus reformide teel." — "Järva Teataja" 26. II, nr. 23.
[...ja samas toimunud B. G. Forseliuse Seltsi V üldkogust.]
74. Forseliuse Selts peab õigeaks õpilaskeskset haridust.— "Postimees" 28.II, nr. 49.
[ETA lühiteade B. G. Forseliuse V üldkogust Paides.]
75. **Toomet, O.** Taas Bengt Gottfried Forseliusest ja temanimelisest seltsist. — "Haridus" nr. 2, lk. 73-74.
76. **Streimann, K. Paul-Erik Rummo:** "Hariduses ei tohi olla ummikteid" — "Järva Teataja" 1. III, nr. 24
[F. Naumanni Fondi, Eesti Liberaaldemokraatliku Partei ja B. G. Forseliuse Seltsi Paide Gümnaasiumis korraldatud seminaril "Eesti haridus reformide teel" peetud ettekande refereering.]
77. **Rips, M.** Seminar haridusteemal. — "Maaleht" 3. III, nr. 9.
[Seminar eesti haridusreformidest ja B. G. Forseliuse Seltsi V üldkogust.]
78. **Toomet, O.** Eesti rahvakooli algusaastaks loetakse 1686. B. G. Forseliusest ja temanimelise seltsi asutamisest. — "Järva Teataja" 8.III, nr. 27
79. **Toomet, O.** Bengt Gottfried Forseliuse Seltsi suurkogu Paides. — "Võru Teataja" 19. III, nr. 33.
80. [Toomet, O.] Kes on kirjutanud Bengt Gottfried Forseliuse Seltsist? — "Postimees" 21. III, nr. 67 ; "Õpetajate Leht" 25. III, nr. 12.
81. **B.G. Forseliuse Seltsi V üldkogu Pöördumine** Eesti Vabariigi Kultuuri- ja Haridusministeeriumi, pedagooge ettevalmistavate õppeasutuste juhtide ja õpetajaskonna poole. — "Õpetajate Leht" 25. III, nr. 12; "Postimees" 31.V, nr. 76.
[Vastu võetud B.G. Forseliuse Seltsi V üldkogul Paides.]
82. **Jõesaar, A.** Forseliuse Selts on mures põhikooli õpetajate hariduse pärast. — "Postimees" 31. V, nr. 76.
[Tartu Õpetajate Seminari algõpetuse osakonna juhataja Malle Reidolfi kommentaarid, mis on ajendatud B.G. Forseliuse Seltsi V üldkogu Pöördumisest Eesti Vabariigi haridusüldsuse poole.]
83. **Aher, G.** Kooliaasta alustuseks. — "Haridus" nr. 3, lk. 3.
[Ühes lauses B. G. Forseliusest kui hariduse väärtustajast eestlase jaoks.]
84. **Arrak, L.** Villem Reimani kui Forseliuse uurija tähtsusest Eesti kultuuri ajaloos. — Eesti TA Humanitaar- ja Sotsiaalteadused nr.43. Nr. 3, lk. 303-319.
85. **Linnamägi, M.** Samfundet Forselius. B. G. Forseliuse Selts. [Buklett.] 1994, Tartu, 4 lk.
[B. G. Forseliuse Seltsi tutvustus. 300-aastaste eesti koolide liikumine. B. G. Forseliuse Seltsi tegevus. Ühisliikmete loetelu.]

VII ÜLDKOGU:

PÄRNU KOIDULA GÜMNAASIUM TUTVUSTAB ENNAST

1996. a. veebruaris tervitab Pärnu Koidula Gümnaasium B. G. Forse-liuse Seltsi aastapäevaüritusest osa-võtjaid.

Me ei saa küll võistelda Eestimaa vanimate koolidega, aga võime öelda, et tütarlaste koolide hulgas oleme küllalt auväärased.

1745. aastal asutati Pärnu rae poolt tütarlaste kool nn. neitsite kool, mis oli vanimaid selletaolisi Baltimail. Koolis oli ainult üks õpetaja, kes ühtlasi tegutses ka kiriku organistina. Tütarlastele õpetati usuõpetust, veerimist ja lugemist, kirjutamist, arvutamist ning maateadust.

1746.aastal asus tööle ka nais-õpetaja, kes tütarlastega käsitööd tegi. Aegamööda laiendati kooli uute klassidega. 1852. a. nimetati kool Pärnu Kõrgemaks Linnatütarlaste kooliks, kus võisid õppida aadlike, ametnike, teadlaste, kaupmeeste ja kodanike seisusest pärinevad tütarlapsed.

Kool oli kolmeastmeline, kooli-kursus kestis kaheksa aastat ning õppetöö toimus saksa keeles.

Koolimaja asus Tallinna väravate lähedal Kuninga ja Vee tä-navate vahelises aias.

Selles koolis õppis 1854. a. augustist 1861. a detsembrini Lydia Koidula. Ta oli üks esimesi eesti rahvusest neide, kes lõpetas selle kooli täieliku kursuse hea lõputunnistusega.

1863. aastal hävis koolimaja tules. Aastail 1863-1866 ehitati Rüütli tänavale uus maja, mida tunti valge koolimaja (Rüütli 40) nime all. 1881. aastal anti koolile I järk ning 1894. a. muudeti ta gümnaasiumiks. Vastavalt Vene tsaaririigis aetavale

poliitikale hakati 1892. a. kõiki õppeaineid õpetama vene keeles.

aastal pidas Pärnu linnavalitsus vajalikuks ehitada linna uus ajakohane 300 õpilasele mõeldud koolimaja. Algul pidid majja kolima tütarlapsed, kuid hiljem otsustati see anda poeglastele ning vabasse poeglaste gümnaasiumi hoonesse pidid kolima tütarlapsed. 1902. aasta augustikuu kuuvalgetel öödel kolisid aga tütarlaste gümnaasiumi töötajad majja, kaitstes nii oma õigusi uuele nägusale kahekordsele majale Vilmsi tänavale (praegu Nikolai 26). Nii saigi tütarlaste gümnaasium oma aja kohta moodsa ning avara koolimaja, kus oli isegi keskküte.

1901.aasta lõpuks oli taas lubatud gümnaasiumis emakeelne haridus.

Selles majas asunud kool muutis aja jooksul oma nime, olles tütarlaste gümnaasium, siis 2. gümnaasium ning hiljem 2. keskkool. Alates 1952. aasta 1. septembrist muudeti kool segakooliks.

Esimese koolina Eesti NSV-s anti 1944.aasta detsembris Pärnu 2. Gümnaasiumile isiku nimi. Selleks sai mitte mõne kommunistliku tegelase, vaid eesti rahvusliku ärkamisaja sümboli L. Koidula nimi. Oleme praegu Pärnu linnas ainus nimeline kool ja me kanname seda nime uhkusega. Sellest ajast alates on koolil ka hümn: Gustav Ernesaksa viisistatud L. Koidula "Mu isamaa on minu arm" See on meie hümn, kuigi eesti rahvas pidas seda Nõu-kogude ajal oma (mitte-ametlikuks) hümniks.

1979.aastal pidi kool kolima ümber Metsa tänavale ja liituma tollase Pärnu 8. Kaheksaklassilise Kooliga. Kõik, kes sel ajal töötasid siin majas, mäletavad, kui keeruline oli see aeg:

kahe kollektiivi kokkusulamise raskused nii õpilaste kui õpetajate tasandil, juhtkonna vahetus jne... Kuid kõik raskused on ületatavad, nii oli see ka meie koolis. Püüdsime oma uut kodu muuta hubaseks. Pingutasime selle nimel, et uues majas oleks tõesti Koidula kool. Tänu kooli vilistlastele skulptor Riho Kullale tervitab L. Koidula kõiki kooli sisenejaid.

Esimese talvekuu saabudes algavad koolis deklamaatorite konkursid, kultuuriviktoriinid. Need kulmineeruvad Lydia Koidula sünnipäevaks. Siis toimub tse-

remoonia kooli fuajees L. Koidula büsti juures. Koidula luule lugejate konkurss L. Koidula Majamuuseumis ja muidugi ka pärjapanek A. Adamsoni poolt tehtud L. Koidula mälestusmärgi juures kesklinnas.

Et Koidula kool tõepoolest edasi elab, sellest annavad tunnistust meie teotahtelised õpetajad ja õpilased, nende ettevõtlikkus ja töötahe ja rõõmsameelsus. Oluline on seegi, et ei ole kadunud kontakt eri põlvkondade vahel. Kooli aupäeval on ikka meie endised kolleegid-pensionärid kohal ning teed kooli ei unusta ka endised õpilased.

MAIA ERM,
õppealajuhataja

EHA JAKOBSON

Olen sündinud 1951. aastal Pärnus. Õppisin 8 aastat Pärnu 6. 8-kl. Koolis ja seejärel lõpetasin 1969. a. Pärnu 2. Keskkooli (Koidula -kooli). Samal aastal sooritasin eksamid TRÜ-sse eesti filoloogia erialale ja lõpetasin selle 1975. aastal. Seejärel suunati mind tööle Kambja Põhikooli emakeeleõpetajaks. Mulle meeldis väga lastele emakeelt ja kirjandust õpetada, kuid mulle oli igal aastal suureks mõistatuseks, miks algklassidest tuleb keskastmesse nii palju lugeda ja kirjutada mitteoskavaid lapsi. See oli vähemalt üks kaalukas argument minu siirdumiseks Unipiha Algkooli pärast 11 aastat emakeeleõpetajaks olemist. Ma arvan, et saan sellest paremini aru nüüd, pärast 10 aastat algõpetajana töötamist. Ja siiski jääb kirjatarkuse omandamine sügavaks saladuseks, nagu seegi, kuidas tegelikult töötab inimese aju.

HELMER JÕGI

Olen sündinud 2. jaanuaril 1952. aastal Tartu linnas. Keskhariiduse omandasin Tartu 1. Keskkoolis. Õppisin matemaatika eriklassis. Pärast keskkooli lõpetamist jätkasin õpinguid *Tartu Ülikooli Matemaatika-teaduskonnas*. Ülikooli lõpetasin 1975. a. Sellest ajast alates olen õpetanud matemaatikat mitmes Tartu koolis. Õpetaja töö kõrvalt jätkasin 1981. a. õpinguid aspirantuuris. Töö käsitles järjepidevusseoseid matemaatika õpetamisel. Mitmetel põhjustel tuli aspirantuur katkestada. 1987. a. sügisest töötan Tartu 1. Keskkooli direktorina. See kool taasavati 1990. a. oma õige ajaloolise nimega — *Hugo Treffneri Gümnaasium*. Olime esimene ja mitu aastat ainukene üldhariduslik gümnaasium Eestis. Viimases ametis olen huvitunud Eesti kooli ajaloost ja eriti Hugo Treffneri Gümnaasiumi omast. Selle töö tulemusena ilmus 1994. a. kogumik *Treffoonia 110*, mille üheks koostajaks ja peatoimetaja olin.

1994. a. alustasin loengusarja Tartu Ülikooli Pedagoogikakeskuse täiendus-koolituse kursuslastele juhtimisteoriast ja arvutikasutusest koolijuhi töös. Selles valdkonnas olen ennast täiendanud *Omanäolise Kooli* seminaridel ja Eesti-Austria riikidevahelise koostööprojekti raames. Olen ajakirjanduses avaldanud mitmeid artikleid koolikorralduse küsimustes. Meie kool on mitmete innovaatiliste suundade algataja kooliõpetuses, eriti nende, mis on seotud arvutite ja arvutivõrguga. 1994/95 õppeaastast püüame gümnaasiumis õpetust korraldada ainekursuste süsteemi põhimõttel.

Akadeemilistesse seltsidesse ja korporatsioonidesse ei kuulu. Olen *Rotary* klubi liige.

Olen abielus. Peres on kolm tütar.

HEINO LAAGUS

Heino Laagus on sündinud 15. märtsil 1930. a. Viljandi linnas, kus 1949. a. lõpetas keskkooli kuldmedaliga.

Pärast Tallinna Õpetajate Instituudi lõpetamist 1951. a. on töötanud eesti keele õpetajana Viljandimaa koolides, viimati Kirivere põhikoolis.

Tartu ülikooli lõpetas 1967. a. kaugõppes.

ÜPUI liige 1985. aastast. 1986. a. ilmus koos Toom Õunapuuga koostatud "Huvitav emakeel" 1994. a. Viljandimaa kultuurifondi preemia muinsuskaitse töö eest. 1995. a. kultuurkapitali stipendium Pilistvere kihelkonna ajaloo uurimiseks.

Juba 6 aastat pensionil, et pühenduda uurimistele.

EVI LAIDO

Olen sündinud 3. XII 1942 Haapsalus. Haridus: 1957—Eidapere 7-kl. Kool, 1961—Rakvere Internaatkool, 1966—Tartu Ülikooli eesti filoloogia osakond, 1970-73 Keele ja Kirjanduse Instituudi aspirant. Väitekirj "Kirjanduslik paroodia ja följeton Eestis aastatel 1917-1929" jäi kaitsmata ideoloogiliste põhjustel. Olulisemad töökohad: 1966-69 nooremteadur Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas, 1973-85 vanemlaborant Keele ja Kirjanduse Instituudi kirjandusajaloo sektoris, 1988-92 vanemraamatukoguhoidja Tartu Kunstimuuseumis, 1994-96 toimetaja B.G. Forseliuse Seltsis.

MADIS LINNAMÄGI

Olen sündinud 19. detsembril 1942. a. Otepää vallas Valgamaal talupidaja perekonnas. 1952. aastast olen elanud Tartus, kus lõpetasin 1961. aastal 8. Keskkooli. 1961-1963. aastani olin Nõukogude Liidu relvajõudude ajateenija. Seejärel töötasin ehitajana Saraatovi hüdroelektrijaama ehitusel. 1967. a. astusin Saraatovi ülikooli, 1968. a. tulin Tartu ülikooli filoloogiateaduskonda, mille lõpetasin 1972. a. romaani-germaani keelte filoloogi-õpetaja kutsega. 1972-78 olin Tartu Pedagoogilise Kooli õpetaja, aastail 1978-81 Tartu Rajooni RSN Haridusosakonna metoodik. Seejärel töötasin Tartu Rajooni Tehnika- Spordiklubi esimehena kuni 1986. aastani.

1986-1990 olin Kambja Põhikooli direktor, samuti kohaliku muinsuskaitse liikumise eestvedaja.

Olin algataja 300-aastaste koolide liikumisel, mis formeerus 1989. a. B.G. Forseliuse nime kandvaks seltsiks. 1990. aastast kuni käesoleva ajani olen B. G. Forseliuse Seltsi tegevesimees.

Ühiskondlikus korras olen Lõuna-Eesti Itaalia Seltsi ja Tartu Esperanto Seltsi esimees. Võtan osa Eesti poliitilisest elust eesti Maarahva Erakonna kaudu.

Olen abielus, viie lapse isa.

MERLE LUPP

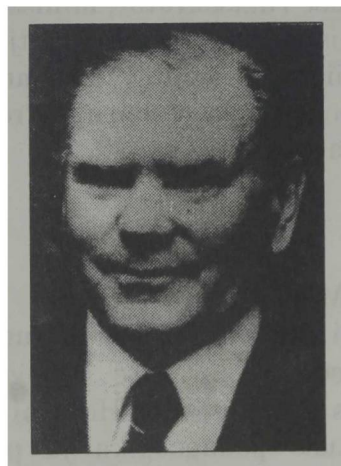
Merle Lupp on sündinud 7. augustil 1962. a. Tartus. Lõpetanud 1980. a. Tartu 8. Keskkooli ja 1985. a. Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo teaduskonna. Töötanud 1985-1994 Jõgeva 2. Keskkoolis ajaloo õpetajana. Alates 1994. a. Tartu Õpetajate Seminari ajaloo, ajaloo didaktika ja sotsiaalteaduste õpetaja.

HEINRICH MARK

/Toim.: Täiendus "Forseliuse Sõnumite" esmanumbris avaldatule./

Heinrich Mark sündis 1. oktoobril 1911 Kõlleste vallas, Kanepi kihelkonnas, Põlva maakonnas (endine Võrumaa). Pärast Kanepi algkooli lõpetamist jätkas õpinguid Võru Õpetajate Seminaris, mille sulgemise järel omandas algkooliõpetaja kutse Tartu Õpetajate Seminaris.

Õppis Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas alates 1933. a. sügisest ja lõpetas selle 1938. a. Töötas algkooli õpetajana ja hiljem advokaadina. Kuulus 1939. a. alates Tartu linnavolikokku ja oli selle liberaalse rühmituse sekretäriks, riigipoliitiliselt toimides aga kui prof. Jaan Tõnissoni poliitiline nõuandja ja usaldusmees.

Nõukogude Liidu okupatsioonivõimude poolt korraldatud Riigivolikogu valimistel 1940. a. organiseeris ta Kesk- ja Lõuna-Eestis vastaskandidaatide nimekirjad ja kandideeris ka ise. Aktsioon tuli Moskva vallutajaile ja nende käsilasele ootamatuna ja ülimalt ebameeldivana. H. Mark ja teised vastaskandidaadid nagu J. Tõnisson, A. Piip, R. Penno, T. Kint jt. kõrvaldati vägivaldselt kandidaatide nimekirjast ja kuulutati "rahvavaenlasteks" H. Mark'i seletused USA kongressi uurimiskomisjonile ja ajaloole säilitatud dokumentatsioon on üks olulisemaid tõendusmaterjale sellest, millise tooruse ja julmusega teostati Balti riikide iseseisvuse ja vabaduse likvideerimine.

Põgenedes 1943. a. aprillis purjepaadiga Saksa okupatsiooni eest Soome, alustas Mark kohe poliitilise tegevusega. Ta oli üks Eesti Büroo organiseerijaid ja esimesi eesti pagulasajalehe "Malevlase" peatoimetaja abi. Poliitiline olukord halvenes aga ka Soomes ja 1944. a. sügisel tuli tal edasi põgeneda Rootsi.

Hankides võimaluse elama asumiseks Stokholmi alustas Mark nüüd laagreis asuvate kaasmaalaste haridusliku ja poliitilise tegevuse organiseerimist. Rootsi koolinõunik dr. Helge Haage lähema kaastöölisena töötas ta Riikliku Välismaalastekomisjoni sotsiaalbüroo assistendina organiseerides eesti laagrikoole üle Rootsi. Rootsi põgenikepoliitika eesmärgiks oli tookord põgenike kiire assimileerimine. Eesti koolid, kultuurielu ja ka poliitiline tegevus ei saanud arvestada neil aastail mingi ühiskondliku abi ega toetusega. Kõik tuli rajada ja organiseerida ainult omal jõul, tihti isegi salaja ja kiuste ametlikele soovidele ja eeskirjadele. Koguteose "Tammine rahvas" kahes köites on H. Mark ise üksikasjalikult kirjeldanud tolle aastakümne eesti koolide, kultuurielu ja eestluse organiseerimise ülimalt rasket, konarlikku, samal ajal jonnakalt trotsivat ja isegi heroilist aega.

H. Mark'i tegevus kandus nüüd 1944. a. asutatud Eesti Komiteesse, kus ta oli Koolitoimkonna asutajaid ja selle esimees a-il 1945-1956. 1954. a. valiti ta Eesti Komitee büroojuhataja kohale, olles ka abiesimees kuni 1975. a., mil ta valiti Eesti Komitee esimeheks. Esimehe kohalt lahkudes valiti ta 1982. a. auesimeheks.

H. Mark oli ka üks Demokraatliku Klubi ja sellest välja kasvanud Eesti Rahvusnõukogu asutajaid. Ta oli ERN peasekretär 1951-1979, samuti üks Eesti Liberaal-Demokraatliku Koondise asutajaid ning abiesimees, olles üks peamisi kontaktimehi rootsi rahvaerakonna (Folkpartiet) juhtkonnaga, esindades arvukail kordadel eesti liberaale nii Rootsis kui ka rahvusvaheliselt. H. Mark kuulub ka Eesti Karskuskomitee asutajate hulka, olles selle abiesimees ja esimees. Akadeemiliselt kuulub H. Mark EÜS "Veljesto" perre.

12. jaan. 1953 alates on Heinrich Mark olnud eksilis tegutsenud Eesti Vabariigi Valitsuse riigisekretär, milliselt kohalt ta määrati 8. mail 1971 Vabariigi Valitsuse koosseisu Peaministri asetäitjana. 1991. a. alates oli Heinrich Mark Peaministrina Vabariigi Presidendi ülesandeis. Ta andis Vabariigi Presidendi institutsiooni sümbolsest üle Vabariigi President Lennart Merile Kadrioru lossis 8. oktoobril 1992. aastal.

IMBI MUHEL

Imbi Muhel on sündinud 19.XI 1934 Tallinnas. 1953 lõpetas Tallinna Koolieelse Kasvatuse Pedagoogilise Kooli. Töötanud lasteaiakasvatajana. 1967 lõpetas Leningradis Herzeni nim. Riikliku Pedagoogilise Instituudi koolieelse kasvatuse pedagoogika ja psühholoogia alal. 1967-1970 eriainetes õpetaja ja meetodikakabineti juhataja Tallinna Pedagoogilises Koolis. 1970-1990 Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi teadur.

Trükis avaldanud artikleid, meetodilisi materjale, raamatuid ja õppekirjandust üle saja nimetuse. Sealhulgas, koostöös kirjastustega "Valgus" ja "Koolibri" Meie lapse kirjavihik I-III; Õpin ise kirjutama 1-2; Väike nuputaja. 1984; Pilt ja

ülesanne. 1992; Mina teiste seas. 1992; Sõitsid saanid, sõitsid reed. 1991; Meie lapse lihavõtteraamat. 1994; Meie lapse jõuluraamat 1994.

Abielus. ERKI lõpetanud täiskasvanud tütar ja kolm lapselast.

ANNA RINNE

Anna Rinne sündis 25. oktoobril 1913.a. Peterburis, kust vanemad opteerusid Eestisse 1920. a. sügisel, asudes elama Võrru. Õppis Võru linna I algkoolis. 1927. a. sügisel astus Võru Õpetajateseminari, kus õppis selle sulgemiseni 1930. a. kevadel. Jätkas õppimist Läänemaa Õpetajateseminaris 1932. a. kevadeni, mil ka see õppeasutus suleti. Seminarikursuse lõpetas 1933. a. kevadel Tallinna pedagoogiumi juures.

Töötas pärast kooli lõpetamist Võru Kaitseliidu Maleva staabis abitööjõuna kuni 5. jaanuarini 1934. a.

15. jaanuarist 1934. a. määrati Timo valla Tsolgo algkooli õpetajaks, millisele kohale valiti sama aasta augustis. 1. okt. 1940. a. alates töötas õpetajana Võru linna III algkooli õpetajana kuni 1. okt. 1944, mil uueks töökohaks sai Võru I Mittetäielik Keskool — praegune Võru I Põhikool, kus töötas pensionile siirdumiseni 1. sept. 1975. a.. Elab Võrus.

1964. a. lõpetas kaugõppe teel Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele ja kirjanduse osakonna.

ANGELA ULJAS.

Minu nimi on Angela Uljas. Olen sündinud kalade tähtkujus 03.03.1982. a. koera aastal otsal. Kui ma olin vaevalt aastane, kolisime Osulasse. Ema hakkas töötama Võhandu kolhoosi sööklas ja isa Võhandus traktoristina. Praegu on ema Osula põhikooli koristaja. Oma kooliteed alustasin 1988. a. 6-aastaselt. Praegu õpin ma Osula põhikooli 8. Klassis.

Minule meeldib lugeda, kududa, heegeldada, tikkida, õmmelda, sportida. Samuti on väga huvitav uurida oma kodukanti õpetaja Heljo Saare juhendamisel. Mulle meeldib giidindus ka. Olen paljusid huvitavaid kohti näinud ning mööda Eestimaad reisinud.

Toimetuse kirjavahetusest.

Lp. Hr. Madis Linnamägi,
B. G. Forseliuse Seltsi tegevdirektor!

Minu artikli "Eesti rahvakooli ja eesti ajakirjanduse osa eesti rahva kujunemisel" (lk. 3-11 3-16) toimetamise kohta mõningaid etteheiteid.

Toimetaja on omatahtsi hulga sõnu ja lauseosi lasknud trükkida paksendatud ja sõrendatud kirjas, milleks, peale üksikute juhtude, ei ole mingit põhjust, ja millised osad ei ole mul käsikirjas selliselt märgitud või siis ka tarbetud sõrendused ja kursiivi tarvitamine.

Jäme viga, eriti selle väljaande jaoks, on Kuuda seminari "parandamine" Kunda seminariks (vt. lk. 3-13, 3-16).

Ma kasutan harilikult oma artiklites, kui ei ole just antud juhul teisiti ette kirjutatud, viiteid otse tekstis — sõnaliselt, nii on lugejal kergem jälgida. Siin on toimetaja need viited koondanud artikli lõppu, jättes teksti viite numbri. Selle vastu ei saa ju vaielda, ka nii võib ja nii tehakse. Kuid "Kasutatud allikad" ei ole nõuete kohaselt kirja pandud.

24. III 1995
Tallinnas

F.Eisen
(allkiri)

V.a. hr. Ferdinand Eisen,

vabandan Teie ees sügavalt "Forseliuse Sõnumite" esmanumbris tehtud vigade pärast. Töötasin esimest korda elus arvutiga. Toimetus õpib iga järgmise numbri trükkisaatmisel.

Täname Teid seniste, praeguste ja tulevaste kaastööde eest!
Austusega head koostööd soovides

toimetaja Evi Laido

29. märtsil 1995
Tartus

"Forseliuse Sõnumite" esmanumbri sisekaanelt puudus järgmine tekst.

Kolleegium: Olev Toomet, Evi Laido, Madis Linnamägi, Endel Laul.

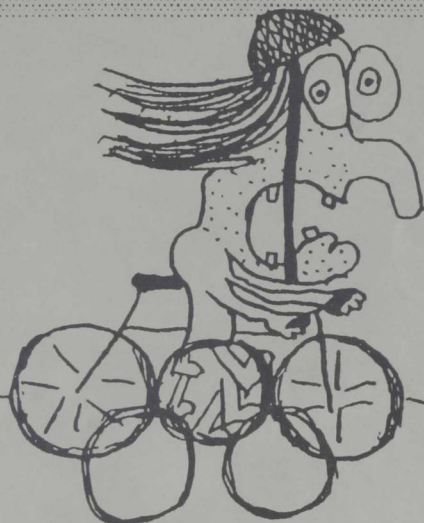
TARTU 14. KESKKOOL KUULUTAB VÄLJA

EESTI KOOLINOORTE KARIKATUURIVÕISTLUSE:

MIDA NAERAD, KOOLIJÜTS?

TEEMA: "SPORT"

(pühendatud Atlanta olümpiamängudele '96)

Oodatud on must-valged originaaltööd.

Tööde arv, formaadiga 210x297 (A4) on piiramatu.

Iga töö tagaküljele kirjutada nimi, perekonnanimi, kool, klass ja aadress.

Tööd tuleks saata või tuua 1. aprilliks, 1996. a. aadressil:

EE2400, Tartu, Aianduse 4, õp. PAUL KUNMAN

Töid ei tagastada, parematest töödest korraldatakse näitus.

NB! PARIMATELE AUHINNAD!

PARIMATEST PARIM SÕIDAB NORRASSE!

(AS Euro-Reisid Ltd)

TEL. (3722) 130 901
FAX (3722) 130 901

IRMA

**MÄRGID
MEDALID
DISAIN**

ÜNDID, TÄRNID, NÖÖBID, PANDLAD, LIPSUNÕELAD, SILDID, GARDEROOBI NUMBRID J.M.S.

IRMA "ANA"
IIVALAIA 43
E 0001 TALLINN

TEL. (3722) 430 981
FAX

ELISTAGE MEILE TEISIPÄEVAL JA NELJAPÄEVAL 10.00-15.00

Foto: C. Schulz

Kooliõpetaja Julius Kuperjanov

**Toimetuse aadress: B. G. Forseliuse Selts
Riia 37
Lartu 662400 - 4
tel./fax 420 277
420 498**